اقتصاد

Download from:
aghalibrary.com

ليکوال: پوهنيار سيف الدين سيحون
ژباړن : م.ا. يادگاري

اقتصاد

PROPERTY OF
ARIC
Established
1986

لیکوال: پوهنیار سیف الدین سیحون

ژباړن: م. ا. یادگاري

کال: ۱۳۸۰ هـ ش ۲۰۰۱ م

کتاب پېژندنه

د کتاب نــــوم : اقتصاد

لیکـــــوال : پوهنیار سیف الدین سیحون

ژبـــــاړن : م.ا. یادگاري

خپـروونـکـی : د اریک د گرځنده کتابتونونو اداره

پرله پسې نومره : ۷۲

لومړی چـــاپ : ۱۳۸۰هـ.ش کال، د خپروونکي له خوا ، پېښور

چـــاپ شــمېر : ۵۰۰ ټوکه

د مخونو شمــیر : ۹۶

کــــــچه : ۱۳,۵ × ۲۱ سانتي متره

د خپروونکي پته : دویم کور ، رحمان بابا روډ ،

پوسټ بکس: ۱۰۸٤ ، یونیورسټي ټاون - پېښور

ټیلفون: ٤٥٣١٦-٤٤٣٩٢-٤٥٣٤٧

فکس: ۰۹۱-۸٤۰٤۷۱

الکترونیکي پوسټ: aric@brain.net.pk

کمپوز او طبع : احمد پرنټنگ پرېس ، ټیلیفون ۲۱۵۵٤۰

دویش او پلورنې ځای: د اکبر دفتر (د افغانانو له پاره د مرستو د انسجام اداره)

د کتاب له مطالبو څخه اقتباس د مأخذ په ښودلو سره جایز دی.

بسم الله الرحمن الرحيم

د اکبر د اطلاعاتي او نشراتي منابعو مرکز (اریک) له خلورو کالو راهیسې د افغانستان ولایتونو ته د ګرځنده کتابتونونو پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی. ګرځنده کتابتونونه چې د فلزي صندوقونو په بڼه جوړ شوي دي، په یو خاص ځای کې اېښودل کیږي. د سیمې خلک ورځخه امانت کتابونه وړي، لولي یې او خپلو شاوخوا خلکو ته یې هم اوروي. کله چې په سیمه کې د کتابتون ټول کتابونه ولوستل شول، کتابتون بلې سیمې ته لیږدول کیږي او یا پرې یو شمیر نور نوي کتابونه ورزیات او هماغه ځای کې پاتې کیږي.

مونږ دا هڅه کړې ده چې د ګرځنده کتابتونونو له پاره داسې کتابونه راټول کړو چې دلیکنې ژبه یې ساده او د خلکو د اړتیاوړ مطالب ولري، تر څو چې په ورځني ژوند کې له هغوی سره په دیني، ټولنیزو، اقتصادي، ښوونیزو، روزنیزو، روغتیایي، تاریخي، فني، مسلکي او... مسایلو کې مرسته وکړي.

موږ د ګرځنده کتابتونو تر څنګ دا سروې هم ترسره کوو چې خلک څه ډول آثارو او موادو ته اړتیا لري او د کومو موضوعاتو او مطالبو د مطالعې هیله من دي. موږ لومړی هڅه کوو چې غوښتل شوي کتابونه له بیلا بیلو منابعو (کتاب پلورنځیو او خپرونیزو مرکزونو) څخه برابر او راونیسو. په نومړو مراجعو کې د مطالبو او موادو د نشتوالي په صورت کې اریک هڅه کوي چې د اړتیاوړ آثارو په تألیف، ترجمه او چاپ سره د غه تشه ډکه کړي.

د دغه موخې او هدف د تحقق او په عمل کې پلي کولو په منظور درې کاله

لومړی

د مخه د لوستونکو د علاقې وړ کتابونو د چاپ او خپراوي کار پیل شو او له هغه وخت راهیسې تراوسه پورې د اریک ګرځنده کتابتونونو ادارې د محترمو همکارو مؤسسو په مرسته په دغه برخه کې پیاوړې ګامونه اخیستي او ګټور فعالیتونه یې ترسره کړي دي.

د ښه او سیستماتیک کار له پاره د اریک د ادارې استازیو او یوشمیر څیړونکو او لیکوالو یو ګډ هیأت وټاکل شو چې د مطلوبو کتابونو د پلان کولو، آماده کولو او چاپ کولو پړاوونه چې د تکړه او مسلکي لیکوالو له خوا تألیف کیږي، په ګډه پر مخ بوځي.

دغه هیأت د افغانانو د صمیمي همکارې میرمن نانسي هیـــچ دوپري، سید محی الدین هاشمي، خواجه غلام جیلاني شبل، محمد شکیب افضلي او محمد رفیع څخه تشکیل شوی دی.

مونږ له خپلو ټولو درنولو ستونکو څخه چې د هیواد په بیلا بیلو ښارونو او کلیوالو سیمو کې زموږ له کتابتونونو څخه ګټه اخلي، هیله لرو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولیږي او د هیواد له لیکوالو او پوهانو څخه غواړو چې چه له موږ سره په دې لاره کې مرستندوی شي، چې وکړای شو خپلو خلکو ته لا ښه او ګټور کتابونه وړاندې کړو.

په درنښت

د اریک د ګرځنده کتابتونونو اداره

فهرست

عنوان ———————— مخ

سریزه ١

لومړی څپرکی:

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیئت ٣-١٤

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتیا او اهمیت، د اقتصاد د علم موضوع، د اقتصاد د علم پیژندنه، له نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکې، ولې باید اقتصاد وکړو ؟ د اقتصاد د علم ویش، د اقتصادي مسئلو د تحلیل لارې چارې.

دویم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهیم ١٥-٣٥

دریم څپرکی:

د اقتصادي نظریاتو تاریخي بهیر ٣٦-٤٨

دلرغونې دورې اقتصادي پېش بینۍ او نظریې، تجارتي مکتب، طبیعیون یاد طبیعت د پلویانو مکتب، کلاسیک مکتب، اشتراکي مکتب، د نهاییون مکتب، تاریخي مکتب.

څلورم څپرکی:

اقتصادي سیستمونه او نظامونه ٤٩-٦٠

د آزاد بازار نظام، د مرکزي پلان اقتصادي سیستم، د مختلط اقتصاد سیستم.

عنوان ——————————————— مخ

پنځم څپرکی:

سوداګري او د مالونو تبادله ۶۱-۷۶

په اقتصاد کې د سوداګرۍ او دمالونو د تبادلې نقش او اهمیت، دمالونو د تبادلې د تحولاتو تاریخي بهیر، د مالونو د تبادلې او سوداګرۍ بڼې، بازار موندنه، بازار موندنه او دهغه ډولونه، د سوداګرۍ د شرکتونو ډولونه، نړیواله سوداګري.

شپږم څپرکی:

پیسې، بانک او مالیه ۷۷-۹۲

پیسې، بانک، د بانکونو ډولونه، عمومي مالیه، د مالیې ډولونه.

مأخذونه او منابع ۹۳

سریزه

د اقتصاد پوهه چې د بشري ټولنې د متغیرو او بدلیدونکو شرایطو زیږنده ده، د انسان په ژوندانه کې ډیر اهمیت مـــوندلی او د انسان د ژوندانه په ډیرو ساحو کې یې ډیر تاثـیرات پرځــــای پرینښي دي. د اقتصاد علم لکه د عصري پوهنې نورې برخې د لویو بدلونونو په بهیــــر کې واقع شوی او د هغه مسایل مختلف بعدونه احتوا کوي.

په اوسنیو شرایطو کې د اقتصاد علم څخه د اقتصادي او اجتماعي سیاستونو د تنظیم له پاره استفاده کیږي او دغه اصل د ټولنې د ودې او انکشاف سره په تدریج پراخوالی مومي. هیوادونه او مختلفې مؤسسې له دې علم څخه د تولیدي او توزیع په چارو کې او همدا رنګه د داخلي او خارجي سوداګرۍ او مبادلې، د قیمتونو کنترول، د اقتصادي نوسانونو، د مالي او پولي مسئلو په تنظیمولو او منسجم کولو کې، د اقتصادي او اجتماعي ودې او انکشاف پــــلانونو په طـــرح کولو کـــې، او د هــیوادونو د رشد او ودې په برخه کې په هر اړخیــزه توګـــه کار اخلي، او د اقتصادي ودې او پراختیا له پاره له دې علم څخه په منطقي او معقوله توګه ګټه اخیستل په یوه دوامداره او کلي قاعده تبدیله شویده.

« د اقتصاد علم، لکه د نورو اجتماعي علومو په څیر ځانګړي او مشخص مفاهیم، اصطلاحات او مضامین لري، چې هر سړی خپل د رابطې د نوعې سره سم، چې د ټولنې سره یې لري، د دې مفاهیمو، اصطلاحاتو، حدودو سره پیــژند ګلــوي پــیدا کــوي، او د اقتصاد منقـــابله رابطه د نورو اجتماعي علومو او د اجتماعي او اخلاقي محیط د ضوابطو ارزښتونه په درسته توګه درک او اجراء کوي. »

د اقتصاد علم زده کړه ژورې او دوامدارو مطالعې غوښتونکې ده او په عصري علومو کــې یو پیــچلې ساحه تشکیلوي، او د هغه اسسات هم پراخه او دوامداره مطالعې ته اړتیا لري. هغه شی چې په دې رساله کې مطالعه او څیړل

کیږي، د دې علم یوه اندزه عمومي او کلی مفاهیم دي، چې د اقتصادي او اجتماعي مسئلو په هکله چې په ورځني ژوندانه کې سړی ورسره هرو مرو مخامخ کیږي، انسان ته مفکورې او پوهنه ورښي. د همدغې اړتیا پربنسټ دوخت د کموالي سره سم، هغه شیان چې د لیکوال له نظره با اهمیته ګڼل کیږي، په دی رساله کښې انعکاس موندلی، او د پیچلی او تخصصي مفاهیمو، دریاضي فورمولونو له استعمال او استفادی څخه ډډه شوې ده.

دغه رساله په شپږو څپرکو (فصلونو) کې لیکل شوې ده، په لومړی فصل کښې د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیت او ځینې مقدماتي مسئلې او د ښې پیژندنې و آشنائي له پاره ددې عرصې سره بررسي شویده، په دوهم فصل کې هغه اقتصادي مفاهیم او اصطلاحات چې په اقتصاد کې ډیر معمول او متداول دي مطرح شوي او ددغې اصطلاحاتو د ضرورتونو په اساس قدامتونه هم په پام کې نیول شوي دي.

په دریم فصل کې اقتصادي نظرئې له تاریخي نظره څیړل شوي او نظریات او عمده اقتصادي مکتبونه لنډ تحلیل شویدي، په څلورم فصل کې اقتصادي سیستمونه او اقتصادي سیاستونه چې د هغې څخه یې نشأت کړی بررسي شوي دي، په پنځم فصل کښې سوداګري او دمالونو تبادله مطالعه او ارزیابي شویده، او په شپږم فصل کې د پیسو (پول) اقتصاد، بانکداري، مالیه او بودجه په ننني او معاصر اقتصاد کې په لنډه توګه تر مطالعې لاندې نیول شوې دي.

څیړنه د علمی او اکاډمیکو معیارونو په بنسټ ترسره شوې، او د معتبرو او با ارزښتو کتابونو او رسالو څخه په دې هکله استفاده شوې، د مأخذونه لست ددی کتاب په پای کې را اخیستل شوی.

په درناوی

پوهنیار سیف الدین سیحون د کابل

پوهنتون د اقتصاد پوهنځي استاد

لومړی څپرکی :

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیت

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتیا او اهمیت:

د نن ورځې انسان د هر وخت څخه زیات خپل د چاپیریال او مسلط اقتصادي او اجتماعي سیستم تابع او ورپورې تړلی دی. ملي نظام جهاني شرایطو ته تابع دی، د نني عصر دولتونه سره تړلي دي، چې اقتصادي ضرورتونو اتحاد او وابسته ګیو ته چټکتیا او شدت ورببنلی دی.

په مجموع کې د انسان فعالیتونه، او د هغوی کار او هلې ځلې په اقتصادي ډګر کې د هغه په ژوند کې د بدلونونو باعث ګرزېدلي دي. انساني ټولنه د مختلفو او مغلقو ضرورتونو په اساس، لکه پوښاک، مسکن، روغتیا، تفریح، کسب او کار، اجتماعي تأمینات او مزد او معاش، قیمتونه، پانګه اچونه، پروژه سازي، بیمه او داسې نورو اقتصادي مسئلو پورې تړل کیږي، نو ځکه «د اقتصاد د علم اساسي وظیفه د انسان نجات د هغه د ضرورتونو د فشار څخه دی».

اقتصادي مسایل ډېر او مختلف دي، او د هغو زده کړه انسان ته دا امکان وربښي چې په لاندې مواردو کې روښانه نظر لاس ته راوړي:

۱- د کار او کارګرۍ مسایل، د کار د مزد او اجورې مطالعه او د هغه تفاوت په نړیواله سطحه، د خرید د قدرت سره جوخت، چې په مختلفو هیوادو کې موجوده ده.

۲- د قیمتونو د لوړوالي په هکله د هیوادو او په مجموع کې په نړیواله سطحه پوهه لرل.

۳- د هیوادونو د تولیداتو څېړنه او مطالعه او د مختلفو هیوادو د عوایدو مقایسه په نړیوال ډګر کې.

٤- د اسعارو د نرخ د تغیراتو او تحولاتو څېړنه او مطالعه په ملي او نړیواله سطحه.

٥- د عوایدو د ویش په هکله څېړنه او بررسي د اشخاصو او افردو په منځ کې او د مولدو پس اندازونو تشکیل، د پانګې آچونی (سرمایه گذاری) له پاره.

٦- د وروستوالي د علتونو او د اقتصادي پرمختګ پلانګذاري، د اقتصادي او اجتماعي وروستوالی د منځه وړولو په هکله پوهه.

٧- د دولت په واسطه د مالیې راټولولو په هکله معلومات او همدارنګه د مالي، پولي او اداري سیستمونو دقیق تنظیم، او همدغسې د محاسبوي او محافظوي سیاستونو د محلي صنایعو په هکله د بهرنیو رقیبانو په مقابل کې تنظیمول. ددې پوهې د پراختیا او ودې په صورت کې دا ایجابوي چې د ټولنې او افرادو او اشخاصو آګاهي په منظور له دې اقداماتو څخه او همدارنګه سبیسدی او مشارکت رشد او اقتصادي انکشاف له پاره لېږ تر لږه ددغه معلوماتو څخه برخمن وی، ترڅو د اقتصادي او اجتماعي تحولاتو په لاره کې د معاصر تمدن همګام او د اقتصادي پرمختګ په لوري حرکت وکړای شي.

د اقتصاد علم او پوهه له بیلابیلو څانګو څخه تشکیله شوې ده، چې له هرې برخې سره د آشنائي، په لړکې زده کوونکی د مختلفو دقیقو او پیچلو مسئلو سره مخامخ کیږي، چې منطقي تفکر او علمي پوهې ته اړتیا لري.

د اقتصاد علم موضوع:

اقتصاد هغه علم دی چې د هغه په چوکاټ کې، اقتصادي فعالیتونه، د مسئلو علت او معلول او د اقتصادي پدیدو مشخصات، لکه د تولید منابع او عواملو (ځمکه، کار او سرمایه) او همدارنګه (د کار وسایل، د کارنیرو، د کار

مواد او اداره) ترکیب او د هغه قیمت گذاري او د عوایدو ویش او د هغوی تغیرات او تحولات، پیسې (پول) او کریدت او د مالونو راکړه او ورکړه (تبادله) په ملي او بین المللی ساحه کې ارزیابي کیږي.

په نننی او معاصر اقتصاد کښې، اقتصادي تعادل او عدم تعادل حالت، او اقتصادي منظم او دقیق روشونه او لارې تر ټاکل د پلانگذارۍ له لارې هم تربحث او مطالعې لاندې نیول کیږي.

د مالي او پولي سیاستونو اغیز هم د عادي او ورځنیو اقتصادي فعالیتونو په چوکاټ او محدوده کې ډیر اهمیت لري، او سیاستونه د اقتصاد په عمومي او مشخص حالت باندې ځانګړې اغیزې لري، چې د دغه موضوع باید د اقتصادي نظریاتو او سیاستونو په برخه کې په ژوره توګه په پام کې ونیول شي.

اقتصاد دوه جنبې لري: لومړی محض اقتصاد او دوهم عملي اقتصاد.

محض اقتصاد د انساني او پولي څخه بیله او مستقله پدیده ده، او هغه د طبیعي او مستقلو قوانینو له کشف او پلټنې څخه عبارت دي، چې د هغه په نسبت د محصولاتو تولید، د پانګې (سرمایې) تشکل او د ټولنې شتمني او ثروت تقسیم او ویش صورت مومي.

عملي اقتصاد د هغه قاعدې له پلټنې څخه عبارت دي، چې ښه او بهتره شکل د سازماندهي د محض اقتصاد د قوانینو څخه په استفادې سره د ډیرې ګټې او شتمنۍ (ثروت) دلاس ته راوړلو په منظور تأمینیږي. په دې معنی محض اقتصاد هم هغه د اقتصاد د علم عملي اصول دی. او له نننی عملي اقتصاد څخه منظور اقتصادي او ټولنیز (اجتماعي) سیاستونه دی.

د اقتصاد علم پیژندنه:

د اقتصاد د علم د منځ ته راتلو څخه تر اوسه پورې له مختلفو دیدګاهو څخه ډیر تعریفونه طرح او وضع شوي دي.

د ارسطو له نظره اقتصاد: «د منزل تدبیر او د کور مدیریت دی»، ځکه چې په هغه وخت کې «کورنۍ» د اقتصاد واحد استازی یا نماینده ګڼل کیده.

آدم سمیت A. Smith اقتصاد «د شتمنۍ علم» ګڼي، دوید ریکاردو D. Ricardo د اقتصاد اساسي هدف او بررسي «د ثروت تقسیم او توزیع» ګڼل؛ جان استوارت میل J. S. Mill د اقتصاد علم «د ثرورت ماهیت بررسي کول د تولید او توزیع د قوانینو له لارې» ګڼي، الفرا مارشال (د رفاه مسلک) په اقتصاد کې مطرح کاوه، هغه د اقتصاد غایه او هدف د انسان سوکالي اورفاه او شتمني (ثروت) یې د دې هدف ته د رسیدو په خاطر یوه وسیله ګڼله. او آرتورپیګو A. Pigou اقتصاد د پیسې (پول) د پیدایښت د څرنګوالي او د هغه تاثیر د اقتصادي فعالیتونو په رابطه مطالعه کوي، او ځینې نور د اقتصاد علم په بازار کې د قیمتونو ټاکل او مطالعه او د کالیو تبادله تعریف کوي او ځینې نور، اقتصاد د کمیابو تولیدي منابعو د اختصاصي علم په توګه تعریفوي، او ځینې بیا هم د اقتصاد علم د عقلاني تصامیمو د اتخاذ له پاره (څه په لږوالي د شرایطو او څه په ډېروالی د شرایطو) یو منطق بولي. یعنې اقتصادي منطق په واقعیت کښې د لږ یا کمیاب عوامل د تولید ترکیب او تخصیص څرنګوالی د اقتصادي کارونو د ایجادولو په منظور او د خلکو د زیاتره رضایت په خاطر په اقتصادي تولنه کې وي.

په پورتنیو تعریفونو کې د اقتصاد د علم په باره کې یو تعداد مهمې جنبې موجودې دي، او هر یوه یې د خپل طرز تلقي او دیدګاهو څخه یوه جنبه مطرح کړیده.

ډیر دقیق تعریف د اقتصاد علم څخه پل سمویلسن Paul Samuelsan امریکائی معاصر اقتصاد پوه وړاندې کړی دی، هغه په دې عقیده دی چې: «د اقتصاد علم د هغو روشونو له بررسی څخه عبارت دی چې انسان د پیسو په واسطه یا بیله هغې څخه د کمیابو منابعو د تخصیص له پاره، د کالیو او خدمتونو د تولید

او سرته رسولو په منظور دوخت او زمان په اوږدو کې او همدارنګه د هغه د تقسیم او توزیع داشخاصو او ګروپونو په منځ په ټولنه کې، د مصرف په منظور په اوسني او آینده وخت کې انتخابوي».

له نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکي:

د اقتصاد علم د نورو اجتماعي (ټولنیزو) علومو په څیر له بیلا بیلو علومو سره مختلفي اړیکې او پولې لري، چې په لاندی ډول د هغه رابطه او اړیکې د نورو علومو سره په لنډه توګه ترڅیړنې او بررسی لاندی نیسو:

اقتصاد او فلسفه:

فلسفه په بشپړه توګه عبارت له هغه تحقیق څخه دی چې د خلقت او هستی نظام د اسرارو د علتونو په باب صورت نیسي. د همدې فلسفي نظریاتو او دلایلو پر بنسټ دی چې اقتصاد خپل اساس او مبداء د هغه پواسطه بیانوي. زیاترو اقتصادي مکتبونو د فلسفي نظریو په اساس بنا موندلې او ددې اقتصادي مکتبونو هدف او مرام د فلسفې له تګ لارې څخه په استفادې سره، خپل اقتصادي نظریات توجیه او عملي کوي.

اقتصاد او تاریخ:

تاریخ تیرې شوي واقعې د زمان او مکان له نظره انعکاسوي او د تاریخ د علم په استفادې سره دانسان ژوندانه د تحول په باره کې او د انساني ټولنې د تیرشوي او اوسني ژوند په باره کې نظر څرګندوي. د اقتصادي علومو بنسټ د اقتصادي او اجتماعي تاریخ په بنسټ او اساس اینبودل شوی دی.

له تیرو اقتصادي تجربو څخه کولای شو د هغه منفی او مثبتې نقطې په پام کې وینسو، او تجربه شوې معقوله لاره په عمل کې انتخاب او پلې کړو.

اقتصاد او جغرافیا:

انسان د خپل ژوند د ادامې له پاره، له طبیعي امکاناتو څخه د ښې او معقولې استفادی په خاطر او د خپلو اړتیاوو د لیرې کولو په خاطر، او د تولید د

سطحې د لوړولو په منظور د کمي او کیفي له نظره، د خپل چاپیریال او طبیعي ماحول پیژندنې ته اړتیا لري. د مثال په توګه د کرنیزو محصولاتو د زیاتوالي په خاطر په یوه سیمه کې لازمه ده، چې د هغې سیمې د خاورې د نوعیت او څرنګوالي، د باران د اورښت، د ځمکې لاندې اوبه، اقلیمي شرایطو، حرارت او رطوبت او داسې نورو موضوعاتو په باره کې مطالعې ترسره شي. د جغرافیې علوم د غه ټول معلومات انسان ته وړاندې کوي، د جغرافیې د علم په مرسته، موږ کولای شو چې طبیعي عوامل او اقلیمي اغیزې د انسان د فعالیت سره سم د تولیدیو ډیر عمده عامل وګڼو.

اقتصاد او سیاست:

د ټولنیزو (اجتماعي) علومو په منځ کې سیاست له هرڅه څخه زیات اقتصادي علم ته نږدې او ورسره تړلی دی. اصولاً د سیاست د علم مفهوم او هدف د هیواد او ټولنې اداره ده.

د یو هیواد او ټولنې ټوله اداره د هغې ټولنې اقتصادي نظام پورې تړلې ده. که سیاست د اداري هنر او د قدرت د مطالعې علم په یوه ټولنه کې دی، نو د نظامونو اقتصادي سیاستونه، پلانونه، بودجه او د دولت اقتصادي او اجتماعي پروګرامونه هم د یو سیاسي نظام د پایو د ټینګښت او د هغه د قدرت د مشروعیت له پاره ډیره اغیزه لري. اقتصاد په ډیرو مواردو او حالاتو کې په هیواد کې د سیاسي او اجتماعي بدلونونو او تغیراتو له مهمو عواملو څخه ګڼل کیږي.

په اوسنیو شرایطو کې چې ژوند او د هغه اړتیاوې ډیرې زیاتې او پیچلې دي او د هغه لمن د ورځې په تیریدو سره پراختیا مومي، نو په دې توګه د اقتصاد رول او نقش په سیاسي ډګر کې هم ورځ په ورځ زیاتیږي. په ډیرو هیوادونو کښې خلک عموماً د دولتونو اقتصادي سیاست ته ډیره پاملرنه کوي او د هغه له رویه د حاکمې دستګاه کړه او وړه د هغه د اقتصادي سیاست له مخې ارزیابي کوي.

په اوسنيو شرايطو کښې د اقتصادي قوانينو او رابطو پېژندنه او پوهه د هيوادو د سياسي اداري د مسئلو لومړنۍ او اساسي جزء گرځېدلی دی.

اقتصاد او ټولنپوهنه (جامعه شناسي):

ټولنپوهنه (جامعه شناسي) د ټولنې د جوړښت، د ټولنې او اشخاصو د تگ يا په اصطلاح د هغوی د رفتار او کردار د يو او بل په مقابل کې او د هغه عنعناتو، ادابو او د هغه له انگيزو څخه بحث کوي.

د ټولنپوهنې د نظرياتو ځينې او نتيجه گيري يو مهم علمي مېتود اقتصاد پوهانو ته وړاندې کوي، او له اقتصاد پوهانو سره د اقتصادي قوانينو په تنظيمولو او اجرا کولو کې مرسته کوي. اقتصادي فعاليتونه او اجراءت په ټولنه کې ځينې عکس العملونه راولاړوي، نو ځکه اقتصاد پوهان بايد د موضوع د اجتماعي او ټولنپوهنې له نتيجې څخه بشپړه پوهه ولري، د مثال په توگه د کليو او باندو ډير خلک نوي کورونه د عصري وسايلو سره نه مني، او اکثراً عنعنوي او پخواني کورونو ته ترجيح ورکوي. نو ځکه ويلای شو د اقتصاد علم د ټولنپوهنې او روانشاسی په مرسته بايد ددې مخالفتونو علت وڅېړي او معلوم يې کړي، او د سمې او عملي لارې څخه په استفاده خلکو ته قناعت ورکړي. همدارنگه د ټولنپوهنې (جامعه شناسي) په مرسته، د اقتصاد علم کولای شي دا معلومه کړي، چې ولې او په څه علت ځينې اقتصادي پلانونه په ځينو ټولنو کې په برياليتوب سره تطبيقيږي او په ځينو نورو ټولنو کښې نامطلوبه اثرونه او نتيجې منځ ته راوړي.

د اقتصاد او حقوق علم:

د حقوق علم د هغو قواعد او اصولو څخه عبارت دی چې د اشخاصو او افردو پر رابطې د يو بل سره د ټولنې او دولت په مقابل کې حاکم وي.

د اخلاقي قوانينو پر خلاف چې خاص اجرائيوي ضمانت پکې شامل نه دی، حقوقي قوانين د اجرائي ضمانت لرونکي دي، او خلک د هغه په تطبيق او يا د هغه

څخه په خود داری مکلف دي. د اقتصادي او حقوقي علومو رابطه له دې نظره د اهمیت وړده، چې دوی دواړه د ټولنې او اشخاصو (افرادو) اړیکی او رابطې بررسي او تنظیموي، مگر هر یو ددې اړیکې او رابطې د خاصو دیدگاهو څخه څیړي، مثلاً د صنایع په برخه کې د اقتصاد علم دغه موضوع د کارگرانو څخه مناسبه استفاده د تولید په برخه، د معاشونو او قیمتونو موضوع، د صنعتی ښانو او تولیداتو د عرضې او تقاضا مسئله او داسي نور تر بحث لاندې نیسي، په داسې حال کښې چې د حقوقو علم د کارگر او کار فرما په منځ اړیکې د قانون له نظره، فردي او د ډله ایز قرار دادونه، د کارگر او کار فرما د اختلافونو په هکله مقررات، بیمه او داسې نور تر مطالعې او څیړنی لاندې نیسی.

اقتصاد او دیني علوم:

اقتصاد د دینی علومو سره نږدې اړیکې لري، او د اسلامي فقهي او د اسلام د مقدس دین ارشاداتو او نورو ادیانو زیاتره برخه اقتصادي مسایل تشکیلوي. ددې حکمونو زیاته برخه د ټولنې اقتصادي او معیشتي روابطو په تنظیم پورې اړه لري.

د اقتصاد رابطه له روانشناسی، بشر پیژندنې او نژاد پیژندنې سره:

برسیره پر هغو علومو چې ورته اشاره وشوه، د اقتصاد علم له نورو ټولنیزو علومو، لکه: رواشناسی، مردم شناسی (بشر پیژندنه) او نژاد شناسي (نژاد پیژندنی) سره نږدې اړیکي لري. برسیره پر اجتماعي علومو، اقتصاد، ریاضي او احصائیې سره هم نژدې اړیکي لري.

ولې باید اقتصاد وکړو؟

د اقتصاد علم د انسانانو له یو لړ منظمو فعالیتونو څخه عبارت دی، چې د اړتیا وو د لیری کولو له پاره، د لږ تر لاسه کیدونکو وسایلو څخه په استفاده کولو،

دیو منظم پلان په چوکاټ کې د اقتصادي اصولو په نظر کې نیولو سره صورت مومي. موږ باید اقتصادي عمل وکړو، ځکه چې:

لومړی: د انسانانو غوښتنې او اړتیاوې نامحدودې دي.

دویم: ددې اړتیاوو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود دي.

له پورتنی ټکی څخه دا جوته کیږي، لکه څرنګه چې د ضرورتونو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود او ضرورتونه نامحدودي دي، نو باید کوښښ وشي، چې تر ممکنه حده پورې په همدغه امکاناتو او وسایلو د انسان زیاتره اړتیا وي لیرې (رفع) شي. په دې صورت کې ویلای شو چې اقتصاد کول عبارت دي د انتخاب کولو څخه.

په هر اقتصاد کې د هغه اقتصادي نظام او سیستم دنه په نظر کې نیولو سره، باید لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړل شي:

الف- څه شی باید تولید شي؟ یعنې کوم شیان او خدمتونه په کوم کیفیت او شکل او په کومه اندازه په اقتصاد کې تولید شي؟

ب- څرنګه تولید شي؟ یعنې د کومې فني طریقی څخه په تولید کې استفاده وشي، او د تولید د عواملو ترکیب (طبیعت، ځمکه، کار، سرمایه یا پانګه او اداره) او همدارنګه دکار قوه، دکار مواد، (کار وسایل او اداره) څنګه صورت ومومي؟

ج- د چا له پاره تولید شي؟ یعنې په څه ترتیب او په کومه طریقه د هیواد د تولیدات د خلکو په منځ کې وویشل شي، د هغه له جملې څخه په څه اندازه د مصرف د پاره او په کومه اندازه پانګه اچونې ته اختصاص ورکړل شي.

د- تر کومه حد پورې د موجوده منابعو او زیرمو څخه استفاده وشي، یعنې په څه ترتیب موجوده او آینده حقوقو د طبیعي منابعو په اړتیا او اعظمي استفاده ددې منابعو څخه تفکیک او سره توپیر شي.

هـ- ترکومې اندازې پورې باید د تخنیک د استفادې په ساحه کې انعطاف پذیري و منل شي؟ یعنې په کوموو قفو او طریقو اوسنی تولید په وروستیو تکنالوژیو بدل کړای شي.

د اقتصاد د علم ویش:

د اقتصاد علم عمدتاً په دوو مهمو برخو ویشل کېږي: (ملي اقتصاد او تصدي اقتصاد)، او په دې دوو برخو کښې مربوطي نظریې او سیاستونه ارزیابي او مطالعه کېږي. برسېره پردې باید وواېو چې پولي، کریدتي او تجارتي مسایل، مالي نظریې او سیاستونه هم پراخې تخصصي او تحقیقي څېړنیزې څانګې د اقتصاد د علم په ساحه کې احتوا کوي.

دا جوته ده چې په اوسني زمانه کې په اقتصاد کې د تحقیقي او سنجشي روشونو او میتودونو او همدارنګه ریاضي و احصائیې څخه په پراخه اندازه کار اخیستل کېږي، او اقتصاد یوه لویه او پراخه تحقیقي او علمي ساحه په برکښې نیسي.

ملي اقتصاد، له هغه علم څخه عبارت دی چې د یو هیواد د سیاسي قلمرو په ساحه کښې تر مطالعې لاندې نیول کېږي، او اقتصادي عمومي مسایل تر ارزیابۍ او مطالعې لاندې نیسي. تولید د ملي اقتصاد له نظره عبارت دی له ځمکې، کار، پانګې (سرمایه) او اداری څخه. تصدي اقتصاد علم، عبارت له هغه علم څخه دی، چې اقتصادي اصول په یوه کارځای کې چې یو اقتصادي واحد (تصدي) دی، تر مطالعې لاندې نیسي. د تولید عوامل د اقتصاد تصدي له نظره عبارت له د کار وسایل، د کار قوه، د کار مواد او اداره او تنظیم څخه دی.

دولت هم یو اقتصادي عامل دی، او د هغه فعالیت د عمومي اقتصاد تر عنوان لاندې مطالعه کېږي. دولت د خپلو لګښتونو له پاره مالیې ټولوې، او خپلو کارکوونکو ته معاش ورکوي. د دولتي اقتصاد د برخي فعالیتونه، هغه فعالیتونه

دی، چې خصوصي تشبثات د هغه په سرته رسولو مایل او قادر نه وي، لکه د بندونو او نهرونو جوړول، هوائي ډگرونه جوړول، برېښنا او ټیلفون شبکې او لینونه ایجادول، لارې جوړول او داسې نور.

برسیره پردې د اقتصادي فعالیتونو یوه لویه برخه د انفرادي اشخاصو له طرفه سرته رسیږي، او د بازار د ضرورت لویه برخه او تولیدات او همدارنگه د کالیو (شیانو) خرڅلاو د دې سکتور له خوا سرته رسیږي، چې په اوسني وخت کښې د فعالیتونو یوه لویه ساحه په برکې نیسي.

د اقتصادي مسئلو د تحلیل لارې چارې:

اقتصادي څېړنې د اقتصاد د مطالعې په برخه کې زیاتې او یوه د بل بشپړونکې دي. دغه روشونه او تگ لارې نظر په طریقه او طرز د استدلال سره، د تحلیل مقیاس او د وخت و زمان رول په تحلیل کښې تشریح او توضیح کیدلای شي.

د قیاس روش (Deduction) او د استقرا روش (Induction):

د هغو لومړنیو روشونو چې اقتصاد پوهانو د اقتصادي قوانینو د کشف دپاره تر استفادې لاندې نیولي دي د قیاس او استقرا روشونه دي.

د منطق له نظره د استقرا روش له هغه طریقې او روش څخه عبارت دی، چې انسان یو قانون او کلي او عام حکم چې د مسلمو اصولو او بدیهیاتو یو جزء دی پر خاصو مواردو جاري کړی او لازمه نتیجه لاس ته راوړي. مثلاً هر شی چې جاذبه قوه ولري، نور شیان ځانته راکاږي، د ځمکې په باره کښې ویلای شو چې ځمکه د جاذبې قوې لرونکې ده، ځکه چې شیان ځان ته جذبوي.

د استقرار روش د قیاس د روش برعکس کوښښ کوي چې په جزئي چارو کښې په مطالعه او اولیدنه او د هغوی د عمل د شکل او نحوې له نظره، کلي او جامع اصول لاس ته راوړي.

په تیرو وختو کې د خاص روش مکتب د تحلیل له نظره تعقبیده، خو په

اوسنيو شرايطو کې مطلوبې نتيجې ته د رسيدو او د اقتصادي قوانينو د کشف په خاطر له دواړو روشونو (قياس او استقرار) څخه استفاده کيږي. برسېره پردې د اقتصادي مسئلو د تحليل له پاره د وراني روش، رياضي او احصائيوي مېتودونو، او همدارنگه د کوچنی او لوی (ميکرو او ماکرو) اقتصاد تحلېلی روش څخه او د ستاتيک او ډيناميک روشونو څخه هم کار اخيستل کيږی.

ستاتيک (Static) د سکون او عدم تحرک معنی لري. يا په بل عبارت، ستاتيک د اقتصادي متحولينو د بررسی څخه په يو ټاکلی حالت کې، عبارت دی.

ډيناميک (Dynamic) يا متحرک روش په اقتصادي څېړنو کې په مختلفو زمانو کې د عامل زمان د وارد کولو او شاملولو څخه عبارت دی.

د اقتصادي پوهې د تحقيق او مطالعی له پاره د دواړو علومو او پوهې څخه کار اخيستل کيږي.

دويم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهيم

د اقتصاد علم لکه د نورو بشري علومو په شان د خاصو مقولو او اصطلاحاتو درلودونکی دی، او زده کوونکي يې اړدي چې له دغو مفاهيمو او اصطلاحاتو سره آشنائي پيدا او له هغو څخه استفاده وکړي. ددې ټولو اقتصادي اصطلاحاتو او مروجې مقولې د عميقې او دقيقې مطالعې متضمن دي او د اقتصادي او اجتماعی پرمختيا او دوې سره سم نوي مفاهيم او مقولې په دی عرصه کښې وارديږي، او هر ورځ دغه مفاهيم او اصطلاحات په دې ساحه کې ورزياتيږي. سره له دې چې اقتصادي مقولې او اصطلاحات او له هغو څخه استفاده د هر ليکونکي له نظره فرق لري، مگر ځينې اصطلاحات او مقولې په ملي او نړيوالو ادبياتو او خبري رسينو کې شامليږي، او د هغو استعمال د ټولنې په ورځنيو چارو کې معمول دی.

په همدې اساس د اړتيا سره سم هڅه کوو چې تر ممکن حده پورې هغه اقتصادي مفاهيم او اصطلاحات چې زيات استعماليږي د ځينو معتبرو منابعو څخه په استفادې سره په لنډه توگه مطرح او توضيح کړو:

۱- د توليد عوامل:

هغه عوامل چې انسان د هغه په مرسته شيان د خپل ضرورياتو د تأمين له پاره توليدوي، د توليد عوامل بلل کيږي. کولای شو چې د توليد عوامل په دريو گروپونو وويشو:

- ټول طبيعي شيان، لکه ځمکه، اوبه، د باد قوه، اتم او داسې نور (طبيعت)

- د بشري تولنې کسبي او يا ارثي، جسمي او روحي قوې (کار)

- هغه تول وسايل چې د انسان په واسطه جوړ شوي وي او د نورو شيانو د توليد له پاره ورڅخه استفاده کيږي، لکه ماشين، وسايل او آلات وابزار (سرمايه يا پانگه)

۲- کموالی (کميابي):

په دې نړۍ کښې چې موږ ژوند کوو، يو قانون د کميابۍ په نامه موجود دی، نو ځکه انسانان بايد د شيانو په توليد کښې د توليد کمياب وسايل په کار واچوي، تر څو وکولای شي د دوی پواسطه، خپل مخ په زياتيدو اړتياوې رفع کړي.

۳- بازار:

بازار په اقتصاد کې له مهمو او با ارزښتو مفاهيمو څخه گڼل کيږي. بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنگه اقتصادي مبادلې اطلاق کيږي. په کلي توگه د بازار له پاره درې ځانگړنې په پام کې نيول کيږي:

لومړی- بازار هغه ځای دی چې پيرودونکی او خرڅونکی يو اوبل سره وينې او ليدنه کتنه پکې کوي.

دويم- بازار هغه ځای دی چې په هغه کښې د شيانو او خدماتو مبادله صورت نيسي.

دريم- که چيرې په مخابراتي او تيلفوني شکل هم معاملې سرته ورسيږي، بازار عملاً منځ ته راځي، نو ځکه په دې ځای کې بازار لزوماً د يو خاص ځای او مکان معنی نلري.

٤- د عمومي برخي اقتصاد:

د دولت اقتصادي فعاليتونو تشريح او تحليل او يا په بل عبارت پر اقتصاد د لگښتونو عمومي اثرونه او مالياتو، مطالعه او څيړنه د عمومي برخې اقتصاد موضوع ده. البته د دولت اقتصادي فعاليتونه هم هغه موضوع ده، چې د اقتصاد

په عمومي برخه کې د پاملرنې وړ ګرځي. د مصرف کوونکي او تولیدونکي د ژوندانه پر شرایطو باندې، د دولت د فعالیت اثرونو تحلیل د اقتصاد عمومي برخي موضوع تشکیلوي.

د دولت فعالیتونه د خلکو او ټولنې په ورځنې ژوندانه باندې تاثیر لري. مقررې او قوانین، اداري، تصمیمونه، اقتصادي سیاستونه، لکه د منابع تخصیص، اقتصادي ثبات او د شتمنۍ ویش په مجموع کې د دولت فعالیتونو پورې اړوندې دي، چې د عمومي برخی په ساحه کې تر مطالعې لاندې نیول کیږي. یا په بل عبارت عمومي اقتصاد، د عایداتو او شتمنۍ ویش او په وروستي تحلیل، اقتصادي ټینګښت تر پاملرنې لاندې نیسي.

۵ - د خصوصي برخې اقتصاد:

دغه اقتصاد د مؤسسو او خصوصي افرادو او اشخاصو له فعالیتونو څخه عبارت دی، او په اوسنیو شرایطو کې دغه برخه د مختلفو ټولنو په اقتصادي چارو کې ډیر لویه ساحه احتوا کوي. د دغه اقتصادي عرضې د فعالیت انګیزه د هغه فرادو او اشخاصو خصوصي ګټې تشکیلوي چې د تولیدي عواملو لرونکي دی. مګر خصوصي افراد او اشخاص د ګټې د لاس ته راوړلو له پاره، قسماً ټولنیزې اړتیاوې رفع کوي، او په دی لحاظ ټولنیزو ګټو ته هم خدمت کوي.

٦ - ارزښت:

د اقتصاد په علم کې ارزښت لاندې مفاهیم لري:

۱ - مبادلوي یا تبادلوي ارزښت: په دی معنا چې ارزښت له هغه مقدار څخه عبارت دی، چې یو بل شي سره تبادله کیږي.

۲ - د استعمال ارزښت: دغه ارزښت مفهوم زیاتره د یوشي ګټورتیا او مطلوبیت افاده کوي، یعنې د یو شي ارزښت نظر په آزادیو او اړتیاوو فرق کوي.

او په ډېر استفادوي ارزښت لري، مګر د هغه مبادلې ارزښت ډیر کم دی.

۷- عرضه:

د شیانو (امتعې) او خدماتو هغه مقدار او اندازه ده، چې په یو ټاکلي قیمت پیرودونکي (خریدار) ته وړاندې کیږي. ډیر عوامل د عرضې په ټاکنه کې دخالت لري، لکه د محصول بیه، د تولید د عواملو تأمین او د نورو شیانو بیې.

۸- تقاضا:

د ټاکلو شیانو او خدماتو هغه مقدار دی چې په ټاکلي وخت کې په ټاکلي بیه وپیرودلای شي، کله چې د یو شي بیه کمه او ټیټه شي، نو تقاضا هغه ته زیاتیږي، او کله چې د شیانو بیه لوړیږي، دهغو شیانو ته تقاضا کمیږي.

۹- تصدي یا کار ځای:

د یو تخنیکي، اقتصادي او ټولنیز واحد څخه عبارت دی چې په هغه کښې د تولید عوامل (د کارقوه، دکار وسایل، د کار مواد او اداره) سره یوځای کیږي، او په نتیجه کې د شیانو تولید سرته رسیږي، تولید لاندېنې قسمونه لري:

لومړنیو موادو تولید: د نیم کاره موادو تولېد اود کار تمامو ادو تولېد.

۱۰- ټولنیز (اجتماعي) تولید:

د یو ملـي اقـتـصاد د شیانـو او خـدمـاتو له مجمـوعې څـخـه عبارت دی چـې، په یـو ټـاکل شـوي وخت (معـمـولاً یو کال) کښـې مـنځ تـه راځي او په پیسو (پول) افاده کیږي.

۱۱- ملي شتمني او پانګه:

په یوهیواد کښې د ټولې منقولې او غیر منقولې شتمنۍ پولي ارزښت په یو ټاکلي وخت او زمان کې ملي پانګه بلل کیږي.

۱۲- ملي عاید:

په یو اقتصاد کې د یو هېواد د اوسیدونکو د لاس ته راوړل شوي عوایدو مجموعه ده چې، د مختلفو تولیدي عواملو پواسطه یې تحقق موندلی، او دهغه

متشکله عناصر او اقلام عبارت دی له مزد او معاشه څخه، انفرادي خالص عاید، کرایه او اجاره، د اسهامو گټه، د سرمائې گټه، ناتقسیم شوي گټې او پر مؤسساتو باندې مالیې.

۱۳- عاید:

د اقتصاد د علم له نظره هغه پولي حاصلات یا نورې مادي گټې چې د شتمنۍ د په کار اچولو په نتیجه کې او د خدمت په اثر منځ ته راغلې وي، عاید بلل کیږي.

د محاسبې له نظره عاید د یوې تصدي یا یو شخص د ټولو پولي وارداتو څخه عبارت دی.

۱٤- سوداگري (تجارت):

د شیانو او خدماتو له پیرودلو او پلورلو څخه عبارت دی چې مخصوصاً په یوه لویه ملي او نړیواله پیمانه صورت نیسي.

۱۵- تجارتي معاملې:

سوداگر یا غیر سوداگر کسان چې منقول مالونه او شیان چې نورو ته د خرڅلاو یا اجاره ورکولو په مقصد پلوري او هغه منقول شیان د هغه په اصلي حالت یا په بل شکل تبدیلوي او هغه خرڅوي او یا یې اجاره ورکوي، د غه خرڅلاو او اجاره ورکول، د تجارتي معاملو له جملې څخه گڼل کیږي.

۱٦- سوداگر:

هر هغه شخص که افراد وي یا شرکتونه چې، د تجارتي اهلیت درلودونکي وي، او پخپل نوم یې یوه یا څو تجارتي معاملې سرته رسولې وي، او دغه دنده یې خپل دایمي پیشه او کسب گرځولی وي، سوداگر ورته ویل کیږي.

۱۷- تجارتخانه:

تجارتخانه له هغه ځای څخه عبارت دی چې سوداګر خپل تجارتي فعالیتونه له هغه ځایه څخه اجراء کوي، او ددې غوښتونکی وي چې د هغه له ګټې څخه برخمن شي. تجارتخانه د مادي (سامان او وسایلو) او غیر مادي (د کرائی د تجدید حق، نوم او عنوان د تجارت خانې او داسې نور) عناصرو لرونکې ده.

۱۸- مالیات او عوارض:

مالیات هغه مبلغ دی، چې خلک، شرکتونه، او مؤسسات یې له قانون سره سم د دولت د مالي بنسټ او د عمومي مخارجو د تأمین له پاره اخلي. د مالیاتو بله ستره ځانګړنه داده چې د مالیې د اندازې او د عمومي خدماتو ارزښت په منځ کښې چې مالیې ورکوونکی له هغه څخه برخمن کیږي دوه اړخیزه رابطه وجود نلري.

۱۹- بیه (قیمت):

بیه یا قیمت، پولي جنبې یا د امتعی (شیانو) یو مقدار چې د هغې په مقابل کې د بلې امتعې یو واحد مبادله کیدای شي. قیمت د یو شی (متاع) د اساسي خصوصیت او د شیانو ذاتي ارزښت بیانوونکی دی. بیلا بیلو شیانو د قیمت ټاکل په اقتصاد کښې، د بازارونو په چوکاټ او محدوده کې ترسره کیږي.

د قیمت په ټاکلو کې د تولید لګښتونه، ضرورتونه او بازار اغېز لري.

۲۰- سود، منفعت او ګټه:

د نظري اقتصاد د علم په اصطلاح کې د یوې تصدی د عوایدو د پاتې برخه ده، د سرمائې د ګټې د تادیې، د مځکې اجاره او د کار مزده څخه وروسته چې کار فرما پورې تعلق نیسي. د محاسبې په اصطلاح کې سود یا منفعت د پانګې زیاتوالی د یوې تصدې د فعالیت په نتیجه کښې ده.

خالصه ګټه (نفع) د خرڅلاو د قیمت او د مالیې د عوارضو دور کړې (تادیی) په منځ کې له تفاوت څخه عبارت دی.

۲۱ - سبسايدي:

تـوليـدنكى او مصرف كـوونكى تـه هغـه بلا عـوض كمكـونـه دي، چې د قيمتونو د سطحې د ټيټ ساتلو يا د يو ټاكلي شي د توليد د جريان ساتلو او خوندي كولو له پاره وركول كيږي.

۲۲ - د سهام بازار:

هغه بازار يا ماركيټ چې په هغه كښې بيـه لرونكى پاڼې پلورل كيږي او خرڅيږي، د سهام بازار نوميږي. د نړۍ په ډير و هيـواد ونو كښې، مخصوصاً په پرمخ تللي صنعتي هيوادونو كښې بورس او بازار ډير اهميت لري. د بازار او بورس اهميت په دې كښې دى، چې د پس انداز او پاڼګې اچولو عملونه آسانه كوي. يعنې له يوې خوا د پانګې اچولو امكان منځ ته راوړي او له بلى خوا، د سهمونو په عرض سره د ضرورت وړ سـرمـايه برابـروي، او بر سبيره پـردې، خـصـوصي پـس اندازونـه (سپما) په مولدو پانګې اچونې كې په كار اچوي.

۲۳ - ثروت، پانګه او مال:

د مختلفو شتمنيو د اقسامو زيرمې چې د هر اقتصادي واحد له خوا ساتل كيږي، د هغه د درلودونكي له پاره عايد ايجاد وي او يا د عايد د ايجادولو ظرفيت لري. شتمني كولاى شي ځانته مختلف شكلونه ونيسي، لكه نقدې پيسې، بانكي امانت، پور (قرضه)، سهمونه او داسې نور د مالي شتمنى ډولونه.

۲٤ - د بهرې نرخ او حاصل:

د پيسـى (پول) په خدمت كې نيـولو بيـه، د پيسو د يو ټاكلي مبلغ يوه برخه چې د يو ټاكلـي (معينې) دورې له پاره چې د يو لاس ته راوړل شوي پور (قرضى) په مقابل كې وركول كيږي.

د ګټې نرخ په واقعيت كې د قرضې (پور) لاس ته راوړلو قيمت دى چې په پور اخستونكى يې وركوي. په همدې اساس د ګټې نرخ هغه عامل دى چې د پيسو

انتقال د پور اخستونکی او پور ورکوونکي تر منځ آسانه کوي، په دې قسم چې پور اخستونکی د پوريا قرضی د لاس ته راوړلو او هغه رضايت چې لاس ته راوړل شي مبلغ ده ته ايجادوي، د غه ګټه او حاصل د پېسې خاوند ته ورکوي، په مقابل کې پور ورکوونکی د خپلو تاديه شويو پيسو په مقابل کې د يو ټاکل دورې د پاره مکافات لاس ته راوړي چې هغی ته د حاصل نرخ وائي.

۲۵ - توليد:

هغه فعاليتونو ته چې په وروستني تحليل کښې د مطلوبو شيانو يا خدمتونو لاس ته راوستلو سبب ګرځي، توليد ويل کيږي، توليد د اړتياوو سره سم صورت نيسي، په دې شکل چې توليد شوی محصول کولای شي د انسان داړتيا وو يوه برخه رفع او له مينځه يوسي.

۲٦ - پلان، برنامه او طرح:

پلان عبارت له هغې وسيلې څخه دی چې، د هغه پواسطه د توليد عوامل (ځمکه، کار او سرمايه) او (د کار وسايل، د کار مواد، د کار قوه او اداره) د هغو هدفونو له پاره چې مخکې د يو ارګان (دولت) له خوا ټاکل شوي دي په کار اچول کيږي.

پلان د يو اقتصادي تصميمګری مرکز د نوښتونو، برنامو او طرحو د ملي يا تصدی اقتصاد په سطحه يوه مجموعه ده، په دې حالت کولای شو په مختلفو سطحو د پلان طرحې ته اقدام وکړو.

په يو پلان کښې ټول هدفونه او قدامونه ياد داشت، او ممکنه وسايل د اهدافو د سرته رسولو له پاره په نظر کې نيول کيږي.

۲۷ - د سراني عايد:

د سراني عايد په يوه زماني دوره کښې د يو هيواد د ملي عايد تقسيمولو څخه د نفوسو پر تعداد باندې لاس ته راځي.

۲۸- پیسې:

پیسې یوه عامه منل شوې وسیله د راکړې او ورکړې (تبادلې) د تادیې، د شیانو د ارزښت تاکل او حسابي واحد په منظور وي.

پول یو قانوني طلب دی او د دغه طلب همیش د فعالیدو لرونکی دی. د فعالیدو څخه هدف په اجتماعي محصول باندې د کمي او کیفي له نظره قانوني طلب څخه دی. پیسې (پول) د تبادلې د وسیلې، د ارزښت معیار، د ذخیرې وسیله، او د ارزښت د ساتلو وسیله پیژندل شوې دی.

۲۹- بانک:

بانک یوه عامه صطلاح ده، چې په مختلفو اشکالو فعالیت لري، چې زیاتره د امانت اېښودلو، تنزیل، پانګه اچونه، پور ورکول، د بانکنوټونو خپرونه، او د رنګارنګ خدمتونه ترسره کول په غاړه لري.

۳۰- تنزیل:

هغه مبلغ دی چې د یو پور څخه یا د یوې حوالې څخه د ژر تادیه کولو په نسبت وضعه کیږي، او یا هغه مبلغ چې د تجارت سند لکه حجت او داسې نورو د پولي قیمت څخه مخکښې لاس ته راځي، اخیستل کیږي (د وجهي قیمت او د بازار قیمت تر منځ تفاوت). چې عمدتاً بانکونه او مشابه مؤسسې دا رنګ معاملې سر ته رسوي.

۳۱- د پیسې (پول) شبه:

هغه شتمنې او دارائي چې لکه د پیسې په شان کولای شي د ارزښت د ساتلو د معیار په نوم ور څخه استفاده وشي، د پول (پیسې) شبه بلل کیږي. باید وویل شي چې ددې څخه د مبادلو د سهولت ورکوونکي عامل په توګه استفاده نشو کولای، لکه د قرضې د اسنادو پاڼې، د پس انداز د حسابونو ډولونه، چې دا رنګې شتمنۍ په اسانۍ د پیسو (پول) سره د تبدیل وړ دي.

۳۲ - شرکت:

شرکت عبارت د هغه قرار داده څخه دی، چې د هغه پواسطه دوه یا څو کسه موافقه وکړي، چې یو شی په ګډه تر عمل لاندی ونیسي، یو شمیر هدفونه تعقیب او هغه ګټه چې د هغې څخه لاس ته راځي، په خپل منځ کې وویشي.

۳۳ - تعاوني شرکت:

هغه شرکت چې د غړیو او شریکانو په پانګه منځ ته راغلي وی، او ګټه یې د مالي ذخائرو د پاره د مصارفو او مبالغو د کسر په پام کې نیولو څخه وروسته، د غړو او برخه والو په منځ کې ویشل کیږي.

۳٤ - څو ملتي شرکتونه:

د هغه شرکت یا د تولیدی واحدونو مجموعه چې، د نړۍ په یو تعداد زیاتو هیوادونو کې او د مختلفو شیانو په تولید او خدماتو کې د خپل هیواد څخه بهرکار او فعالیت کوي، څو ملتي شرکتونه بلل کیږي. دا رنګه شرکتونه لږ تر لږ ۲۵ فیصده خپل تولید په نورو هیوادونو کې سرته رسوي.

۳۵ - انحصار:

هغه بازار دی، چې په هغه کې یو عرضه کوونکی او یا تولیدونکی وجود ولري. انحصاري بازار د درې اصلي ځانګړتیاوې لري:

لومړی - په تولید کښې د تصدیو مشارکت اصلي انګیزه، ګټه ده.

دویم - بل تولیدونکی وجود نلري.

دریم - تولیدونکی د بیې ټاکوونکی هم دی.

۳٦ - د پیسو عرضه:

په یو اقتصاد کې د نقدي شتمنۍ مجموعه ده، چې کولای شو هغوی په ضروري شیانو او خدمتونو تبدیل کړو، نه یوازې پیسې، بلکه امانتونه، حوالې او کریدتي سندونه هم په هغه کې شامل دي.

۳۷- د پیسو بازار:

هغه مالي مؤسسې دي چې په هغه کې د لنډ وخت بیه لرونکې پاڼې، د لنډې مودې پورونه د سره زر (طلا) پیرودل او رانیول او د اسعارو مبادله سرته رسیږي.

۳۸- پولي سیاست:

د مرکزي دولت سیاستونه، چې د مرکزي بانک له لارې د موجودو پیسي مقدار په اقتصاد کې، د بهرې نرخ، د داخلي پیسې (پول) د مبادلې نرخ د خارجي اسعارو په مقابل کې سرته رسیږي، پولي سیاستونه بلل کیږي.

۳۹- د پولي سیاستونو هدفونه:

د پولي سیاستونو اهداف د ماکرو یالوی اقتصاد د اهدافو مجموعه احتوا کوي. دغه هدفونه عبارت دي له: د اقتصاد دوامدار وده، د پیسو د رانیولو (خرید) د قدرت ثبات، د تادیاتو د بیلانس تعادل ایجادول، د بیو د سطحې ثبات، او بالاخره د پانګې آچونې پر سطح نفوذ.

٤۰- پولي پایه:

په یو اقتصاد کښې نقدي مالي زیرمې دي، چې معمولاً د کاغذي او مسکو کو پیسو په شکل په دوران کې وي.

٤۱- تجارتي بانکونه:

تجارتي بانکونه هغه مؤسسې دي، چې مختلف مالي خدمتونه سرته رسوي، لکه د مبادلې حوالې، د برات سندونه قبلول او منل، طلباتو نقدول، پور ورکول، د بیې لرونکي پاڼــو سهمونه او قرضي نشرول، خرڅول او پېرودل، او په پای کښې د بانکي خدمتونو یوه برخه سرته رسول، چې ځینې وخت دغه بانکونه مؤسسو ته پولي پورونه هم ورکوي.

٤۲- بازار موندنه:

په کلي توګه، خرڅلاو، توزيع، تبليغات، د خرڅلاو تشويق، د توليد پلانګذارۍ عمليو او فعالتونو ته بازاريابي وايي. يا په بل عبارت بازار يابي هغو عمليو ته ويل کيږي، چې مستقيماً مصرف کوونکي او دقيقه ارزيابي د بازار د ضرورتونو څخه او د دغه ضرورتونو انعکاس توليدي مرکزو ته ترسره کوي.

٤۳- نړيواله سوداګري:

د يو هيواد او نور نړيوالو هيوادو په منځ کې د شيانو او خدمتو تبادله ده. د دې مبادلې د برقرارولو دليل د نړۍ د مختلفو هيوادو په منځ کې د بيلابيلو شيانو او خدمتو د توليد او مصرف توپير دی. برسيره پردې د اقتصادي سوکالۍ زياتوالی په هر هيواد کې د تنوع د ايجاد او لاس ته راوړلو له لارې په موجوده شيانو او خدماتو د لګښت د پاره دی.

٤٤- بيمه:

هغه قرارداد دی چې د هغه پر اساس بيمه شوی د يو ټاکلي مبلغ په مقابل کې بيمه کوونکي ته، خپله پانګه د غير مترقبه حوادثو په مقابل کې بيمه کوي، او بيمه کوونکی وعده کوي چې د حادثې د واقع کيدو په صورت کښې يوه برخه يا د بيمه شويو ټول ادعا شوی مبلغ د لومړي قرارداد په اساس، چې د دواړو خواوو په منځ کښې عقد شوی دی، تاديه کوي.

٤٥- پړسوب (تورم):

د تورم په دوره کې، قيمتونه لوړيږي، او د پيسو واقعي ارزښت کميږي، په حاد تورم کې قيمتونه په چټکتيا سره لوړيږي او د پيسو ارزښت په شدت سره کميږي، چې په دې حالت کښې به جنسي مبادلې د بازار ډيرې ښې مبادلې وي.

٤٦- پانګه (سرمايه):

پانګه يا سرمايه د توليد له مهمو عواملو څخه دی، او له هغه شتمنۍ څخه متشکله ده، چې د هغه څخه عايد لاس ته راځي او په پولي حساب افاده کيږي.

معمولاً د پانګې (سرمايې) اصطلاح د سرمايوي اموالو سره په مترادفه توګه استعماليږي. ځنې وخت پانګه په پولي پانګه او تملکي پانګه تشخېص کيږي. د پولي پانګې اندازه د سرمايې هغه برخه ده چې د پول يا بانکي امانت په شکل ساتل شوې وي. او تملکي سرمايه، د سرمايې هغه برخه ده، چې د تملک د سند په شکل، لکه سهمونه، دګروي او قرضې سندونه موجوده وي.

په محاسبه کې پانګه (سرمايه) هغه مبلغ ته وايي چې، په يو کسب او کار کښې پانګې اچونې شوې وي، په اقتصادي تيورۍ کښې، سرمايوي مالونه، هغه توليدی اجناس دي، چې د زيات توليد يا دنوي توليد له پاره په کار اچول کيږي.

٤٧- پانګه اچونه:

د پيسو (پول) تبديلولو هغه رنګ ملکيت ته، چې دوام ولري او ګټور وي، لکه د قرضې د سندونو او نور ملکيتونه پلورل، چې اميد کيږي، اصل يې مصئون او رضايت بخشه عايد ترې په لاس راځي. په اقتصادي نظريو کښې د پانګې اچولو څخه مقصد د پولي پانګې څخه په استفادې سره توليدي وسايل لاس ته راوړل دي، او د خرڅلاو وړ مالونه هم په بر کښې نيسي. په بل عبارت پانګه اچونه، په واقعي توګه پانګې ثبات، لکه توليد يا تعمير، ماشين او آلات، او ساختمانونه جوړول دي، او د شيانو او کاليو د تمرکز بيانوونکی دي، چې پخپله مختلف شيان (امتعه) او خدمات دوروستنيو لګښتونو له پاره تأمينوي.

٤٨- پولي انقباض (ډيفلاسيون):

د ډيفلاسيون څخه هدف د قيمتونو د سطحې ټيټيدل دي، او دا حالت هغه وخت کې منځ ته راځي، چې د پيسو (پول) حجم او اندازه د عرضه شوي اجناسو او خدماتو په نسبت په يوملي اقتصاد کښې لږه وي، او يا د ځينو علتونو په اساس په لګښت کې لږوالی راغلی وي، او په دې حالت کې د پيسې د دوران چټکتيا کمه شوې وي، او ډيفلاسيوني حالت منځ ته راځي.

۴۹ - صادرات:

هغه شيان او خدمت دي، چې په يو هېوادا کښې د خرڅلاو د پاره د نورو هيوادونو په بازارونو کښې توليديږي، او د صادراتي شيانو، صادرونکي هېواد نورشيان او خدمات، سره زريا اسعار لاس ته راوړي.

۵۰ - واردات:

واردات عبارت دی د سوداګرۍ د مال را نيول له باندنيو هيوادو څخه او يا هغه شيان چې له بهر څخه هيواد ته راځي، او يا په بل عبارت د يو هيواد توليدي او خدماتي شيانو جريان بل هيواد ته د مصرف او کار اخيستلو په منظور واردات بلل کيږي. په اوسني وخت کې د نړۍ هيوادونه تر زياتې اندازې پورې په نورو هيوادونو کې توليد او ايجاد شوي شيان (مالونه) او خدمات مصرفوي.

۵۱ - ناخالصه ملي توليد:

د داخلي ناخالصه توليد مجموعه او ټول عوايد چې د هيواد د اوسيدونکو د اتباعو د پانګې اچونې څخه په خارج کې او هم ټول عوايد چې د نورو هيوادونو د اوسيدونکو (اتباعو) د پانګې آچونې په نتيجه کې په مورد نظر هيواد کې لاس ته راځي، ناخالصه ملي توليد تشکيلوي.

۵۲ - مالي سياست:

هغه سياست چې حکومت د اداري او يقيني معاملو د ماليې ورکولو، عامه قرضه، پيسې، تخصيصي، او عامه لګښتونه، ددغسې فعاليتونو تاثير په کسب او کار او ملي اقتصاد په ارتباط ايجادوي، د مالي سياست په نامه ياديږي.

۵۳ - اقتصادي بسيا کيدنه:

د مناسبو سياستونو او تدبيرونو اتخاذ، اقتصادي خود کفائي هدف ته د رسيدو په مقصد په هغه صورت کې چې يو هيواد وکولای شي، د خپل اړتياوو يوه لويه برخه په هيواد کې دننه، او له داخلي امکاناتو څخه په استفادې سره توليد کړي.

٥٤ - اقتصادي سياست:

دغه موضوع په کلي توګه د دولت په دخالت د ټول اقتصاد د اصلي اهدافو په لاس ته راوړنه اطلاق کيږي. د اقتصادي سياستونو کلي اهداف له لاندينو موضوعاتو څخه عبارت دي: د اقتصاد دوامداره وده، د قيمتونو د سطحی تثبيت، د پيرودلو د قدرت ساتنه، په اقتصاد کې د بشپړ برلاسي ايجادول، او په پای کې د شتمنيو د عوايدو مطلوبه توزيع او وېش.

٥٥ - اقتصادي پرمختګ:

اقتصادي پرمختګ د ننني او باندينيو (دروني او بهروني) عواملو څخه په استفادې سره؛ له اقتصادي ترقۍ او تکامل څخه عبارت دی.

له اقتصادي پرمختګ څخه هدف، له اقتصادي ودې څخه برخمن او مستفيد کيدل، او هغه رضامندي ده، چې د اقتصادي او ټولنيزې ودې او پرمختګ څخه لاس ته راغلي ده.

٥٦ - کريدت، اعتبار:

د شيانو (مالونو)، د خدماتو مالکيت، بې له سمدلاسه او فوري پرداخته او په آينده کې د استفادې حق ورکول کريدت نوميږي.

٥٧ - لګښت:

د شيانو او خدمتونو په کارولو د انسان د غوښتنو د رفع کولو، يا په بل عبارت له موجوده منابعو څخه د اوسني او جاريه اړتياوو د رفع کولو په منظور استفاده کول لګښت بلل کيږي.

د احصائيې له نقطه نظره د کورنيو، خصوصي شرکتونو او بالاخره جاري مخارجو د ټولو مصارفو څخه، د عمومي برخې جاري مخارج لاس ته راځي.

د عايد او مصرف په منځ کې رابطه دا رنګه ده چې، که څومره عايد زيات شي لګښت هم زياتيږي.

۵۸ - چک:

چک یوه لیکلې حواله ده، چې معمولاً په بانک کې د یو امانت ایښودونکي له خوا صادریږي، او بانک ته اجازه ورکوي چې یو ټاکلي مبلغ هغه شخص ته چې په نوموړې حواله کې یې نوم لیکل شوي وي، ورکړي.

۵۹ - چکي اعتبار:

یو له هغو خدماتو څخه دی، چې ځینې بانکونه یې د مشتریانو له پاره برابروي، په دې معنی چې یو مبلغ د کریدت (اعتبار) په نوم د مشتري له پاره تعینوي، او مشتري د چک په ایستلو، له دې حساب څخه کله کله برداشت کوي او په ټاکل شوې توگه دوخت او زمان له نظره، خپله قرضه بانک ته مجدداً تادیه کوي.

۶۰ - اعتباري امانتونه، چکي پیسې:

هغه پور چې یو بانک امانت ایښودونکی ته د یو مبلغ د زیاتولو په وسیله د هغه دارائي په حساب کې بانک ته ورکوي، او بیا نوموړی مشتري د چک په اهداکولو سره له هغې څخه گټه اخلي.

۶۱ - د چک په وسیله معامله:

هغه روش چې د هغه په اساس یو شرکت چک یا یو د اعتبار سند خرڅوي او پیرودونکی موافقه کوي، د قسطونو او دهغې د حاصل (بهرې) په منظمه تادیه او پرداخت، خپل طلب لاس ته راوړي، او له بلې خوا څخه پیرودونکی (خریدار) خپل چک په ټاکلو خرڅلاوځایونو کښې په شیانو (کالیو) تبدیلوي.

۶۲ - بودجه:

بودجه په واقعیت کې دعوایدو او لگښتونو براورد دی د وروستۍ او راتلونکی دورې له پاره، نو ځکه بودجه د جاري حسابونو د ساتنې وظیفه په غاړه نه لري، بلکې دعوایدو د حاصلولو او مصرف طرح او پلان په آینده کې وړاندې کوي.

٦٣- د قرضي سند:

د قرضې پاڼې ديو ډول بيې لرونکې ځانګړې پاڼې دي چې، د بهرى (حاصل) په ثابت نرخ، د مرکزي دولت، يا محلي دولتونو، شرکتونو، بانکونو، او نورو مؤسسو له خوا نشريږي.

٦٤- تجارتي بيه لرونکې پاڼې:

د لنډې مودې د تبادلې ورځني مختلف سندونه چې، د پيسو (پول) يو ټاکلي مبلغ تاديه کولو تعهد په يو ټاکلي او معين مدت او ځاى کوي، لکه حجت، تجارتي حوالې، تجارتي قبولي ګانې او داسې نور، چې د انتفاعي مؤسسو او شرکتونو له خوا صادريږي. په بانکدارۍ کې هغې قرضې چې د مالونو او شيانو د خريدارۍ په معاملو کې منځ ته راځي، په بيه لرونکو پاڼو کې شامليږي.

٦٥- بانکي قرضې:

بانکي قرضې هغه پيسې دي، چې تجارتي بانکونه يې د يوې مشخصې زمانې دورې له پاره د تجارتي او اقتصادي او همدارنګه ساختماني فعاليتو له پاره خپلو مشتريانو ته ورکوي.

٦٦- پشتوانه، د کاغذي پيسو پشتوانه:

هغه اندازه سرزر، اسعار او بيه لرونکي سندونه چې له قانون سره سم يو مرکزي بانک د کاغذي پيسو په مقابل کښې بايد ولري. هر کله چې يوه برخه د خپروشويو کاغذي پيسو (بانکنوټونو) د سره زرو پشتوانه ونلري، هغه ته اعتباري پيسې وائي.

٦٧- پس انداز:

د پس انداز اصطلاح په لاندنيو معناوو او مفهومونو په کارول کيږي:

۱- د پيسو يا مادي اجناسو د زېرمه کولو عمل د راتلونکې استفادې لپاره.

۲- د پیسو جریان یا هغه منابع چې په ټاکلي مدت او زمان کښې د د غسې عملیې پواسطه تولیږي.

۳- د سپما (صرفه جوئي) کولو عمل د منابعو د استفادې په طرز او روش کې او د منابعو اقتصادي ساتنه او څارنه.

٤- هغه منابع چې د سپما (صرفه جوئیي) او ساتنې او څارنې په اثر منځ ته راغلې وي. د اقتصاد په علم کې زیاتره پس اندازونه د پیسو (پول) په شکل د توجه وړ واقع کیږي.

٦٨- د تادیاتو بیلنس ،د پرداختونو ترازو:

د یو هیواد مجموعي تادیات باندنیو هیوادونو او د باندنیو (خارجي) هیوادونو د تادیاتو مجموعي ته په یو ټاکلي وخت کښې د تادیاتو بیلانس وائي. په حقیقت کې دغه بیلانس له خارجه سره د راکړې او ورکړې معاملو یوه لنډ فهرست دی چې، په پیسو بنودل کیږي.

دغه ورکړه اوراکړه عبارت د سره زر، ټول مال التجاره او خدمات لکه کرایه او تادیات، د انتقالاتو لګښتونه، پانګې، قرضې او د هغې دربحې پرداخت دی. د یو هیواد د تادیاتو بیلانس یوه برخه ،له یو یا څو هیوادونو سره د هغه د اقتصادي رابطو محدوده دی، او یادا چې د هغه اقتصادي اړیکی د ټولې نړۍ سره دي.

٦٩- د تجارت بیلانس، د تجارت تله :

د صادراتو د مجموعي ارزښت، د یو هیواد د وارداتو د ارزښت په مقایسې سره دی، همدارنګه د یو ملي اقتصاد دوارداتو او صادراتو د پولي ارزښت په منځ کښې تفاوت ته د تجارت بیلانس وائي.

۷۰- بیلانس:

د بانګو او ورکړو یو لنډ فهرست په یو ټاکلي تاریخ کښې چې خلص کسر یا زیاتوالی هم ښیي.

په محاسبه کښې د حساب باقي په معنی استعمالیږي.

٧١- بشپړ د سيالي (رقابت):

د مختلفو صنايعو د جوړښت نمونه په يو اقتصاد کې، چې له هره جهته د يوشي د عرضه کوونکي يو زيات تعداد دې او بل سره رقابت لري. د کامل رقابت بازار د مشخصو خصوصيتونو لرونکی دی چې هغه عبارت دی له:

١- په هر صنعت کې تو تعداد زياتې کوچنۍ تصدۍ فعاليت لري، او د هغه د هريو سود هغه وخت زياتيږي، چې د تصدي د نهائي لګښتونو او يا قيمت معادل وي، د کوچنيو تصديو د ابعادو په علت او د هغه زياتوالی، تصدي ګانې به نشي کولی، چې د بازار پر قيمت تاثير واچوي.

٢- د ټولو تصديو هدف - د هغوی د ګټې زياتوالی دی.

٣- تصديګانې کولای شي، بې له دې چې لګښتونه وزغمي، په ټاکل شوي صنعت کې داخل او يا له هغه څخه خارج شي.

٤- د معاملې وړ شيان (مالونه) يوشان او مشابه دي.

٧٢- اجاره:

د يو شخصي ملکيت د تصرف په منظور قرار داد دی. دغه قرار داد ممکن دی په مؤقتی توګه د يو ټاکلي وخت له پاره وي، يا د اجاره کوونکي د ټول عمر له پاره وي.

٧٣- استخدام:

استخدام د توليد د عواملو د په کار اچولو مفهوم لری، چې د ملي عايد او اجتماعي محصول د ايجادولو سبب ګرځي. برسيره پردې مصروفيت او اشتغال په يوه دنده او مسلک، او همدارنګه په کسب او کار کې هم استخدام ګڼل کيدای شي.

٧٤- اقتصادي عمومي اهداف:

اقتصادي عمومي اهداف، د لنډې مودې اهدافو (دا ستخدام د سطحې لوړول، د پيسو د ارزښت ثبات، د تاديا تو د بيلانس توازن)، او اوږدې مودې اهداف (اقتصادي انکشاف، د منابعو څخه معقوله استفاده، د عايدعادلانه ويش، او د کار د ساعتونو کموالی، د فراغت د ساعتونو زياتوالي) څخه عبارت دی.

۷۵- کار:

د انسان له فکري او جسمي فعالیت څخه عبارت دي چې د اړتیا وو د له منځه وړلو او د عوایدو د لاس ته راوړلو له پاره سرته رسیږي. کار د یو ځواک په توګه له جسمي او فکري استعداد څخه د استفادوی ارزښت د ایجادولو په غرض تعریف شوی دی. د کار عاید د کار د مزد یا اجورې په نوم یادیږي.

۷٦- تولیدي ظرفیت:

په یو ټاکلي وخت کې د وسایلو د تولیدي قوې د کمیت او کیفیت له نظره تولیدي ظرفیت بلل کیږي. څرنګه چې په هره تولیدي پروسه کې یوه اندازه پیسې مصرفیږي، نو ځکه د هغه د ګټې ربح او د وسایلو د فرسایش مبلغ، پر تمام شوي لګښت باندې اغیزه لري.

۷۷- برات:

عبارت له هغه سنده څخه دی چې، د هغه په اساس یو سړی بل سړي ته دستور ورکوي چې د هغه په رویت تریو ټاکلي او معین وخته د دریم ګړي سړي په وجه، یا د هغه پر حواله کې ټاکلي مبلغ ورکړي.

۷۸- تجارتي حجت:

تجارتي حجت له هغه سنده څخه عبارت دی چې، د هغه پواسطه لاس-لیک کوونکی د هغه پرځای چې دوجهې پرداخت ټاکلي موده د رسیدو سره سم دریم ګړي ته ورکړي، پخپله تعهد کوي.

۷۹- پروژه:

پروژه عبارت د فعالیت یا د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده چې، د یو واحد په حیث، پلانګذاري، تمویل او د هغه تطبیق له یوې خوا څخه لګښتونه ایجابوي، او له بلې خوا د هغه څخه د حاصل توقع هم کیږي. یوه پروژه د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده، په یو ټاکلي وخت کې، د یو مشخص مقصد او یا مقصدونو څخه، د یو یا څو مخصوصو هدفونو ته د رسیدو په خاطر شروع، او په یوه مشخصه دوره کې پای ته رسیږي.

۸۰- امانت:

امانت په اقتصاد کې عموماً د شیانو، پیسو او یا د نورو مشخصو اړوالو او شیانو انتقال ته وایي، چې له یو شخص څخه بل شخص ته، د قرار داد په اساس او د ساتنې یا بل کوم مشخص مقصد او هدف په منظور صورت نیسي.

۸۱- د لنډې مودې امانتونه، لنډمدته سپارل شوی:

هغه امانتونه چې د لنډې مودې مخکینۍ خبرتیا په اساس اخیستل کیدای شي.

۸۲- میعادي امانتونه:

هغه امانتونه چې د پس انداز په بانکونو کې اینبودل کیږي، او د هغه ترلاسه کول په یوټاکلي شوي وخت کې مخکینۍ خبرتیا ایجابوي.

۸۳- بانکي امانت، بانکي سپارل شوې:

د پیسو د یو ټاکلي مبلغ د اخیستو حق له یوه بانکه څخه، چې دغه حق د پیسو د معادل مبلغ یا نورې اسعاری یا بانکي قرضې د مخکینۍ تادیې په اثر ایجاد شوې وي، دغه حق او د هغه معادل پیسې بانکي امانت بلل کیږي.

۸٤- ګټه، ربح، ټکټ پولي:

هغه مبلغ دی چې د سرمایې د استعمال په عوض تادیه او حسابیږي، دغه مبلغ معمولاً د نرخ یا د سرمایې د فیصدي د حساب له رویه مطرح کیږي.

۸۵- اقتصادي نظام، اقتصادي سیستم:

د اقتصادي ژوند له ماهیته څخه عبارت دی، په ځانګړې توګه د طرز تملک، د ملکیت استعمال او د کنترول حدود او د حکومت د مداخلې له لحاظه.

۸٦- د جاري حساب قرضه:

دا قرضه د بانک له مروجې قرضې څخه شمیرل کیږي، چې تجارت او صنایعو ته ورکول کیږي او په ننني معاصرو اقتصادي معاملو کنبې ورڅخه زیاته استفاده کیږي.

دریم څپرکی:

د اقتصادي نظریاتو تاریخي بهیر

د لرغوني دورې اقتصادي پیش بیني او نظریې:

د انساني او بشري تمدنونو د منځ ته راتلو په پیل کې، اقتصادي فعالیتونه له هغې سره موجود وو، او انسان د خپلو ټولنیزو مسئلو په سرته رسولو کې، ځینې عامې اقتصادي قانونمندۍ مراعت کړي دي.

په تیرو زمانو کې، اقتصادي قوانین د دین او اخلاقو د اصولو جزءوو، او ټولنیز قوانین د دې ارزښتونو پرېنسټ تنظیم شوي وو.

له میلاد څخه مخکښې په څلورمې او پنځمې پیړیو کې، د یونان ښارونه د نړۍ د نورو ځایونو او سیمو څخه آباد وو، او تبادله، تجارت او د بحرونو کشف د یونان په ټولنه کې د یو لړ اقتصادي فعالیتونو سبب وګرځید.

د اقتصاد په هکله د لرغونو یونانیانو مفکوره له دې کبله د اهمیت وړ ده چې، د اقتصاد اصطلاح پخپل ځانګړي مفهوم په لرغوني دوران کې او د لومړی ځل له پاره د یوناني فیلسوفانو، لکه ارسطو او افلاطون د استفادې او څیړنې وړ وګرځیده. په لرغوني یونان کښې سره له دې چې تجارتي فعالیتونو ښه رونق درلود، مګر کورنۍ د اقتصادي واحد (یا د اقتصادي فعالیتونو د مرکز) په حیث ګڼل کیده، له همدې سببه ارسطو اقتصاد «د تدبیر منزل» یا «د کور مدیریت» په توګه تعریف او په دې عقیده وچې اقتصاد په غیر د کور له مدیریت نه بل شي نه دی، په دې وخت کې د اقتصادي فعالیتونو اندازه زیاتره په کرهنه متمرکز وه، په داسې حال کې چې په ښارونو کې د شیانو تولید او د هغه منظمه مبادله په بازارونو کې، د سوداګرو د طبقې پواسطه ترسره کیده.

افلاطون او ارسطو مجلله ژوند او ثروت ټولول محکومول، او په دې عقیده وو، چې پانګه د فساد عامل دی، او هغوی سود (ربح) هم رداوه، د هغوی په نظر کرهنه مولد، او زراعتي تولیدی فعالیتونه یې تائیدول او د هغې ملاتړ یې کاوه. په منځنیو پیړیو کې هم اقتصادي څېړنو محدوده ساحه اولرن درلوده، او په همدغو کې اقتصادي بحثونه د کلیسا د معیارونو په شاوخوا کې روان وو، په همدی اساس اقتصادي بحثونو زیاتره د اقتصادي مسئلو اخلاقي اړخ په بر کښې نیوه.

د اسلام د مقدس دین په منځ ته راتللو او اسلامي تمدن په خپریدلو، د اقتصاد په ساحه کې اغیزې پرېښودې، او اسلامي طرز تفکر د یووالي او پیوستون په اساس د ټولنې د افرادو په منځ کې د مسلمانانو ژوند ته قدرت خوځونکی ځواک وبانبه، او په ډیرو ساحو کې په موندنو او تحقیقونو بریالي شول، په ریاضیاتو او طبیعي علومو کې یې لوی پرمختګونه وکړل، اسلامي پوهانو د اقتصادي مسئلو په هکله او د معاملو په تنظیمولو کې، زیات کتابونه ولیکل.

اسلام په منځني ختیځ، منځنۍ آسیا او افریقا کې د لویو او قوي مدنیتونو بنسټ ایښودونکی شو، او د اروپایانو د افکارو په ویښولو کې یې ډیر لوړ او ځرګند رول ولوباوه. اسلامي پوهانو لکه: فارابي، ابن رشد، ابن سینا او غزالي د پخوانیو او لرغونو یونانیانو فکري اصول اروپایانو ته انتقال کړل.

د اسلام مقدس دین پیدایښت او د اسلامي فلسفې ودې د کتنی وړ اغیز د منځنیو پیړیو په طرز تفکر باندې پرېښودې.

د زمانې په تیریدو سره ټولنیز او اقتصاد بدلون او تحول په اروپا کې، د تجدد دور صورت وموند او د اقتصاد له نظره د دولسمې پیړۍ څخه وروسته په ایتالیا کې، وروروسته د اروپا په مرکز او شمالي هیوادونو کې، تجاران، صرافان او پیشه وران بریالي شول، ترڅو لازمه نفوذ او اقتدار په ټولنه د ځمکه والو په ځای لاس ته راوړي. په پنځه لسمه پیړۍ کې د اروپا پانګوالې حلقې په اقتصادي او سیاسي

ژوندانه کې لازم قدرت لاس ته راوړ، د ختیځ اسلامي تمدن سره آشنا شول، او د سرو زرو او سپینو زرو نویو زیرمه ایزو منابعو ته د امریکا د قارې د کشفولو له لارې څخه لاس ورسید، چې دغو عواملو نوی افق د اروپائیانو له پاره خلاص کړ.

د رنسانس په دوران کې د خلکو اقتصادي وضع ښه او بهتره شوه، لوی ښارونه منځ ته راغلل، او ښاري ژوند پراختیا وموندله، د بحري انکشاف او د حمل او نقل پراختیا د سفرونو امکان نورو ځایو ته ممکن وګرځاوه، او د اجتماعي او اقتصادي له نظره ټولنې د پرمختګ لاره ووهله. بالاخره د متمرکزو دولتونو له ایجاده سره، د دولت د قدرت د زیاتوالي په خاطر، د مالیاتو ورکول د دولته څخه د مالیاتو په منظور، د مقتدرو استعماري دولتونو د را مینځته کیدو له پاره لارې چارې برابرې کړې او په دې لړ کې د سوداګرانو مکتب په اروپا کې منځ ته راغی.

تجارتي مکتب (Mercantilism):

د پنځلسمی او شپاړلسمی پیړی تغیراتو، بدلونونو او جغرافیائي اکتشافاتو په نتیجه کې او د دې امکاناتو منځ ته راتلل چې په لویدیځ کې د لمړنیو موادو منابعو ته لاس پیدا کړی. تجارتی روابط اوراکړی او ورکړی په واسطه او پیسو څخه کار اخیستل په اقتصادي روابطو کې، په امریکا کې د سرو زرود ذخائرو کشف، د تجارت حجم او اندازه په بهر کې زیاته کړه، له بلې خوا څخه د دولتونو قدرت څرګندولو او د عصري اسلحی استعمال په جنګونو کې اود هغوی بریالیتوب، د مستعمراتو او استعماري سیاستونو د منځ ته راتګ له پاره زمینه برابره کړه.

له دې تحولاتو سره سم اقتصادي فعالیتونه چې تر پنځه لسمې پیړۍ پورې په اروپا کې د مذهبی او اخلاقی اصولو ته تابع وو، تغیر وموند او د کسب او تجارت او مادي شتمنۍ او دلوړ ارزښت لرونکی فلزاتو، لکه سره زر او، سپین زرو خواته انحراف وموند. د اروپائي ټولنې د منلو وړ نظریات د تجارتي اقتصاد، ملت

غوښتنې او ملي مسائلو ته توجه د سره زر او سپين زر زيرمو ته هڅيدنې او تمايل، يواځې د ملي پانګې د منابعو تر عنوان او بهرني سوداګرۍ ته توجه او بالاخره د اقتصادي او نظامي سياست پراختيا وه.

نوځکه تجارتي مکتب يو اقتصادي سياست او طريقه ده، چې په (۱۵) او (۱٦) پيړيو کې د نړۍ اقتصادي ځانګړو شرايطو محصول او مجموعه ده. په دې شرايطو کې اروپائي نظاميان او سوداګر د ختيځ مالونو او د نوې نړۍ د شتمنيو په پلټنه کې شول. په ظاهره کې د مينې او دوستۍ ښودنو په عنوان د نورو ملکو او هيوادو ته داخل شول او پراخې ملکې يې تصرف کړې.

پرتګاليانو د افريقې له لارې څخه په هندو چين کې استعماري هډې جوړې کړې، هسپانويانو، د امريکې ډيره او لويه ملکه د هسپانيې د دولت په نامه لاس ته راوړله او د هغې متصرف شول، وروسته د انګليس، هالنډ او فرانسې دولتونه هم ډګر ته ننوتل، او تجارتي او پولې استعمار ته يې پراختيا ورکړه.

په لنډه توګه د سوداګرۍ د مکتب ځانګړنې عبارت دي له:

- خپل هيواد ته زيات ګټه تر لاسه کول.
- د سره زرو او سپين زرو د فلزاتو ټولونه او خپل هيواد ته انتقال.
- نورو هيوادو ته د شيانو صادرول او د زياتو وارداتو مخه نيول.
- د محلي او داخلي صنايعو څخه ملاتړ.
- د اومو او لومړنيو موادو واردات بيله محصول او ګمرکي عوارضو څخه.

د سوداګرانو مفکورې او نظرې په بيلابيلو شکلونو په اروپائي هيوادونو کې څرګندې شوې، په پرتګال او هسپانيا کې د فلزاتو سوداګري وده او رونق وموند، په فرانسه کې زراعتي او صنعتي سوداګرۍ رواج وموند، هالنډ او انګلستان کوښښ وکړ، ترڅو د نړيوالې سوداګرۍ له لارې څخه قيمتي فلزات لاس ته راوړي.

د (١٨) پیړۍ په اوږدو کې د سوداګرانو د نظریو په اجرا او تطبیق کې ډیر مشکلات منځ ته راغلل، چې په تدریج سره د هغوی د نظریاتو صحت له تردید سره مخامخ کړې. د دې مکتب په کوښښ د مثبتې موازنې د ساتلو له پاره بهرني تجارت له مشکلاتو سره مخامخ شو، د صنعتي شیانو او کالیو واردولو مخه نیول هم په عمل کې بریالی سیاست نه و، او له هیوادو څخه په غیر قانوني توګه د سره زرو او اسعارو د خارجیدو باعث کیده. بالاخره صنعتي انقلاب د عنعنوي اقتصاد زیربنا ته په اروپا کې تغیر ورکړ. په نوي اقتصادي نظام کې صنعتي کار فرمایان د سرمایه داری د دوران سوداګر پانګه والو ځای ونیو. اقتصادي طریقې او همدارنګه محدود کوونکی تجارتی مقررات د دې مکتب، خپل ځای په تدریجي توګه هغه اندیشې او نظریې ته ورکړ چې د رقابت اصول او په کسب او کار د آزادی د (طبیعي قوانینو) له مخې یې بنسټ ایښودل شوی و. د بانکداری پراختیا او انکشاف په اروپا کې له یوې خوا، او د تکنالوژۍ او اقتصادي نوښتونو چې د صنعتي انقلاب څخه نشأت کړی و، له بلې خوا، د دې باعث شو چې، سره زر او سپین زر د شتمنۍ د منابعو په عنوان خپل ځای مځکې او زراعتي محصولاتو، کارخانو او صنعتي ماشین او آلاتو او په کلي توګه، صنعتي شیانو او مالونو ته پرېږدي، او له بلې خوا هیوادونو وکولای شول د طبیعي منابعو څخه په ګټې اخیستنې، زیاتی پانګې اچونې او همدارنګه د کار د قوې حاصل او د کار د مولدیت لوړولو له لاری شتمن شي.

طبیعیون یا د طبیعت پلویانو مکتب (The Fhysiocracy):

په اتلسمه (١٨) پیړۍ کې د سوداګرۍ د اقتصادي نظام د سقوط سره په اروپا کې د طبیعیونو مکتب بنسټ د فرانسې په هیواد کې کښیښودل شو. د دغې مفکورې د اقتصادي عقایدو په تشکیل کې زیاته اغیزه درلوده. دغه مکتب د اقتصاد مطالعه د هغه زماني د فلسفي نهضت سره هم وتړله. د طبیعي نظم په مورد

کې يو جهت کښېښود. د طبيعي قانون د دې مکتب د عملي تفکر اساس تشکيلوي، د هغوی په نظر انساني ټولنه د له پر طبيعت باندې د حاکمو قوانينو تابع ده، او اقتصادي اعمال چې د هغې څخه نشأت کوي، هم طبيعت پورې تړلي ګڼي.

برسېره پردې طبيعيون په دې عقيده وو، چې د طبيعي قوانينو د اجرا څخه، يو طبيعي نظام منځ ته راځي، چې نه يواځې منطقي او عقيده يې وي، بلکه د ټولنې د اصلاح د پاره هم وي، او د هغوی په وينا ټول افراد او انساني قدرتونه بايد بې له ترديده د غير قابل تغير او انعطاف نه منونکی چې، خدای (ج) وضع کړي دي او بهترين ممکن مقررات دی پيروي وکړي. هغوی د اقتصادي فعاليتونو په آزادۍ باندې عقيده درلوده، او تاکيدېې کاوه چې ټولنه بايد کاملاً آزاده اوسي، ترڅو هر وګړي وکولای شي د هغې ګټې په اساس چې لري يې، خپل اهداف تعقيب کړي. ددې اصل پرېنسټ د زياتو ګټو حاصلول او د ډېرو ښېګڼو تعقيبول په ډېر لږ لګښت سره به د هر انسان د اقتصادي روش اساس وي.

دغه مکتب د تجارتي مکتب په مقابل کې يو عکس العمل دی، چې په هغه دوره کې د فرانسې ګروندګر د تجارتي مکتب د سياستونو په اثر له بحران سره مخامخ وو، د فرانسې کروندګر د درنو ماليات‌و په ورکولو مجبور او مکلف وو، په داسې حال کې چې نورې طبقې او قشرونه (نجيبان او روحانيون) ماليې ورکولو څخه معاف وو، په نتيجه کې د اقتصادي اصلاحاتو په لور لاره خلاصه شو، او طبيعيونو د نوېو او تازه سياستونو اجراء، د اقتصادي اوضاع د ښه کېدو په خاطر مطرح کړه.

هغوی په دې عقيده وو، چې کرهڼه د توليد يواځنی منبع د، صنعت او تجارت يوازې شيانو ته تغير شکل ورکوي او بس، نو ځکه مځکه د عايد او توليد يواځنی منبع ده. مځکه يې د ثروت منشاء بللې ده، طبيعيونو د صنايعو فعاليتونه

د مالونو د تجارت او تبادلې څخه مهم ګڼلي دي. ځکه په صنعت کښې افراد او اشخاص د کار په اثر پر اومه موادو باندې د خپل د کار د ارزښت معادل عايد لاس ته راوړي، او په دې صورت کې د مشروع عايد خاوند وي، طبيعيون له هرې برخې څخه د مخه کرهڼه تشويق او حمايت کوي.

کلاسيک مکتب:

د اتلسمې پيړۍ په وروستيو او د نولسمې پيړۍ په سر کې اقتصادي مکتب منځ ته راغی چې د کلاسيک مکتب په نامه مشهور دی. ددې مکتب طرفداران د سوداګرۍ د مکتب عقيدې او مفکورې تر استفادې لاندې ونيولې او د اقتصادي قوانينو د کشف او د معاصر اقتصاد علم په بنسټ اېښودلو بريالی شول.

د اقتصادي مسائلو او پديدو د تحليل او تجزيې څخه دغې نتيجې ته ورسيدل چې دولت بايد په اقتصادي چارو کښې له لاس وهلو څخه ډډه وکړي او ټول اقتصادي فعاليتونه خصوصي برخې ته پرېږدي. آدم سميت (A. Smith ۱۷۲۱ - ۱۷۹۰) په دې عقيده و، چې د کار قوه د هرې ټولنې د اصلي ثروت منبع تشکيلوي. هغه عقيده درلوده چې توليد د تخصيص او د کارويش په اساس زياتيږي او د ټولنې اقتصاد د خارجي قوې د دخالت څخه پرته خپل مؤثر فعاليت ته ادامه ورکوي. آدم سميت د کسب او کار او د عرضه او تقاضا د موادو په بازار کښې د بين المللي تجارت د آزادۍ طرفدار و.

د سميت د اقتصادي نظريې اساس د ژان ژاک روسو «د فرد اصالت» پرنسيپ ولاړ دی. د کلاسيک مکتب وروسته په دوو مختلفو جهتو تکامل وکړ: يو د بدبينانو (انګليسي) مکتب او بل د خوشبينانو (فرانسوي) مکتب.

رابرت مالتوس (R. Maltoss) او ديويد ريکاردو (D. Ricardo) د بدبينانو د مکتب نمايندګان دي.

مالتوس په دې عقيده و، چې که د نړۍ نفوس د هندسي تصاعد پر اساس

(۲-٤-۸-۱٦-۳۲-٦٤) او غذائي مواد د حسابي تصاعد په اساس (۲-٤-٦-۸-۱۰-۱۲-۱٤) زياتيږي، کله کله به د نفوسو سعودي تګ لوری هغه اندازې ته ورسيږي چې، انسان وکړای شي ځان د غذائي موادوله نظره تأمين کړي، هغه د زيږيدنو د مخنيوی پيشنهاد کوي. د مالتوس نوی پيروان د نننی نسل تولی بدمرغی، د هغوی د خپلو تصاميمو څخه ګڼي، حتی په ځينو مواردو کې جنګونه او قحطی د نفوسي ودې د مخ نيوی د پاره ښه او لازم بولي.

د ريکاردو بدبيني د هغه د ځمکې «انت» په قانون کې نغښتې دی، دده په نظر د کښت وړ ځمکې مخصوصاً غوره ځمکې مساحت په نړۍ کښې، محدود دی، او د بشر د نفوسو د زياتوالي په صورت کې د ښو غوره ځمکو په مساحت کې هم کموالی راځي، او په نتيجه کې غوره ځمکې د محصولاتو قيمت هم زياتيږي، او دغه موضوع د يو اضافي ارزښت يا د ځمکې د «رانت» د تشکيل سبب ګرځي، چې ځمکوال له هغه څخه ګټه اخلي. د نفوسو په زياتيدو سره د کارګرانو مزد او اجوره کميږی، او د محصولاتو بيه زياتيږي، او په نتيجه کې د ځمکې «رانت» زياتيږي. د اجورې په کموالي او د قيمتونو په لوړيدو تقاضا محدوده کيږي، ګټه او پانګه اچول محدود کيږي، او د نفوسو زياتوالی اقتصادي نظام قهقراته کشوي.

په کلاسيک اقتصاد کې مهمه او اساسي مسئله، په اوږده موده کې اقتصادي وده، ده. کلاسيک اقتصاد پوهان اصولاً دلوی اقتصاد عالمان او پوهان وو، او په کوچني اقتصاد کې د منابعو تخصيص ته يې توجه او پاملرنه نه درلودله، له دی کبله د اقتصاد کل يا لوی اقتصاد له روشه څخه په استفادې سره د اقتصادي ودې مسئله ترڅيړنې لاندې ونيوله.

د کلاسيک مکتب اقتصاد پوهانو په نظر نفوس د اقتصادي محرک دی، مګر د مالتوس او ريکاردو په نظر نفوس د اقتصادي انکشاف يولوی خنډ دی، او سرمايه داری نظام به په اوږده موده کی د يو سلسله مسئلو سره، لکه د نفوسو فشار

د اقتصادي رشد د اندازې کموالی، بحران او بېکارۍ سره مخامخ شي. ژان باتست سی J. B. Say ۱۷۶۷-۱۸۳۲ ار فرد رېک باستیا F. Basteia د مالتوس او ریکاردو پر خلاف د خوشبینانو د مکتب نمایندګان دی.

اشتراکي مکتب:

د نولسمی پېړۍ د پیل څخه د کلاسیک پیاوړي مکتب د تعادل د نظریې باوجود، د اقتصادي عدم تعادل او بحرانونه په ۱۸۱٤ - ۱۸۵۲ کالو کې منځ ته راغلل. اجتماعي اړو دوړ زیات شو او په کارخانو کې د کار شرایط له طاقت او توانه څخه ووتل، د کار ساعتونه زیات وو، او تقریباً د ولس ساعتو څخه (۱۶) ساعتونو ته په ورځ کې پورته شول، د قیمتو زیاتوالی، د خرید قدرت کموالی، وزګاری او نور اقتصادي او اجتماعي معضلې د شدیدی نا آرامی او اجتماعي ټکرونو او بې نظمو سبب و ګرځید، یو شمیر د آزاد بازار د نظام د تغیر غوښتونکي شول. دوی اقتصادي سیستم او خپل نظریات مطرح کړل، چې هغه د اشتراکی مکتب په نوم یادیدل. د هغوی د نظرېې اساس پر اقتصاد باندې دولتي مالکیت و، په دی نظام کې د تولید عوامل (ځمکه، د کار قوه او پانګه یا سرمایه) د دولت په مالکیت کې قرار لري. د دې نظام پلویان په خصوصي مالکیت پر تولیدی وسایلو، مخصوصاً ځمکه او سرمایه (پانګه) باندې مخالف وو، د دې مکتب د نظریی په اساس کاګران له هغې څخه زیات چې ورته ورکول کیږی، سرمایه دارانو ته ارزښت ایجادوي، او د کارګرانو د کار په نتیجه کې «اضافی ارزښت» منځ ته راځي، چې عمدتاً د کار فرمایانو له خوا پرې خېټه اچول کیږي. د غه مکتب د آزاد بازار د له منځه تللو غوښتونکي و. د اشتراکي مکتب د اقتصادي نظرپاتو بنسټ ایښودونکي په کلاسیک اقتصاد پورې، مخصوصاً د دوید ریکاردو په تصمیمونو باندی استقرار وو، اکثراً یې د هغه مفکورې اقتباس کړي دي.

د نهاييون مکتب (نوی کلاسيک):

دا اقتصادي مکتب د نويو روشونو پر اساس د لړو تغيراتو په منلو سره د کلاسيک مکتب د اصولو او قوانينو څخه طرفداري او پلوي کوي، په دې اساس يې د نوي کلاسيک مکتب په نوم شهرت موندلی دی.

تاريخي مکتب:

د نولسمې پېړۍ په سر کې د المان سياسي او اقتصادي حال او احوال ډېر اغيزمن شوی و، او په نهه ديرش بيلا بيلو ايالتونو تقسيم شوی و، هر يو ايالت د حکومتی له نظره د نيمه مستقل سيتسم لرونکی، او د قتصادي له نظره د مستقل سياست لرونکی و، او پخپل منځ کې يې يو شمير گر کمرکي خنډونه تأمين کړي وو. له بلی خوا د المان د دولت په تلاش او کوښښ، د هغوی احساسات د ناپليون پر ضد تحريک شول او د المان ډېرو عالمانو د تاريخی مکتب اساس کښيښود. ددې هيلو د تحقيق په لوري حرکت په ۱۸۳۳ کال کې په المان کې د گمرکي او تجارتي اتحاديې په ايجادولو پيل شو. له دې څخه وروسته المان صنعتي کيدو ته آماده شو، د کلاسيک مکتب څخه په انتقاد، چې نړۍ په يوه کلي او عمومی نظريه تحليلوي، په داسې حال کې چې تاريخی سيستم بايد خپل خاص اقتصادي نظام تر نظر لاندې ونيسي.

د تاريخي مکتب اقتصاد پوهان په دې عقيده وو، چې اساسی هدف ته د رسيدو له پاره چې هماغه ملي اقتصاد دی، لومړی بايد د هر هيواد فرهنگ او تاريخ د سياست اساس وټاکل شي، او له دې لارې څخه کولای شو د ټولنې د اقتصادي آرامۍ او سوکالۍ د سطحې په لوړولو کې اغيزمن گامونه پورته کړو.

الف- پخوانی تاريخي مکتب:

دا مکتب ديو لړ نظريو حاصل دی، چې د اقتصادي فعاليتونو بدلون په جريان کې يې ځينی نظريې مطرح کړلې، چې هغه زياتې په تاريخي توضيح او بيان متکی دي. فريدريک ليست د تاريخي پرمختگ پړاوونه په پنځو مرحلو تقسيم کړي دي:

لومړی پړاو او مرحله چې په هغه کې انسانانو په بدوي شکل ژوند کاوه، او بشري ذهني او عقلي وده او انکشاف زيات محدود و.

دوهمه مرحله، د حيواناتو د ښکار مرحله ده.

دريمه مرحله، د ټولنو په مينځ کی د کرنې پراختيا مرحله ده.

څلورمه مرحله، هغه مرحله ده، چې په يوخت کرهنه او صنعت دواړه په ابتدائي او عنعنوي شکل موجود، او کرنې زيات انکشاف وکړ.

پنځمه مرحله، هغه مرحله ده چې په هغه کې همزمان د زراعت او صنعت سره سوداګري (تجارت) هم جريان لري او ملي اقتصادي وده او انکشاف په درې مرحلو تقسيموي:

لومړی، طبيعي اقتصاد: چې ټولنه زياتره په کورنی (فاميلی) اقتصاد متکي وي او د انسانانو اقتصادي فعاليت د هغوی د اساسي او لومړنی اړتياوو رفع کولو ته متوجه وي، په دې اقتصاد کې د مالونو تبادلې وجود نه درلود.

دوهم پولي اقتصاد: څرنګه چې د جنس په جنس مبادله په اقتصاد کې د مشکلاتو د پيدا کيدو باعث شوه، نو څکه پيسو په تدريج سره د تبادلې وظيفه په غاړه واخيستله، او د بازار راکړې او ورکړې پرمختيا ومونده.

دريم کريډتي اقتصاد: د اقتصاد بله مرحله د کريدتي مرحلی څخه عبارت دی، يعنی په دې دوران کې، اعتبارات او د قرضې ورکول او کريدتو نه پراختيا مومي، او اقتصاد په دې مرحله کې په کريدټونو او اعتباراتو متکي وي، او برسيره پرپورتني تقسيم بندی، کارل بوسير د اقتصادي تکامل مراحل په درې لاندنينو مرحلو ويشلي دي:

کسبګري اقتصاد: په دې اقتصاد کې، توليد د لګښت په منظور وي، او په هغه کې د کار تقسيمات ډير ساده وي، او هريو د خپلو اړتيا وو د تأمين له پاره د ځينو شيانو په توليد بوخت دي.

ښاري اقتصاد: ښاري اقتصاد د تجارت او تبادلې زیږند ده، او د روابطو په انکشاف او تبادلوي روابطو په اثر په تدریجي توګه د تبادلې عمده مرکزونه، یعنی ښارونه منځ ته راغي، په ښارونو کې اقتصادي فعالیتونه په زیاته اندازه انکشاف کوي، او ښارونه حقیقتاً بازارونه دي.

ملي اقتصاد: ملي اقتصاد په ستره پیمانه د ښارونو د پراختیا او انکشاف څخه وروسته منځ ته راغي، ځکه تبادلوي او تجارتي رابطې د ښارونو په منځ کې، انتقالاتو او مواصلاتو ته پراختیا ورکوي او مراودې د ښارونو په منځ کې د انتقالاتو په واسطه ملي اقتصاد ایجادوي او اقتصادي فعالیتونه پراخه کوي.

ب- نوي تاریخي مکتب:

په دې برخه کې یو شمیر پوهانو د نظر او عقیدې څرګندونه کړې، مګر دلته د هغه د اهمیت سره سم د رستو W. Rostow نظر په لنډه توګه تر مطالعې لاندې نیسو. روستو اقتصادي انکشاف په پنځه مرحلې تقسیم کړي دي:

۱- د عنعنوي اقتصاد مرحله: دغه اقتصاد د کورنیو د اړتیا وو د لیرې کولو به منظور تولید کوي. په اقتصاد کې د ۷۵ فیصده څخه زیات نفوس په کرهنه کې مشغول دی. په ځینو ټولنو کې تولید د مصرف څخه زیات وي، مګر د تولید مازاد (اضافه تولید) د غیر تولیدي د مصارفو د پاره لکه، د جشنونو په تجلیلولو او په نورو عنعنوي مراسمو کې په مصرف رسیږي. د دې مرحلې اقتصادي مشخصه داده، چې زراعتي تولید قسماً زیاتیږي، او د ټولنې د ژوندانه سطحه هم لوړیږي او تولیدي مازاد منځه ته راځي.

۲- له خیزوهلو څخه مخکښې مرحله: په دې مرحله کې داسې شرایط منځ ته راځي چې، د اقتصادي انکشاف له پاره په ټولو ساحو کې مساعده فضا برابره وي، او تدریجاً دغه مرحله په خیز کې شاملیږي، یعنې په دې مرحله کې د چاپیریال شرایط د ټولنې اقتصادي فعالیتو له پاره، د ابتدائي زراعتي مرحلې څخه، صنعتي مرحلې ته مساعد وي، او په اقتصاد کې وده او انکشاف منځ ته راځي.

۳- د خیزاو توپ مرحله: پــه دې مــرحلــه کــې د اقتــصــادي انکشاف له پــاره شــرایط مســاعــد دي.

څلورم، د اقتصادي مرحلې پوخوالی او بلوغ:

په دې مرحله کې سرانه عاید (مجموعی تولیدات په پولي واحد تقسیم پر نفوس باندې) د خــیزوهلو د مرحــلې دوه بــرابــره زیاتیږي. د ټولنې ټولې ساحې، لکه: تولید او مصــرف، پانگه اچونه، خارجي تجارت، د عاید ویش او داسې نور په چټکتیا سره بدلون مومي.

پنځم د زیات لگښت مرحله: په دې مــرحله کــې لــه اقتــصادي ودې څخه زیاته استفاده کیږي. د ټــولنې سطحه پورته ځي او تولیدی او لگښتي شیان د افرادو لاس ته زیات ورځي.

ځلورم څپرکی:

اقتصادي سیستمونه او نظامونه

هر اقتصادي نظام او سیستم د یو لړ خصوصیاتو او معیارونو لرونکی وی، چې د هغه تولیدي او معیشتی جوړښت له هغې څخه نمایندګي کوي، او د هغه پر بنسټ یې ټولنیز مرکزونه او سازمانونه ولاړ وي.

هر ټولنه چې په هره اقتصادي او اجتماعي مرحله کې واقع وي او د خپل اقتصادي او فرهنګی ودې په هر درجه کې چې وی، د تولید، ویش او مصرف، هغه پر مختللي وي او که وروسته پاتی وي، ورسره مخامخ کیږي، او دا پوښتنې، چې څه شی تولید کړو؟، په کومه وسیله یې تولید کړو؟ او د چا له پاره یې تولید کړو؟، یعنی د تولید مقدار او اندازه، وسیله د تولیداو ویش شکل باید مشخص کړو.

انسانانو د مځکې په کره باندې د خپل ژوند د لومړي وخته څخه د خپلو جسمي اړتیا وو په لیرې کولو کښې هلې ځلې کولې، کله په ابتدائي وسایلو د خپل ضرورت په اندازه د کبانو په ښکار بوخت وو، او نن د ډیر پرمخ تللي او مجهزو ماشینو پواسطه د خپل اقتصادي مسائلو او حیاتي اړتیاوو د حل د پاره کار او فعالیت کوي، مګر په تیر وخت او اوس او په ټولو شرایطو کې د خپل ضروریاتو او د خپلو هیلو او غوښتنو ته د رسیدو په خاطر کوښښ کوي.

څرنګه چې منابع محدودې دي او د انسان هیلې او غوښتنې نا محدودې دی، نو په ټولو حالاتو کې د خپل نا محدودو ضروریاتو د تأمینولو له پاره مجبوراً له دریو پورتنیو مسئلو سره مخامخ شي، او د هغه د حل له پاره هڅه او هاند وکړي، یعنې باید دا معلومه کړي، چې د مختلفو شیانو او خدماتو څخه چې هغې ته اړتیا لري، کوم قسمونه د تولید له پاره انتخاب کړي، او په څه مقدار د هغی څخه تولید

کړي، او په وروستۍ مرحله کې د شيانو او خدماتو د توليد د پاره کومې لارې انتخاب کړي او په نتيجه کې توليد شوي شيان او خدمات په ټولنه کې د چا له پاره اختصاص ورکړي او يا تقسم يې کړي.

هر ټولنه د پورتنيو درې ګونو مسئلو د حل له پاره خاصې طريقې انتخابوي چې، په هغه محدوده کې اقتصادي فعاليتونه سرته رسيږي.

د پورتنيو درې اصولو د اجراء او تطبيق د شکل او لارو چارو له مخې اقتصادي روشونه او سيستمونه مشخص کيږي، چې په لاندې توګه اوسني اقتصادي سيستمونه تر مطالعې او څېړنې لاندې نيسو:

د آزاد بازار نظام (سرمايه داري سيستم):

د آزاد بازار نظام د اقتصاد له نظره، د توليد هغې طريقې او اقتصادي نظام ته ويل کيږي، چې په هغه کې خصوصي پانګې په فعاليتونو کې اساسي نقش لري.

له حقوقي نظره د آزاد بازار په نظام کې «خصوصي مالکيت ته د احترام اصل» معتبردی، د هغه پر اساس د توليدي وسايلو خاوندان (سرمايه داران)، د ځمکې خاوندان او همدارنګه هغه خلک چې د کار قوه په اختيار کې لري، د خپل ثروت او توليدی امکاناتو خاوند دی.

مالکيت او قرار دادونو ته د احترام اصل په اساس، سرمايه داران کولای شي، خپلې پيسې او سرمايې پخپله خوښه، د ګټې په مقابل کې پور ورکړي او يا پانګه آچونې ته اقدام وکړي، او يا د کار فرما په توګه توليدي فعالېت کې داخل شي. د ځمکې خاوندان خپل ملک باندی تسلط لری، او حق لري چې ځمکه خرڅه کړي او يا يې بل چاته په اجاره ورکړي او د هغه د ګټې نه برخمن شي، په دی وخت کې کارګران کولای شی خپل کار د اجورې د لاس ته راوړلو په بدل کې، هغه مؤسسات او خلکو ته چې ورته اړتيا لري، عرضه کړي.

برسيره پردې کارفرمايان په دې نظام کې اساسي او اغيزمن نقش لري، د

هغه انسجام او ابتکار څخه چې د تولید د ترکیب د عواملو له پاره یې په کار وړي، گټې د سرمایې، مځکې او د کار قوي څخه لاس ته راوړي. او لاس ته راوړل شوي حاصل د دې فعالیتونو څخه په دې سیستم کې څارل او ساتل کیږي، او حقوقي اصول او حاکم مقررات د اصل مالکیت څخه دفاع کوي.

د اقتصادي فعالیتونو انگیزه د آزاد بازار په نظام کې گټه یا سود لاس ته راوړل دي. تولیدکوونکي زیار باسي هغه شیان تولید کړي، چې زیاتره گټه د هغې څخه لاسته راشي، عرضه کوونکي کوښښ کوي، د ډېر تولید او خرڅلاو په نتیجه کې، ډېره گټه لاس ته راوړي، او په دې حصه کې تولید کوونکي یو د بل سره رقابت کوي، او هر یو کوښښ کوي د خرڅلاو د قیمت په نږدې کولو د تمام شوي بیې سره، زیاتره تقاضا کوونکي ځان ته جلب کړي او په دې شکل په خپلو رقیبانو باندې بریالی شي او زیاته گټه لاس ته راوړي. په دې برخه کې هر یو د تولید کوونکي څخه د قیمتونو په ټیټ راوستلو او یا د شیانو په ښه والي او د تبلیغاتو له لارې کوښښ کوي چې خپل د اړتیاوړ ښه شیان او خدمات ځانته اختصاص ورکړي. د دې سیستم له پاره د عرضه او تقاضا او بازار موجودیت او کامل رقابت لازمي دی، دغه د کارفرما په نظم کې د تولید او لگښت په منځ کې واسطه ده، او د تولید د عواملو ترکیب او د هغه هماهنگ کول، ځمکه وال، د کار خاوندان، او سرمایه داران د خپلې خوښې عاید او درامد ته بریالی کوي، په دې توگه له یوې خوا څخه په ټولنه کې عاید تقسیم او توزیع سرته رسوي، او له بلې خوا تولید شوي محصولات بازار ته عرضه کوي او له دې مدرکه څخه سوداگر او بازاریانو ته گټه په لاس ورځي.

د بازار د نظام د بدلون بهیر:

ډیر اقتصاد پوهان شپاړسمه پیړۍ د تجارتي سرمایه دارۍ عصر او زمان بولي، اما په تیرو تاریخي زمانو کې د پولي اقتصاد پانگه والۍ روش د کلمې په خاصه معنی ښه ښکاره وجود درلود، او په بابل، آتن او دیونان په ښارونو کې

شیانو تجارت او تبادلې په معاملو کې عمده رول درلود. مگر په شپاړلسمه پیړۍ کې پانگه والي نظام په پرمخ تللې توگه منځ ته راغی. ځینې عوامل د سرمایه داری په منځ ته راتلو او د هغه په وده کې اساسي نقش درلود، چې په لنډه توگه توضیح او تشریح کیږي:

-د سوداگرۍ وده (انکشاف):

صلیبي جنگونه د ختیځ او لویدیز ترمنځ د تجارت پرمختگ سبب وگرځید، او دوه تمدنه یې یو د بل سره آشنا کړل، د اروپا او آسیا تجارتي ارتباط ته یې رونق ورکړ، او پولي او تجارت معاملې په اروپا کې پراختیا ومومند.

- د زراعتي تولیداتو وده او انساني عامل:

لاس ته راوړل شوي ارقام او اعداد ښیي، چې، له یوولسمې پیړۍ څخه وروسته په اروپا کې نفوس مخ په زیاتیدو شو. د نفوس زیاتوالی زیات خواړه (غذا) او ښه وسایلو اړتیا درلوده، چې د زراعتي تولید د طرز او طریقې د تکامل سبب شو، چې ښو وسیلو او تولېدی افزارو او سرمایې ته یې ضرورت درلود، نو په دې توگه د سرمایه داري نظام دودې او انکشاف سبب شو.

- د صنایعو پرمختگ:

د تجارتي او زراعتي فعالیتو د انکشاف او ارتباطي وسایلو د ښه کیدو سره جوخت، د اروپا صنایعو وده او پرمختگ وکړ. تولیدي روشونه په کرهنه او صنعت کښې له ختیځ څخه اروپا ته انتقال شول، او د نساجی صنعت په اروپا کې پراختیا ومونده.

- جغرافیائي ستر اکتشافات:

لوی جغرافیائي اکتشافات په پنځه لسمه او شپاړلسمه پیړۍ کې په ختیځ کې د پرتگالیانو او په لویدیځ کې د هسپانویانو له خوا، په نړیواله سطحه د تجارت

دودي باعث وګرځيد. برسيره پردي د سره زر او سپين زر ليږدونه او انتقال هم له مستعمره هيوادو څخه د اقتصادي فعاليتونو د پراختيا سبب وګرځيد، او سرمايه داري د اروپا مسلط نظام شو.

- د رنسانس د عصر فکري بدلون اوذهنيت تغير:

په پنځه لسمې او شپاړلسمې پيړۍ کې د اقتصادي بدلونونو په مجموع کې اروپا له خوبه څخه ويښه کړه، او نوي د فکري، فلسفي او مذهبي غورځنګ منځ ته راغي چې په تاريخ کې د (رنسانس) په عصر او زمانه مشهوره دی، د ديني او فلسفي تغيراتو له جملې څخه، يو داو چې په دې دوره کې د تيرو دورو پر خلاف، د ثروت ټولول او زراټولول نامطلوب فعاليت نه ګڼل کيده، او سرمايه داري د دين له نقطې نظره مشروع او جائز ګڼل کيده.

په پيړيو کې د نړۍ د اقتصادي او اجتماعي شرايطو مجموعه، د زراعت، صنعت او تجارت، د پخوا څخه زيات د سرمايداری په قالب کې وده او انکشاف وکړ، او په اروپا کې د اقتصادي انقلاب سبب وګرځيد. په اتلسمه او نولسمه پيړۍ کې سرمايداري نظام خپل اوج ته ورسيد.

په اوسنۍ زمانه کې د بازار د نظام تغير او تحول:

تجارتي سرمايه داري د سوداګري د مکتب په مفکوره تر اته لسمې پيړۍ پورې ادامه درلوده، د تناسب د نه لرلو په اثر د زمانې د نوي اقتصاد جوړښت سره او د صنعتي انقلاب د واقع کيدو سره، د اقتصاد د عمل آزادي مفکوره د کلاسيک مکتب پر اساس پياوړې کړه.

د نوموړی نظام بنسټ په فردي ګټه پلټنه او آزادي باندې ولاړ و. صنعتي، مالي او تجارتي مؤسسو د خصوصي سرمايدارانو په وسيله د قانوني محدوديت څخه پرته کار او فعاليت کاوه، او رقابت د اقتصادي او توليد د اړيکو يوازينی معيار او ملاک ګڼل کيده.

تولیدي او تجارتي سازمانونه له کوچنیو سرمایه دارانو څخه تشکیل شوي وو او یو د بله سره یې رقابت کاوه او قیمت به په بازار کې د عرضې او تقاضا د قانون په اساس ټاکل کیده. دولت په اقتصادي چارو کې د لاس وهنی څخه ډډه کوله. مګر د صنعتي انقلاب او د صنعت په تکامل سره یواځې سرمایه داری نظام په نوي بهیر او مسیر کې په حرکت شروع وکړه، چې په لاندې توګه بررسي کیږي:

۱- د اقتصادي بشپړې آزادۍ ادامه او د دولت مداخله نه کول ددی سبب وګرځید چې رقابت په ډیره پراخه سطحه وده او انکشاف وکړي، د تولیدي مرستو په منځ کې سخت رقابت پخپل وار د بیو د ټیټوالي سبب وګرځید. په نتیجه کې دواړه تولید کوونکو له جملې څخه یو زیات تعداد چې د مبارزی قدرت یې د لوی تولید کوونکی سره نه درلود، له میدان څخه خارج شول.

یو شمیر تولیدونکو چې خپل فعالیت ته یې ادامه ورکوله، د تولیدي شیانو د قیمتو د ساتنې او تثبیت او د هغه تحمیل پر مصرف کوونکی او همدارنګه د تولیدي مصارفو کمول یو او بل ته نږدې شول، او د لویو او متمرکزو اقتصادي و احدونو د کارتل او ترست په نومونو تشکیلولو ته اقدام وکړ.

۲- د صنعت په تکامل او پراختیا او ضرورت زیاتو او لویو سرمایو ته د نوي تولید د شرایطو سره د مقابلې له پاره کوچنیو سرمایه دارانو امکانات محدود شول، او په دې شکل واړه او انفرادي سرمایه داران له پخوا څخه زیات د لویو اقتصادي مؤسسو له خوا جذب شول. دغه تغیرات په تولیدي روابطو کې، په تدریجی توګه د انفرادي سرمایه داری د زوال او یو دسته جمعی سرمایه داری د دوری د پیل کیدو سبب شو.

۳- له بلې خوا د لویو صنعتي واحدونو تشکیل په لوی تولیدی قدرت او د ډیرو کارګرو په تمرکز، یوه اندازه اقتصادي مشکلات او پروبلمونه منځ ته راوړل، د کارګرانو فقر، وزګارتیا، اغتشاشات او د ټولو ګټو ته سرمایه دارانو او کار

فرمایانو، توجه کول ددې سبب شول چې، د اقتصادي کاملې آزادي نظريې او انفرادي سرمايه داری په باره کې عميق ترديد منځ ته راشي، او د دولت مداخله او تمايل د عدالت په تامينولو کې پياوړی شي.

دغه تمايلات او ګرايشونه د اقتصادي نويو سيستمونو، لکه مختلط اقتصاد، سرمايه داری او هدايت شوی سيستم، ارشادي اقتصاد او نورو، د پيدا کيدو سبب شول، څرنګه چې نن د نړی په هيڅ يو هيواد کې، کامل سرمايه داري او انفرادي سيستم وجود نلري، اما په ټولو هيوادونو کې چې د آزاد بازار سيستم حاکميت لري، خصوصي مالکيت په رسميت پيژندل شوی دی.

خصوصي مالکيت په دې هيوادونو کې د ټولنې د اصلي ضوابطو په عنوان منل شوی دی، او که نه خصوصي مالکيت به په پخپل محدوده معنا او مفهوم په ټولو ټولنو کې وجود ولري.

د سرمايه داري نظام بل حقوقي اساس د پوهې او وراثت حق په رسميت پيژندل دی، دغه حق لکه مالکيت پخپل وار، د مالياتي قوانينو او عادي قوانينو له طريقه محدودې شوي دي، په حاضر شرايطو کې د آزاد بازار نظام بل بنسټ او اساس، د کسب او کار آزادي ده. مګر دا حق هم لکه مالکيت په ځينو سرمايه داري هيوادونو کې عملاً تريوې اندازې پورې محدود شوی دی، او د تخصص او الزام په مختلفو څانګو کې او د آفرادو او اشخاصو د ښوونيزو امکاناتو محدود والی، د خپل کار په انتخاب کې په بشپړه توګه آزاد نه دی، او په حقيقت کې اړدی چې، د خپل کار او فعاليت وضع د ټولنې د امکاناتو او احتياجاتو سره تطبيق کړي.

د مرکزی پلان اقتصادي سيستم (ټولنيز د تګ لارد)

د مرکزي پلان اقتصادي سيستم تګ لاره، د اتلسمې پيړۍ په آخر او د شلمې پيړی په سر کې د يو سيستم په عنوان مطرح شوه، او دغه سيستم لومړی د مقابلې له پاره د آزاد بازار سيستم سره او د ټولنيز (اجتماعی) اقتصاد نظام د

فردي اقتصاد سیستم پرځای عنوان شو. مګر د زمانې په اوږدو کې د مختلفو اقتصادي او اجتماعي عواملو په نسبت دغه نظام په تدریج سره په مختلفو شاخو وویشل شو، او په متفاوتو شاخو او مشخصاتو مطرح شو، چې ځینې د دې تګ لارې او روشونه په نرمۍ او عتدال خپلې لارې ته ادامه ورکړه، چې کولای شو سوسیال دموکراتان د دې طرز تفکر یوه غوره نمونه وبولو، چې په تدریجي پرمختګ او پارلماني اصول، د فردی آزادیو په ساتلو او ملي عنعنو ته احترام، او همدارنګه د زماني او مکاني شرایطو تطبیقول او ملي کړنو ته پاملرنه لري.

برعکس د دې اقتصادي سیاست تند روانه تګ لارې تعقیبوونکی معتقد دی چې اشتراکي او دولتي مالکیت باید ټول صنعتي او زراعتی تولیدي وسایل، توزیع، سوداګري، حمل او نقل او عمومي خدمات په برکې ونیسي او د دولت دخالت په ټولو اقتصادي برخو کې، حتی په خرده فروشي کې تأکید کاوه. بازار او د هغه عملکر د دې نظام له نظره مردود، او معتقد دی، چې تبادله او سوداګري باید کاملاً د دولت تر نظارت لاندې صورت ومومي.

د ټولنیزې تګ لارې طرفداران او پلویان (اجتماعیون) په عمومي توګه د مختلفو خدمتونو، لکه روغتیا، ښوونه او روزنه او استوګنځی دولتي کول غواړي، او د ټولنې اقتصاد د پلانګذاری له لارې تر کنترول لاندی ونیول شي، او ټول اقتصادي فعالیتونه په لویو او کوچنیو تولیدي واحدونو کې د دولتي پلانګذاری د تشکیلاتو په وسیلو رهنمائي کیږي.

اقتصادي نظامونه عمدتاً په دوو مختلفو تګ لارو او روشونو نه دي ویشل شوي، بلکه مختلف اقتصادي سیستمونه په اوسینو شرایطو کې د دې دوو سیستمو په حد فاصل کې واقع دی.

په پخوانی شوروي کې او تریو حده پورې په چین کې د ټولنې ټول اقتصادي فعالیتونه د کوچني اقتصاد څخه ترلوی اقتصاده پورې، د دولت تر اداري لاندې

واقع وو ، یعنې د تولید اندازه ، د ویش شکل او طریقه ، همدارنګه د صنعتي ، زراعتي ، ارتباطاتو ، خدماتو او نورو واحدونو او مؤسسو انکشافي پلانونه د هیواد په بیلابیلو برخو کې د اقتصادي مرکزي سازمان له خوا ، رهبري او تنظیم کیدل. مګر د غه سیاستونو تل بریالیتوب نه درلود ، او په عملي مراحلو کې کله نا کله زیات تغیرات او تحولات په دې پلانونو او برنامو کې وارد کیدل.

د متمرکز اقتصاد ځانګړتیاوې:

د متمرکز اقتصاد له اساسي مشخصاتو څخه د ټولنې د اقتصادي فعالیتونو پلانګذاري او پروګرام جوړونه ده ، په دې تګ لاره کې د مختلفو اقتصادي برخو او واحدونو د تولید اندازه ، همدارنګه د ویش او لګښت شکل او طریقه د یو پخواني تاکلي پلان پر اساس صورت نیسي.

باید په یام کې ولرو چې د ملي اقتصاد پلانګذاری د یو متمرکز اقتصاد دپاره یوازې ځان کافي ندی. ځکه چې په ډیرو هیوادونو کې د پلانګذاری سیاست تعقیبیږي. مګر د غه هیواد د یو متمرکز اقتصاد تابع نه وی. په دې سیستم کې مرکزي سازمان (د پلان وزارت ، د پلانګذاری کمیته او یا د پلانګذاری کمیسیون) اقتصادي تګ لاری تولیدی واحدونو او مؤسسو ته دستور او هدایت ورکوي او د هغه اجراء او تطبیق په شکل او طریقه باندې څارنه لري. کولای شو د متمرکز اقتصاد عمده او مهم خصوصیات په لاندې ډول جمع بندي او بیان کړو:

۱- د عرضې او تولید د اندازې مربوط اهداف د اقتصاد د مختلفو برخو او د مختلفو شبانو ترکیبات د پلانګذارۍ له خوا صورت نیسي.

۲- د ځینو شیانو جیره بندي ، مخصوصاً ډیر مهم محصولات د پلانګذاری په واسطه صورت نیسي.

۳- د قیمتونو او مزدورۍ سطحې تاکل د پلانګذارۍ په واسطه تحقق مومي.

٤- د كارد قوې استخدام او د كار بازار د برنامې او پلانگذارى پواسطه مشخص كيږي.

په دې سيستم كې د عوايدو توزيع د حكومتي دستگاه تر نظارت لاندې صورت نيسي. او ويل كيږي چې د اجتماعي نظارت لاندې او يا لږ تر لږه د خلكو او اجتماع انتظار ته نژدې بايد دا كار صورت ونيسي. مگر بايد وويل شي چې په عين حال كې د متمركز پلانگذاري سيستم ډيرې خلاوې او نيمگړتياوې هم لري چې دلته په لنډه توگه ځيرل كيږي:

لمړى: پلانگذاران نشي كولى چې به صحيحه توگه د ټولو شيانو قيمتونه په بازارونو كې همزمان محاسبه كړي، په ځينو حالاتو كې د ځينو محصولاتو له پاره، قيمتونه د پلانگذارانو له خوا اعلانيږي چې ډير نازل وي. خرڅلاو په مركز كې د اوږدو ليكو د جوړيدو او د دغسې محصولاتو جيره بندي سبب گرځي.

دويم: له كومه ځايه چې د پرداخت اندازه كارگرانو ته، د هغوي كار او عمل ته په نه پاملرنې سره صورت نيسي، نو په دى توگه معمولاً مزدونه او اجورې په مختلفو سطحو كې يو شي وي. په دې صورت كې د پلانگذارى سيستم د كار گرانو نوښت په پام كې نه نيسي.

دريم: كله چې قيمتونه او د معاشونو سطحه له بازار سره متفاوت وي، هر اړخيزه كنترول د فردي قيمتونو په هكله ضروري او لازمي وي. په دې دليل په ډيرو پلانگذارى شويو اقتصادونو كې د مزد او معاش سيستم تياكل او قيمت بايد انعطاف پذير وي او د ډيرو شيانو قيمتونه او معاشونه (اجورې) د بازار د ځانگړتيا وو په واسطه او د عرضه او تقاضا په مرسته تياكل كيږي.

څلورم: ډير اقتصاد پوهان عقيده لري، چې كه هر څه فردي استثمار، غير معقوله گټه او نور د سرمايه دارى سيستم د نا مطلوبو خصوصياتو له جملې څخه

دي ، مگر دغه خصوصیت چې په استبدادی او مطلقه نظامونو په سوسیالیستی هیوادونو کې وجود درلود ، ناچیز دي ، او د پلانگذارانو د مفکورې او د خلکو د مفکورې تر منځ زیات توپیر وجود لري ، چې هر یو متفاوتې غوښتنې تعقیبوي.

د مختلط اقتصاد سیستم Mint Economy:

د غیر متمرکز اقتصاد د خصوصیاتو څخه یو دادی چې د عمومي او خصوصي اقتصاد مختلفې برخی د یو بل په څنگ کې واقع دي ، او خپل فعالیت ته ادامه ورکوي. په غیر متمرکز اقتصاد کې خصوصي تصدي د مالي استقلال او آزادو اقتصادي فعالیتونو امکاناتو لرونکی دي ، او په ډیرو حالاتو کې د عمومی برخې ځینې مؤسساتو د خصوصي برخې پر اساس بناموندلي ، او د اقتصادي آزادي عمل څخه مستفید کیږي.

نو ځکه مختلط اقتصاد ، د اقتصاد بازار هغه قسم دی چې په هغه کې دواړه خصوصي او دولتي برخې کولای شي په فعالیتونو کې شرکت ولري. دا واضحه خبره ده چې د ذکر شویو برخو مشارکت اندازه یو شان نه وي. او په ډیرو هیوادو کې دغه برخې متناسبې نه دي.

اوسنی او معاصر اقتصاد د دواړو برخو څخه په استفادې سره فعالیت کوي ، او دمختلط د مالکیت سیستم د معاصرو سیستمونو له مهمو مشخصاتو څخه دی ، که څه هم د ختیځې اروپا به هیوادونو کې او پخواني شوروي کې د خصوصي برخې د مشارکت درجه محدود وه ، مگر په دې اقتصادونو کې هم خصوصي برخه د دې هیوادونو په اجتماعي تولید کې د کتنی وړ ونډه لري.

په مختلط اقتصاد کې مختلف دولتي او خصوصي اقتصادي روشونه او تگ لارې ، د مرکزي او غیر مرکزي پلان اقتصاد ، انحصاري او رقابت دیو او بل څنگ کې فعالیت کوي. د معاصرې نړۍ د اقتصادي واقعیتونو به نظر کې نیولو سره ، کولای شو وو ایو چې د نړۍ ټول هیوادونه په واقع کې د مختلط اقتصاد لرونکي دي. په دې تفاوت چې په ځینو هیوادونو کې د دولتي برخې نفوذ

او اقتدار برجسته او په ځینې هیوادونو کې د خصوصي برخې اقتصادي او مالي امکانات ډیر او پراخه وي. د مختلط اقتصاد د تګ لارې پیدا ښت د سرمایداري اقتصاد د شرایطو د تغیر او تحول د معیشتي سیستم د ضرورت تطبیق د زماني او مکاني اړتیاوو نتیجه ده، او د نولسمې پیړۍ د رقابتي اقتصادي نظام د فعالیتونو په پیل کې د دولت برخه او مشارکت په اقتصادي چارو کې مردود ګڼل کیده. د آزاد بازار نظام د خپلو بدلونونو په جریان کې له ستونزو سره مخامخ شول. خصوصي مؤسسات د خپلې ګټې په تعقیبولو سره، د ټولنیز و مسایلو د حل د پاره لکه د قیمتونو لوړیدل، وزګاري، تورم او د قیمتونو جګوالی او نورو سره حساسیت نه درلود، او د دې مسئلو حل د دولت سیاستونو، تدابیرو او اقداماتو پورې مربوط ؤ. نو ځکه د وخت په تیریدو سره دولتونو د زېر بنایي موضوعاتو د ایجاد په منظور او د اقتصادي تأسیساتو په جوړولو، او د ځینې اساسي مسئلو د حل په منظور او د ټولنیز عدالت د تأمینولو په خاطر، په اقتصادي چارو کې په مداخله لاس پورې کړ او د زماني په پرمختګ او په اقتصادي او اجتماعي وضع کې تغیراتو او بدلونونو، دغه مداخلې پراخې کړې. او د دولت دخالت د اقتصادي په مختلفو برخو کې د معاصر اقتصاد په قبول شوي اصل تبدیل شو.

مختلط اقتصاد د مرکزي پلان اقتصاد او آزاد بازار اقتصاد د تعدیل په نتیجه کې منځته راغی او دواړه مسلط اقتصادي سیستمونه د اقتصادي او اجتماعي واقعیتونو په درک سره دغه سیستم لږ او ډیر خپل اقتصادي نظام کې شامل کړ، او د نړۍ ډیر مختلط اقتصادي سیستم، هماغه د خصوصي برخې په څنګ کې د عمومي اقتصاد وجود او شتوالی دی.

د نړۍ سرمایه داري هیوادونو، لکه امریکا، انګلستان او فرانسه د دولت د دخالت مسئله په اقتصاد کې ومنله او د دې تحول له مجموعې څخه د نړیوال اقتصاد مختلط سیستم منځ ته راغی.

پنځم څپرکی:

سوداګري او د مالونو تبادله

په اقتصاد کې د سوداګرۍ او د مالونو تبادلې نقش او اهمیت:

سوداګري د انساني ټولنې په ژوندانه کې یو لازمي کار دی، تجاران د انسانانو لومړنی او په مجموع کې ټول ضرورتونه تهیه او هغوی ته وړاندې کوي، او په حقیقت کې د مالونو او شیانو د تقسیم او ویش دنده په غاړه لري.

داخلي سوداګرۍ په اوسنیو شرایطو کې په کلي توګه بدلون موندلی، او خرڅوونکي په حتمي توګه تولیدونکي نه وي. په نوي اقتصادي سیستم کې خرڅوونکی د بیلابیلو مؤسساتو د محصولاتو توزیع کوونکي دي، چې د خپل خدمت ارزښت د شیانو د اسانولو له قیمته څخه لاس ته راوړي.

خرڅوونکی دا اړتیا نلري، چې لکه د پخوا په شان خپل ګدامونه له مختلفو شیانو ډک کړي، بلکه د خرڅلاو د اندازې په نظر کې نیولو سره، خپلې اړتیاوې او احتیاجات پېشبیني کوي او پوهیږي چې د تولیدونکو مؤسسو ګدامونه تل د هغوی په واک کې دي.

په اوسنیو شرایطو کې پیریدونکی (مشتری) په خرڅوونکی پسې نه ځي، بلکه د نن ورځې سوداګري دې حال ته رسیدلې، چې خرڅوونکی د ټولو امکاناتو څخه استفاده کوي، ترڅو پیریدونکی ځان ته کش کړي او دغه کار ددې سبب شوی دی، ترڅو هر څوک کوښښ وکړي، چې کافي وسایل را ټول کړي او ښه کار وکړي، او د پیریدونکو (مشتریانو) د توجه په جلبولو، خپل کار ته رونق او پرمختیا ورکړي.

د مالونو او شیانو د تجارت او تبادلې مشخصات په اوسنیو شرایطو کې

آزاد بازار ته دا امکان ور ښښلی دی چې په پر نفوسو ښارونو کې ټول احتیاجات او غذايي، صحي د استوګنې او نور ضرورتونه په دې ښار کې په طبيعي او عادي نظم کار وکړي، په داسې حال کې چې هيڅ ډول کړنلاره او پلان د دې کارونو په انسجام کې موجود نه وي. نو ځکه بازار او د شيانو او مالونو تبادله د غه نظم او هماهنګی د ضرورتونو د تأمين له پاره تجارت ايجاد کړی دي. په بل عبارت، افراد او اشخاص د خپلې ګټې په پلټنه، د عامه ګټې په اوتوماتيک (خودکار) توګه تأمين او طبيعي نظم برقرار دي. د غه د ګټې جلبول د دې سبب شوی چې هر څوک کوښښ وکړي چې کافي وسايل را ټول کړي، تر څو ډير کار وکړي. او پيريدونکی (مشتری) د رضايت په جلبولو سره خپل کار ته رونق ورکړي.

د پيريدلو (خريد) د قدرت په زياتيدو مختلفو محصولاتو ته ضرورت زياتيږي، تجارت او د مالونو تبادله زيات رونق مومي او د توليداتو او محصولاتو توزيع لمن هم پراخيږي. په اوسنۍ نړۍ کې د نړۍ ټول هيوادونه په ټولو توليدي برخو کې د ټولو محصولاتو په کار اچول او د هغه د ويش توان نلري، او په يوه توليدي رشته کې اختصاص لرل او د هغه په تجارت کې زياته ګټه لاس ته وروړي. په ملي او هيوادنۍ سطح هم د يو هيواد ټولې سيمې د خپل ټولنيز ژوندانه د ټولو شيانو په توليد لاس نه پورې کوي. بلکې د توليد د عواملو په اختصاص سره، په هغو ساحو کې چې د غه سيمې په هغه رشته کې يا په هغه توليد کې مهارت لري، لاس پورې کوي، او د دې محصولاتو په وړاندې کولو (عرضه کولو) د خرڅولو د هر قسم محصولاتو چې د هيواد په نورو سيمو کې توليديږي، ګټې لاس ته راوړي او د يوې ساحې توليدات د يو هيواد په ټولو ساحو کې ويش او خپريږي.

د تجارت او تبادلې د تحولاتو تاريخي بهير:

تجارت او تبادله په اوسنۍ ټولنه کې زيات اهميت لري، او واضحه ده چې تقريباً ټول محصولات د تبادلې په منظور توليديږي. د تصديو ټول توليدات، او د

گدامونو زیرمې د خرڅلاو د پاره صورت نیسي. صرف د دې تولیداتو لږه برخه د مؤلدینو د شخصي لګښت د پاره اختصاص مومي. په مختلفو علمي او فرهنګي خدمتونو کې په قسما قسم تولنیزو کسبو کې هم د هغوی مادي او تبادلوي ارزښت په نظر کې نیول کیږي. او تبادلوي ارزښت او متوقعه ګټه هم په نظر کې نیسي. د تول اهمیت او ارزښته سره چې تبادله یې په تولنیز ژوندانه کې لري، کولای شو ووایو، چې دغه پدیده د انسان د تمدن د پیل سره یو ځای منځ ته نه ده راغلې، بلکې د شرایطو او اقتصادي وضعې او د انساني تولنې د ژوندانه د تحولاتو زیږنده (مولود) ؤ اودي.

لمړی: په عنعنوي اقتصادونو کې، چې تولیدکورنیو د مصرف په منظور صورت وموند، هیڅ قسم مبادل او راکړه ورکړه مطرح نه ؤ، او هرې کورنۍ په مستقله توګه خپل احتیاجات او ضروریات په خپل چاپیریال کې رفع کول او مبادلې یوازې ځینو محصولاتو ته اختصاص درلود. چې ددې خلکو او افرادو په محیط کې یا موجود نه و، یا نه تولید کیده. دغې تبادلې په پیل کې ډیر استثنائي اړخ درلود، مګر د وخت په تیریدو سره ددغه تبادلې بازار پراختیا وموندہ او ددې منظور له پاره د هرې سیمې په سرحد کې یا په خاصو مناطقو کې بازارونه منځ ته راغلل.

دویم: د ښارونو په پراخیدو او د مختلفو حرفو او کسبونو په ایجادیدو او د مصرف کوونکي او تولید کوونکي تجمع په شهري مرکزونو کښې بازارونه تشکیلیږي. بازارونو د ښارونو په مرکزونوکې وده او اکشاف وکړ، تولیدونکو او مصرف کوونکو په هغه ځای کې یو د بل سره ملاقات کاوه. او په دې توګه تبادله او تجارت د وخت په تیریدو سره انکشاف او وده وکړه.

دریم: د لویو تولیدي او صنعتي مؤسسو او فابریکو په منځ ته راتلو او د ښارونو په پراختیا سره، ملي بازارونو د محلي بازار ونو ځاي ونیوا و پدې شرایطو کې تبادلې او تجارت ځانته واقعي مفهوم غوره کړ. نوی دولتونه هم منځ ته راغلل،

او د بازارونو پر مختللي او تکاملي روند له پخوا څخه غبنتلی او پیاوړی شو. له دې وخت څخه وروسته استعماري بازارونه هم منځ ته راغلل او په اته لسمې پیړۍ کې د سوداګرۍ او د مالونو د تبادلې له پاره لوی شرکتونه تشکیل شول.

بالاخره په څلورمه دوره کې ، د اوسپنې د لارې په منځ ته راتلو ، په فضایي ، ځمکني او بحري انتقالاتو په پراختیا سره نړیوال بازارونه منځ ته راغلل او سوداګرۍ په نړیوالو سطحو لوی موقف پیدا کړ. نړیوال تجارت زموږ د زمانې له مهمو مسائلو څخه ګڼل کیږي.

د مالونو د تبادلې او سوداګرۍ بنیګنې:

کله چې مبادلې د شیانو او کالیو د تبادلې په شکل جریان درلود او اقتصاد په ابتدایي حالت کې وځینې معضلې د شیانو د عمومي معادلت له پاره چې د هغه پواسطه مبادلې په آسانه توګه صورت نیوه ، تبارز کاوه. پروبلم له دې څخه سرچینه اخلي چې مثلاً یوکس د اړتیاوو د رفع کولو د پاره ، توکرانو (منسوجاتو) ته اړتیا درلوده. خوهغه پسه په اختیار او واک کې درلود ، مګر د پسه په وړاندې کولو ، او بدل شوی توکرانو (منسوجاتو) دلاس ته راوړلو په خاطر اړ ؤ چې له مختلفو کسانو سره مخامخ او مواجه شي. او له هر چا څخه وغواړي ترڅو د پسه په بدل کې توکران ورته عرضه کړي. مګر بنایي د خپل د نظر وړ جنس د موندلو د پاره یې ډیر وخت تیراوه ، ترڅو چې د خپل شی په موندلو به بریالی کیده ، نو ځکه دیو ناچیز شی د بل شی خاوند اړ ؤ ترڅو د هغه سړي پلټنې ته ووځي چې د هغه د نظر وړ کالي او شیان په اختیار کې لري او بر سیره پردې د دوه تبادله شوی شیانو معادلت د بل سره هم یوه ستونزه وه ، چې په عنعنوي او تبادلوي اقتصاد کې افراد او اشخاص ورسره مخامخ وو ، او باید اوږد او سخت پړاوونه یې طی کړای وای ، نو ځکه ددې مشکل د حل دپاره د یو شي ایجادول او اختراع ضرور او لازمي په نظر بریښیده ، ترڅو د ټولنې افرادو دغه ثابت شي د خپل جنس به مقابل کې قبول کړای وای. په لومړي سر کې

سپین زر د دې په منظور ومنل شو او د شیانو او مالونو د تبادلې په جریان کې اغیزمن واقع شو. له دې څخه وروسته خلکو وکولی شول خپل مالونه او اجناس په سپین زرو تبدیل کړي. او وروسته د مشروط او اجتماعي قرارداد له مخې چې دغه نجیبه فلز معادل منل شوی ؤ، خپل د نظر وړ نور شیان یې د سپین زرو معاوضه کول، او په دې توګه په مبادله او سوداګرۍ کې اسانتیا منځ ته راغله که خلک په اوسنیو شرایطو کې خپل مالونه او جناس په پیسو تبدیلوي، د دې معنا لري چې پدې پیسو کولای شي، په هر وخت او زمان کې خپل د نظر وړ اجناس او شیان راونیسي. دغه دریم ګړی شی چې د (پیسو) په نامه یاد شو، په تبادله او سوداګرۍ کې زیات اهمیت پیدا کړ او د ټولنې په اقتصادي ژوندانه کې د سترو بدلونونو او تغیراتو سبب شو. او همدارنګه سهولتونه او ښیګڼې یې په سوداګرۍ او تبادله کې منځ ته راوړې چې په لاندې توګه مشخص کیږي:

۱ - مبادله او تجارت د دې سبب ګرځي ترڅو د نړۍ د مختلفو نقاطو او ځایونو محصولات، لکه د منځني ختیځ نفت، د جاپان الکترونیکي وسایل، او د اروپا غذایي مواد د مختلفو ټولنو په اختیار کې واقع شي. که تبادله او تجارت نه وای، نو د نړۍ د شیانو او کالیو څخه په صحیحه توګه استفاده نه کیدله.

۲ - تبادله او سوداګرۍ د ټولنې د پاره د کار او مشغولیت د ایجادیدو سبب ګرځي. او خلک کار او فعالیت ته مجبوروي. که مبادلې وجود نه درلود هر نفر به مجبوراً د خپل اړتیا وړ تولید پخپله تهیه کاوه، که د هر نفر احتیاجات زیات وای، نو په دې توګه مجبور و د دغه ټولو ضرورتونو ته دسترسي ولري او ټول یې تولید، او هغه کارونه اجراء کړي چې د هغه د توان څخه په عادي حالت کې وتلې موضوع ده، او یا په داسې کارونو کې مصروف شي چې د هغه قوه او انرژي زیات مصرف نشي چې له نیکه مرغه مبادلې او تجارت د انسان دغه ستونزه حل کړې ده او خلک په اطمینان سره د مبادلې په وسیله کولای شي خپل هر قسم ضرورت مرفوع کړي او هر نفر د خپل ذوق او استعداد په مطابق کار وکړي.

۳- تبادله او تجارت د راکړې ورکړې د مختلفو فعالیتونو د رشد او پراختیا سبب شو. بازارونه منځ ته راغلل او ورځ په ورځ یې وده او انکشاف وکړ. او د مالونو راکړې، ورکړې ساحه پخه شوه، مختلف وزنونه د شیانو د اندزه کولو او وزنولو له پاره منځ ته راغلل، او په نهایت کې راکړه او ورکړې په اقتصاد کې د حمل او نقل د انکشاف او د انتقالاتو پروسې د چټکتیا سبب شو. او بالاخره یې اقتصادي وده او پراختیا منځ ته راوړه.

د متشبثو کسانو منځ ته راتګ او د سوداګرۍ رونق:

سوداګري د عامو خلکو د تصور په خلاف د قبایلو او کورنیو په منځ کې نه ده پیل شوې. ځکه تخصص او د کار تقسیم د کورنیو او قبایلو په منځ کې محدود ؤ، او خلکو اجناس او مواد صرف د خپل احتیاجاتو د لرې کولو په مقصد تبادله کول. په دې شرایطو کې داسې افرادو او اشخاصو وجود نه درلود چې په دایمي توګه تجارت وکړي.

د مبادلې محدودیت او د تولیدي شیانو کموالی او محدودیت د راکړې، او ورکړې د انکشاف او پراختیا مانع کیدل، ځکه چې دغه ټولو قومونو یورنګ محصول او یورنګ احتیاجات لرل، نو ځکه واقعي تجارت هغه وخت پیل شو چې بحري مسافرتونه ممکن شول او د لیرې هیوادونو په منځ کې، مختلف مواد او محصولات تبادله شول، نو ځکه سوداګري مخکښې له دې ځخه چې په داخل کې مروج شي، خارجي بڼه غوره کړه. او مخکې له دې چې ځمکنۍ شي بحري سوداګرۍ رواج وموند.

د سوداګرۍ د پیدا کیدو په تاریخچه کې دوه دورې سره فرق لري:

۱- لاسي خرڅلاو د سوداګرۍ دو یا ګرځنده سوداګر: چې همدا اوس هم په ډیر لیرې او د آسیا او افریقا په کم انکشافو سیمو رواج لري. په دې قسم سوداګرۍ

کې د سوداګرۍ د مال کاروانونه حرکت کوي او خپل مالونه په حيواناتو باندې باروي او انتقال ورکوي. هرڅه ګټې په دې قسم سوداګرۍ کې شته. مګر د انتقالي مالونو د کموالي په نسبت يې ګټه نا چيزه ده.

۲ - په هر ځای کې چې سوادګري لږ وده کوله، د ګرځندو سوادګر خپل ځای مقيم او ځای پرځای سوداګروته پرېښود. مخکښې له دې څخه سوداګر پيريدونکی (مشتری) پسې تلل. مګر په اوسنو شرايطو کې پيريدونکو (خريدار) د سواګرو په لټه کې دی. مګر د پيـريدونکـي (مشتريانو) د جلبـولو د پـاره سـوداګران د ځينو وسايلو څخه لکه، اعلانات، ابلاغيې، او د استازيو يا د اجناسو نمونه ورليږل او د تصويرو د نصب څخه کار اخلي.

بازار موندنه:

بازار موندنه مارکيټينګ په هغه تجارتي فعاليتو کې شامليږي، چې د شيانو او خدماتو جريان په توليد کوونکی څخه مصرف کوونکی ته ورسوي. او لاندې مادې په بر کې نيسي:

۱ - مـصرف کوونـکی وضـعيت او پيـرودل او خـرڅـول يعنې خـريـدو فـروش (عرضه او تقاضا)

۲ - د هـغه کار خـصوصيت چـې د غــه قـسم فعاليتـونه سـرته رسوي، لکه (تجارتی تشکيلات)

۳ - ځينی موارد د صنعتي او زراعتي توليدات، د معدن استخراج پانګه اچونې او نورې چارې چې دولت د هغه اجرأ په غاړه لري.

د بازار موندنې اهميت:

د بازار موندنې (مارکيټينګ) څخه هدف د محصولاتو خرڅونه نه ده، بلکې په بازار موندنه کې هغه ټولې چار ې شاملې دی، چې مالونه په ټاکلی وخت کې، پيريدونکی (مشتری) ته رسول کيږي. او په دې توګه مؤلدين لوړې ګټې لاس

ته راوړي. د غه عـملیه د مـصرف کـوونکي د احتـیاج د پوهیدو او پیژندنه. عرضه او تقاضا، اشتهار او د مـصرف کوونـکی پوهول او آګاه کول، د هغوی هڅول د نمونې تقسـیم او توزیـع او پـه محلي مرکزونو کې عمده فروشي او پرچون فروشي له نمایش څخه عبارت دی.

د بازار موندنې هدفونه:

د بازار موندنې مارکیټنګ په هدفونو کې لاندې مسایل شامل دي:

د ډیرې او اعظمي ګټې لاس ته راوړل، انساني ضرورتونه رفع کول، تولیدي محصولاتو ته د زیاتې تقاضا او غوښتنې ایجادول، د آسانتیا وو او سهولتونو ایجـادول د اعظمي استفادې په منـظور د تـولید لـه پاره د ظـرفیت او حامي طاقت لوړول، د اقـتصادي پرمختګ او د ملي اقتصاد دودی او انکشاف د پاره مرسته او مساعدت.

د بازار موندنې فعالیتونه:

د بازار مـوندنې د فعالیتونو ساحه ټول کاري جریانونه د هغه د تولید او ګټې پلان چې د محصـولاتو د خرڅلاو څخه لاس ته راځي احتوأ کوي. او له دې لاندې فعالیتونو څخه عبارت دي:

- د بازار مطالعه او پیژندنه.
- د تولیداتو له پاره تقاضا را منیځ ته کول.
- د محصولاتو ټولونه او پیرودل د عرضې یا خرڅلاو په منظور.
- په ګدامونو کې د زیرمه کیدونکي محصولاتو تحویل.
- د خرڅیدونکی محصولاتو زیرمه.
- د محصولاتو ستندرد او درجه بندي.
- د مـوادو د سـته بنـدي وسـایلو تـهیه، د محـصولاتـو درجه بندي، د حمل او نقل او پروسس.

- بسته بندي او انتقال.
- د قیمتونو د ثابت ساتلو په منظور د مالي منابعو ایجادول.
- د پلان طرح او مشوره ورکول د وروستیو تولیداتو په برخه کې.

د بازاریابی د مطالعې طریقې:

کولای شو بازار موندنه (مارکیتنګ) په لاندې طریقو او روښونو تر مطالعې لاندې ونیسو:

۱- د بازارموندنې عملیات:

بازار موندنه د تجاتي چارو ښه او غوره عمل دی. د سوداګرۍ ځینې چارې اوموارد یو او بل پورې تړلې دې او ددوی د کار شکل داسې دی چې ټول مسایل د شیانو په بهیر کې د تولید کوونکی څخه د مصرف کوونکی ته، سره د خالت لري. په همدې اساس هغه دسته عملیاتو چې د شیانو د خرڅلاو اوپیرودل، د هغه بیا خرڅول، کالیو او شیانو حمل او نقل او ګدام کول، تنظیمول، قیمت ګذاري، او په پای کې د هغه تحویل د مشتریانو (پیریدونکی) یوې ډلې ته په غاړه لري. د بازار موندنې د عملیو جزء بلل کیږي.

۲- د بازارموندنې مرستو تجزیه او تحلیل:

د بازار موندنې مؤسسو مشخصه طبقه بندی چې یو د بله څخه توپیر کیږي په لاندې ډول دی: واړه خرڅوونکي (خورده فروشان) عمده توزیع کوونکي او د بازار یابی چاری سهولت بښوونکی مؤسسې. لکه تحقیقي، تبلیغاتي، مبادله کوونکي، او اعتبار ورکوونکې مؤسسې. لږ خرڅوونکی (پرچون فروشان) کولای شو په کوچنیو ګروپونو تقسیم کړو، لکه سوپر مارکیټونه، د مصرف تعاوني شرکتونه او یا تخفیف ورکوونکی خرڅلاو ځایونه (فروشګاوی) عمده خرڅوونکي هم کولای شو په کوچنیو ګروپونو وویشو. چې سترو شرکتونو نمایندګان او د هغه له محلي شعبې څخه متشکل دي.

۳- د شیانو ډول ته په پاملرنې سره د بررسي اوويش بهير:

په بازار موند کې د مطالعې دريم روش. د يو بل پسې محصولاتو او يا دا چې د مختلفو قسمونو محصولاتو بررسي کول دي. او د غه مطالعه د توليدونکی څخه پيل او په آخر کې په مصرف کوونکی ختميږي.

د داسې مطالعې په جريان کې مختلفې مؤسسې او بازار موندنې سازمانونه چې هر محصول د تقسيم په بهير کې واقع دي، تر مطالعی لاندې نيول کيږي. د غه روش او تګ لاره واضح کوي چې څرنګه د بازار موندنې عمليات، له اقتصادي نظره د يو معين محصول د توليد له نقطی سره توپير کوي.

بازار او د هغه ډولونه

بازار په معمولي مفهوم له هغه ځايه څخه عبارت دی چې پيرودونکی (خريدار) او مصرف کوونکي هلته سره مخامخ کيږي. په بل عبارت بازار عبارت له هغې نقطې څخه دی چې په هغه کې عرضه کوونکی او تقاضا کوونکی يو د بل سره ليدنه کتنه کوي چې په لاندی توګه د بازار ډولونه ځيرل کيږي:

د اجناسو بازار:

په دې ډول کې پير دوونکی او خرڅوونکی په راکړه ورکړه او د کاليو (اجناسو) په خريد او فروش بوخت دي. د اجناسو بازار ممکن د يو ډول جنس (متاع) د عرضي خصوصيت ولري، لکه د اوسپنې خرڅوونکي بازار، د تهوکرانو خرڅولو بازار او نور او يا دا چې په عين وخت کې د مختلفو شيانو او کاليو خرڅولو ته اقدام کوي.

د اجناسو په بازار کې را کړه په دوه ډوله اجرا کيږي: يو د کاليو (شيانو) معاوضه له نورو کاليو سره، او بل کالی (شيان) د پيسو سره. د اجناسو معاوضه په اجناسو سره ډير مشکلات لري، ځکه چې پيرودونکی (خريدار) او خرڅوونکی بايد

هغه کالي او شیان پیدا کړي، چې مساوي ارزښت ولري، دغه مشکل ته په پاملرنې سره د پخوا څخه راکړی او ورکړې د اسانتیا او سهولت له پاره یوه واسطه چې پیسی (پول) نومیږي، منځ ته راغلی.

د پیسې او پانګې بازار:

د پیسی او پانګې بازار لوی او پراخ مفهوم لري، او ډېره پراخه حوزه به برکې نیسي. د پیسی او سرمایې په بازار کې د پیسی او سرمایې د عرضه کوونکی او تقاضا کوونکي خصوصي افراد او اشخاص، بانکونه، دولتي او نړیوالي تصدی گانی او سازمانونه شامل دي. د پیسې او پانګې په بازار کې، برسیره پرپولي معاملو او قرضي، ټول کریډیتونه، د شرکتونو سهمونه او دولتي ارزښت لرونکې ورقې پورې مربوطې معاملې اجراء کیږي، علاوتاً د بیمې شرکتونه هم په پولي او مالي معاملو کې ستره ونډه لري.

د کار بازار:

د کار بازار د یوې یولې جغرافیائی ملي او بین المللی سیمې څخه عبارت دی چې پکې د مختلفو مصروفیتونو خاوندان او د هغوی تقاضا کوونکي یو له بل سره ملاقات کوي.

د کار قیمت یعنې مزد، لکه د کالیو او اجناسو قیمت او د پیسو حاصل په پشپړه توگه د مختلفو اقتصادي او ټولنیزو عواملو تر تاثیر لاندې دي، دغه عوامل په طبیعي، تکنولوژیکي، پانګه اچونه او نورو امکاناتو پورې شامل دي.

د سوداگرۍ شرکتونو ډولونه:

د هر اقتصاد بریالیتوب هغو سازمانو پورې مربوط دی چې، په ټولنه کې اقتصادي او تولیدی فعالیتونه مخ ته بیائي. په تیرو تایخي لومړنیو ټولنو کې، تولیدی سازمان عمدتاً انفرادي و، او د کورنی په منځ ته راتلو کورنی (فامیلی) اقتصاد شکل وینو، او تولیدي سازمان د ټولنې او اقتصادی نظامونو د پرمختگ

سره جوخت سرعت ومومند او وده یې وکړه، او په اوسنیو شرایطو کې لویې اقتصادي اتحاد یې تولیدي او دویش فعالیتونه مخ ته بیائي، چې په لاندې توګه د شرکتونو ډولونه ډیر لنډ در پیژنو:

تضامني شرکت:

تضامني شرکتونه هغه مؤسسې دي، چې د یو شمیر کسانو په وسیله د اقتصادي فعالیتونو د سرته رسولو له پاره منځ ته راځي. په تضامني شرکتونو کې، شریکان د خپلې ټولې شتمنی (دارائی) سره مشترکاً د شرکت د مالي تعهداتو مسؤل دي. د شرکت په زیانمن کیدو یا ماتې سره مخامخ کیدو، شریکان باید د خپلې شتمنۍ څخه د شرکت قرضي او پورونه ادا کړي. د شرکت ګټه د شراکت پر بنسټ او د شریکانو په موافقې سره ویشل کیږي.

سهامي شرکت:

سهامي شرکت هغه دی، چې د یو زیات شمیر سهمونو او پانګه لرونکی څخه تشکیل شوې وي. په سهامی شرکتو کې، پانګه د سهمونو په شمیر سره مساوي ویشل کیږي. هر څوک د برخې په پیرودلو سره کولای شي چې شرکت کې ګډون وکړي. د تضامني شرکتو په خلاف، د سهمونو د خاوندانو مسؤلیت د شرکت په فعالیتونو کې، د هماغه اندازه پانګې او سهمونو پورې محدود دی، چې په شرکت کې یې لري.

تعاوني شرکتونه:

د تعاوني شرکتونو تشکیلات د ټولنې د پراخو پرګنو د ګټې د ساتنې پاره منځ ته راځي، او د یو رنګ خاص فعالیت له پاره رامینځ ته کیږي، لکه دویش او مصرف تعاوني شرکت او داسې نور. ټول پورتني شرکتونه د تشکیلاتو له نظره د مدیره هیئت او نظار هیئت لرونکی دي، چې کتابونه او لازمه سندونه د شرکت د مالي او اداری چارو د پرمخ بیولو له پاره تنظیموي.

مدیره هیئت په حقیقت کې د شرکت اجرائیه قوه ده، چې د یو ټاکلي وخت له پاره د عمومي ټولنې له خوا ټاکل کیږي.

د عنان شرکت:

د اسلامي فقهی له نظره، د عنان په شرکت کې، شریکان د مالونو د فتحی او یا تصرف په اختیار کې، یو د بل سره مساوي وي. شریکان د شرکت په کارونو او پانګه اچونه کې یو د بل سره سهیم دي او همکاري کوي. او شریکان د نورو له اجازې څخه پرته نشي کولاې د شرکت په مال کې تصرف وکړي. په داسې حال کې چې د شریکانو برخه مساوي وي، په ګټه او زیان کې هم سره مساوي وي، او که نه ګټه او زیان د هغه قرار داد په اساس چې لاس لیک کړی یې دي، تقسیموي.

د مضاربې شرکت:

د مضاربې شرکت دا دی چې یو شخص یو شی بل چاته ورکوي، ترڅو هغه په کار واچوي او د هغه په ګټه په یو ټاکلي نسبت شریک شي.

دوه یا زیات کسان خپل منځ کې د شرکت وعده کوي، په دې شرط چې یو خوا پانګه ورکوي او بله خوا یا بل جانب کار کول په غاړه اخلي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، د هغه قرار داد په اساس چې په خپل منځ کې یې سره کړی دی، د دواړو خواوو په منځ ویشل کیږي، او که چیرته زیان او نقصان منځ ته راځي، ټول به سرمایې ته متوجه وي او عامل (هغه څوک چې کار کوي) مالي خسارې په غاړه نه اخلي، ځکه چې عامل امین دی او ضامن به نه وي.

د مفاوضې شرکت:

هغه شرکت دی چې دوه یا زیات کسان، یو د بل سره وعده کوي چې، په هر هغه شی کې چې لاس ته راوړي او یا ضرر کوي، یو او بل سره شریک دي، حتی که یو د هغوی څخه مال په میراث وړي، او یا کوم ګنج پیدا کړي، او یا تجارت وکړی او یا ګټه لاس ته راوړی ... او که هم ضرر وکړي او یا د چا مال له منځه وړي، په دې ټولې ګټې او ضرر کې یو د بل سره شریک دی.

د وجود شرکت:

دا شرکت داسې دی، چې دوه کسه په بازار کې د خلکو په منځ کې اعتبار لري، مګر مال او سرمایه (پانګه) نلري، دوی خپل منځ کې وعده کوي چې هر یو پخپله ذمه کې د نیسې په ډول څه شی ونه پیري، او هغه شی چې هریو پیرودی دي، د دواړو په منځ کې شریک وي، هغه بیا خرڅوي، او وروسته د اجناسو د پیسې ورکولو اداء کولو، حاصل شوې ګټه پخپل منځ کې سره ویشي.

او یا یو شخص پیژندل شوی او معتبر، مګر بې مال او ثروت او بل کس نوم ورکی او بې اعتبار، اما پانګه وال (سرمایه دار) خپل منځ کې قرار داد کوي، چې مال د سرمایې د خاوند په اختیار کې وي، مګر بل د هغه سرمایې او مال سره کار او فعالیت وکړي، یا د اعتبار وړکس د نیسی په ډول څه شي و پیري، او د هغه خرڅلاو بې اعتبار کس ته پریږدي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، خپل منځ کې سره تقسیم کړي، او یا په اصطلاح یو پیژندل شوی شخص د یو نوم ورکی شخص مال په یو لوړ قیمت او ګټه خرڅ کړی، ترڅو یو مقدار د هغه څخه ده ته پاتې شي.

دابدان یا اعمال شرکت:

د ابدان یا اعمال شرکت له هغه شرکته څخه عبارت دی، چې هر یو بیل په کار کې مشغول شي، او په هر شي کې چې ګټه لاس ته راوړي، خپل منځ کې به شرکت وي، که د دوی د کار نوع او شکل سره مساوي یامساوي نه وي.

محدود المسؤولیت شرکت (Limited):

هغه تجارتي شرکتونه چې د هغوی سرمایه په سهمونو تقسیم نه وي، او په شریک کې د هر یو مسؤلیت د تعهد شوي سرمایې په اندازه وي.

خاموش شرکت:

مخفي یا خاموش شرکت هغه دی چې، د یو یا څو کسو په منځ کې تشکیل شوی وی، او شریکان نه غواړي، چې د هغوی نوم او سرمایه درج او ثبت شي، او د خپل نورو خپلوانو او وابسته ګانو په نوم شرکت تأسیس او په کار اچوي.

نړیواله سوداګري

د اقتصادي ودې او انکشاف په نظريو کې، ځينې نظريې وجود لري، چې بهرنۍ سوداګري، او د مالونو د انتقال آزادي بهرته او د هغه برعکس د پرمختيائي تولنې دا اقتصادي انکشاف موجب ګرځي او د اقتصادي پرمختګ چټکتيا زياتوي، برسيره پردې نورې نظريې هم موجودې دي، چې د نړيوالې سوداګرۍ آزادي او د سرمايې د عاملو انتقال د پرمخ تللې، او د دې عواملو لرونکي هيوادو په ګټه او د هغه هيوادونو په زيان تماميږي چې د هغوی صنايعو نوی انکشاف کړی وي، او د نړيوالو بازارونو سره سيالي (رقابت) نشي کولی، مګر د نننۍ نړۍ اقتصادي واقعيت، او دد غسې روابطو د ګټې او زيان څخه پرته، ددې څرګندوی دی، چې د غه رابطې د نړيوال اقتصاد د انکشاف او ودې او د تکنالوژۍ پراختيا په پيل کې تراوسه پورې د پرمختګ او پراختيا سره مخامخ دې، او د نړۍ ټول هيوادونه په يو قسم نه، يو قسم، يو باڅو باندنې محصول ته متکي وي، او دغه اقتصادي اړيکي او مناسبات دهرې دورې په نړيواله سطحه، له تير دورانه څخه ډير زياتيږي. د نړۍ هيوادونه خپله دودې او پرمختيا بهير د نړيوال تجارت د مناسباتو او روابطو په انکشاف پياوړی کړی، او په ځينو مواردو کې د دې مبادلې له جريان څخه د خپل اقتصادي رشد او پرمختګ له پاره هم ګټې اخيستې دي.

داسې پوښتنه مطرح کيږي چې سوداګرۍ ترکومې اندازې پورې د هيوادونو په اقتصادي انکشاف کې برخه اخستې شي؟ د کلاسيک اقتصاد پوهانو او وروسته، نړيوال سوداګرۍ په اقتصادي وده او انکشاف کې د موتور په حيث تلقي کيږي. په اوسنيو شرايطو کې د تجارت برخه د اقتصادي ځواک په زياتيدو، او د توليد د عواملو او اقتصادي جريان څخه استفاده په پرمختيائي هيوادونو کې جوته ده. د نړيوال تجارت د نظريې اساس په ۱۵ او ۱۸ پيړۍ، يعنې د تجارتي مکتب په وخت کې مطرح شوي دی، او د دې سياست بنسټ او اساس د صادراتو زياتوالی او وارداتو کموالی تشکيلوي.

اقتصادي وده او سوداګري:

د نړۍ د مختلفو هيوادو په منځ کې سوداګري د توليدي محصولاتو د کيفيت د ښه کيدو سبب کيږي او د يو هيواد د توليداتو مازاد نړيوالو بازارونو ته وړاندې او عرضه کيږي. برسيره پردې سوداګري د هيواد د بازارونو دانکشاف سبب ګرځي. او هم د کار ويش او اختصاص ښه کوي او معاصر تخنيک او ټکنالوژي ته په نړيواله سطحه پراختيا ورکوي. نړيواله سوداګري له انحصار څخه مخنيو کوي، او د رقابت او په پای کې د توليدی کفايت د پياوړتيا سبب کيږي.

آزاده سوداګري او د هغې ښېګڼې:

د ډيرو اقتصاد پوهانو په سوداګری د دوهيوادو په منځ کې غالباً د دو کسو په منځ کې سوداګري ده، او د مالونو د تبادلې له نظره د هغه په منځ کې کوم فرق وجود نلري، ولې په نړيواله سوداګرۍ ګمرکي عوارض او محصول اخيستل کيږي، په داسې حال کې چې په داخلي تجارت کې دغسې محصول او عوارض وجود نلري.

له سيمه ايزو توليداتو څخه ملاتړ:

د سوداګری او مبادلې د آزادۍ مخالفين معتقد دي، چې د مبادلې آزادی ددې سبب کيږی، چې د نوي صنعتي شوی هيوادونو توليدات، د پرمخ تللي هيوادونو د توليداتو سره په رقابت کې تماتيږی، او د هيواد اقتصادي استقلال ته به هم صدمه ورسيږی، او اقتصادي وابسته ګی به زياته شي. برسيره پردې آزاد تجارت ديو شمير مشغولو خلکو به د وزګارتيا سبب شي. ځکه داخلي همجنس، هم رنګه او مشابه شيان (کالي) د خارجي تجارت بازارونو کې داخليږي، ددې عرضې کار کوونکی به وزګار شي، او په وروستي تحليل تجارتي موازنه د پرمخ تللی هيوادونو په ګټه تماميږي.

شپږم څپرکی:

پیسې، بانک او مالیه

پیسې (پول)

په پیسو او یا بې له پیسو تبادله:

کله چې یو شی (یو جنس) د بل شي سره مستقیماً تبادله شي، دغه عمل ته جنسي تبادله وایي، هغه تبادله چې د دو کسو په منځ کې د شیانو په مقابل کې صورت مومي، د هغه د مطلوبیت درجې پورې اړه لري، چې دواړه خواوو ته یې لري، او هر یو د تبادله کوونکی د هغه شي مطلوبیت، چې هغه ته اړتیا لري، ځان سره تاکي.

جنسي تبادله ځینې مشکلات رامینځ ته کوي:

لومړی: د دو کسو احتیاجات سره یو شان او مشابه نه دي.

دویم: د دو جنسو (شیانو) د تبادلې نسبت مشخص نه دي، او با الاخره د جنسي (جنس په جنس) عمده ستونزې دادی، چې تل نشو کولای، چې د معاملې وړ دوه شیان یا دوه خدمته یو د بل سره منطبق کړو، نظر په همدې مشکل او ستونزې په راکړه او ورکړه کې پیسې (پول) رواج شو.

له پیسو څخه په استفادې سره، راکړه او ورکړه په دو مرحلو کې صورت نیسي:

لومړی: خرڅلاو، دوهم: پیرودل (رانیول)

پیسی په تبادلو کې د رابطی رول لوبوي، او تبادله او راکړه او ورکړه د پیسو سره په چټکۍ او په اسانتیا صورت نیسي.

د پيسو تعريف:

پيسې په متفاوت او رنګارنګ شکلونو او قسمونو تعريف شوي، او هر عالم نظر په دنده، اشکالو، مشخصاتو او د هغه تاثيراتو او اغيزو سره پيسې تعريف کړې دي.

ديو لرغوني او پخواني تعريف په اساس، پيسې هغه متاع (شی) دی چې، جنسي تبادله له منځه وړي. ځينې ورستی عالمان، پيسې هغه متاع ګڼي چې د هغه لرونکي ته قدرت ورکوي، ترڅو ځان د قرضې څخه په وخت کې خلاصوي، او د خرڅولو او پيرودلو (خريد او فروش) په معاملو کې آزادي ولري. ځينې نور «د پيسو د پيژندنې اسانه لاره» د هغه وظيفو ته متوجه کړې، او د پيسو تعريف يې د هغه وظيفې پورې مربوط کړی دی. هر جنس چې وکولای شي د (تبادلې، د زيرمې، د حسابي واحد ارزښت او د پور د ادا کولو وسيلې) وظيفې سرته ورسوی، پيسې ګڼل کيږي.

ماکس ويبر (Max Weber) پيسې (پول) د يو تبادلوي شی په توګه پيژني او عقيده لري، چې دغه شي په ساتلو کې هم د اقتصادي مختلفو مرکزونو پواسطه د تبادلې د وسيلې په حيث ومنل شي.

البرشت فورست من (Albrisht, Forst, Man) پيسی (پول) يو قانوني طلب ګڼلی دی، او په دې عقيده دی، چې دغه طلب (غوښتنه) تل د فعال کيدو قابليت لري او د فعال کيدو هدف، د قانوني طلبه څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي له نظره څخه عبارت دی، چې د يو تضمين شوي تبادلې د وسيلې په توګه ده. له پورتنيو تعريفونو څخه داسي نتيجه اخيستل کيږي، چې پيسې د هغو وظايفو ته په پاملرنه تعريف شوې ده.

د پيسو تاريخچه:

دا واضحه ده چې، په تيرو تاريخي وختونو کې، پيسې د نن ورځې په شکل وجود نه درلود، او هم په هغه وخت کې مختلف شيان د پيسو په توګه ګڼل شوي، او

د وخت په تیریدو سره پیسې د هغوی ځای نیولی دی. د راکړې او ورکړې پر مختګ په اثر، د انساني تمدن په لومړیو وختونو کې، د تبادلې وسیلې د پاره ضرورت احساس شو، او د حیواناتو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه په راکړه او ورکړه کښې استفاده کیدله. د لومړیو پیړیو په وروستیو کې او د منځنیو پیړیو په لومړیو کې ځینې فلزات (مخصوصاً سره زر او سپین زر) د تبادلې د وسیلې په توګه تر استفادې لاندې واقع شول.

په ځینو ټولنو کې، لکه افریقې او د بحر الکاهل جزیرې، صدف، د مرغی بیکی د تبادلې وسیله وه او تر دې وروستیو سلوکالونو د تبادل د وسیلې په توګه ترې استفاده کیدله. مګر انسانان د پوهې او معلوماتو پواسطه وپوهیدل چې ددې مختلفو پیسو له جملې څخه لکه حیوانات، تنباکو، کانې او نور، سره زر او سپین زر د راکړې او ورکړې د پاره د ښه مشخصاتو او معیارونو لرونکي وي، یا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پیسو (پول) وظیفې په ښه توګه سرته رسولای شي.

دغه فلزات د خپل کیمیاوي خواصو په اساس چې په طبیعت کې په آزاده توګه وجود لري، او د هغوی د فزیکي خواصو په اساس، لکه ځلیدنې او د ورق کیدو قابلیت او داسې نور د عامو خلکو د خوښې سبب وګرځیدل. پورته ذکر شوې طبیعي ځانګړنې، اغیزمنې اقتصادي نتیجې هم له ځانه پر ځای درلودې او ددې فلزاتو لوړتیا یې نسبت د نورو مالونو او شیانو ته برجسته کړې دي:

په حمل او نقل کې اسانتیا، د سره زر او سپین زر دایمي پایښت او پاته کیدل، د سره زر او سپین زر مشابهت او همرنګي په ټولو هیوادونو کې، ددې فلزاتو د ویش قابلیت، د نجیبه فلزاتو د پیژندنې وضاحت او نور. ددې فلزاتو ښیګڼې او خصوصیتونو د پیسې په توګه قوت وباخښه او د نړۍ د ډیر پخواني هیوادونو سره زر او سپین زر د پیسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او وروسته د سره زر او سپین مسکوکاتو د پیسې په حیث رواج وموند.

وروسته بانکنوټونه د سره زر او سپین زر پر ځای جریان کې ولوید، او د تعویض قابلیت یې د سره زر په مقابل کې درلود. فلزي او کاغذي پیسې دواړه د مبادلې په جریان کې د استعمال وړ وګرځیدی، پیسې نه یوازې د فلزي او یا په کاغذي شکل وجود لري، بلکې د هغه په څنګ کې لیکلې پیسې (چک، بیه لرونکي اسناد) هم په جریان کې د پیسو په حجم او اندازه ډیر نقش لري.

د پیسی وظیفې:

الف- د تبادلې وسیله:

هر شی چې وکولای شي د اجناسو او خدماتو په مقابل کې تادیه او ومنل شي، پیسې بلل کیږي. د بو شي منل او قبلول د تبادلې د وسیلی په حیث دوه عامله لري:

لومړی دا چې پیسې د خلکو په نزد ارزښت لري، او هر څوک غواړي چې هغه د خپلو شیانو (اجناسو) او خدماتو په مقابل کې لاس ته راوړي، دوهم که پیسی ذاتي ارزښت هم ونلري (لکه کاغذی بانکنوټونه) د عام قبولي قابلیت په تبادله کې لري، چې حکومت هغه قانوناً مروج کړی دي، او قانونی پیسې (پول) په توګه پیژندل کیږي، قانوني مروجې پیسې (پول) یا Legal Tender، د خپل د تبادلې قابلیت قدرت د حکومت د توانمندي او اقتدار څخه ترلاسه کوي، او په هر ځای او هر وخت کې د غه کاغذي پیسې، د اجناسو او شیانو او خدماتو د پیرودلو او لاس ته راوړلو له پاره په کار وړای شي، او جنسي مبادلې ته ضرورت نه احساسیږي.

ب- د ارزښت د ذخیرې وسیله:

د پیسې د لومړی وظیفی په پام کښې لرلو سره، یعنې د عام قبولي قابلیت څخه د هغه دوهمه وظیفه نشأت کوي. پیسې کولای شي په مختلفو وختونو کې په راکړه او ورکړه کې ورڅخه استفاده وشي. د دې امکان د درک وړ دی، پیسې کولای

شي په وروستی وخت کې د استفادی وړ وګرځي، او په معاملو کې کار ورځنې واخیستل شي، که پیسې د وخت په تیریدو سره خپل د خرید قوه له لاسه ورکړي، د هغه لرونکی کوښښ کوی، ترڅو شیان او اجناس د ممکن په صورت ډیر ژر تقاضا وکړي، او یا د جنس په جنس معامله په دې حالت کې د توجه وړ وګرځي. ځنې وخت امکان لري چې د پیسې ذاتي ارزښت د هغه ذاتي ارزښت په نسبت د وخت په تیریدو سره زیات شي. په اوسنیو شرایطو کې پیسې د ارزښت د ذخیرې په توګه، هغه وخت خپله دنده په ښه توګه اجراء کولای شي، چې مقدار یې کنترول شي، او دوهم د هغه په استقرار باندې اعتماد ولري د پیسې استقرار، د موازنې په ایجادولو سره په یو ملي اقتصاد کې د اقتصادي دوران په دننه کې د پیسو د حجم او اندازې ترمنځ ممکنه دی.

ج- حسابي واحد:

د پیسې دا وظیفه په دې معنا ده، چې د هغه په اساس د نورو اجناسو ارزښت مقایسه کیږي، یعنې پیسې د نورو شیانو او اجناسو د ارزښت د ټاکلو د وسیلې په حیث عمل کوي، دا یو حقیقیت دی چې د ټولو شیانو او خدماتو بیه په پولي معیار تثبیت کیږي، او د هغې پواسطه سنجش او مقایسه کیږي، د یو حسابی واحد په شتوالي کې د ارزښتونو مقایسه ناممکنه کیږي، او په دې وسیله محاسبه او حسابداري سیستم په ملي اقتصاد کې آسانه کیږي.

د- د پورونو د اداء کولو وسیله:

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پیسو پواسطه تادیه او تصفیه کیږي، او د دې وظیفې پواسطه پیسې د پورونو د تادیې یوه وسیله کیدای شي، او هیڅ څوک نشي کولای د پور په ادا کولو کې د هغه د منلو څخه انکار وکړي. مګر دا واضحه ده چې، د پولی تورم په شرایطو کې، پور ورکوونکی (دائن) خساره مند کیږی. د پیسې وظیفه د ارزښت د ذخیرې د وسیلې په عنوان او د هغه په اداء کولو زیاتمنه کیږي.

بانک

انساني تمدن د پخوا زمانو څخه د مالونو او شیانو د تبادلې د نقش او اهمیت، او همدارنګه د پیسو ایجاد او د هغه څخه د راکړه او ورکړې د وسیلې په حیث، د شیانو د ارزښت ساتنې، حسابي واحدونو په درک کولو سره د کریدتي مؤسساتو په منځته راوستلو اقدام وکړ. چې د وخت په تیریدو سره د مالي او پولي نننی مؤسسې اساس او تهداب یې طرح او بنسټ یې کیښودل شو. دغه مؤسسې د خپل تکامل او بشپړتیا په بهیر کې د ډېر ابتدائي او ساده شکل څخه تراوسني پولي او مالي د څو رابطه ایزه د عملیاتي روابطو په یوه لویه شبکه تغیر شکل وکړ، او دغه تکامل جریان همدارنګه ادامه لري. په اوسنیو شرایطو کې د ټولنې اقتصادي عادي او ورځني فعالیتونه بې له بانکو څخه تصور نشي کیدای.

مالي او کریدتي مؤسسی په اوسني حالت کې د اقتصادی فعالیتو ټولې ساحی احتواء کړی دي، او ددې فعالیتو لمن ورځ په ورځ پراخه کیږي. او ددې مؤسسې د سیاستونو، اقداماتو او تدابیرو ډیر تاثیرات د اقتصادي ژوندانه د فعالیتونو په مجموعه باندې وارد یږي.

همدا اوس اوس په ملي او بین المللی مقیاس کې په زیاتو هیوادونو کې مختلف بانکونه د خپل حقوقي شکل او د معاملاتي اهدافو له نظره منځ ته راغلي او هر یو په مختلفو خاصو برخو او څانګو د اقتصادي ژوندانه په ساحه کې فعالیت کوي. په اوسني اقتصاد کې بانکونه اساسي او مهمی دندې په غاړه لري، ورکړې راکړې چارې، کریدتي او مالي عملیات په ملي او نړیواله سطحه سرته رسوي. او زیات تشکیلات او اساسات د مالونو او اجناسو د تبادلې په ساحه کې او په اقتصادي او معاملاتي روابطو بوخت دي.

د بانکي فعالیتونو پراختیا د تجارتي چارو د پراختیا او انکشاف له پاره ډیر امکانات او فرصتونه منځ ته راوړي. او پولي او مالي ډیرې پیچلي او بغرنجې

معاملې په ډير لږ وخت کې حل و فصل کوي. د امانتونو منل، د حسابونو خلاصول د افتتاح، د کريډتونو ورکول، د معاملې سرته رسول، د اسناد سهم پورې مربوط عمليات، پور او ارزښت لرونکې پانې په داخل او خارج کې د شتمنيو انتقالول اسعاري معاملې، د سره زر معاملې، د ضمانتونو تضمين او صادرول، زراعتي، او تعميراتي مؤسسو سره کومک، حمل و نقل او مشارکت او په نورو اقتصادي چارو کې معاملې سرته رسول د بانکونو له سترو دندو څخه ګڼل کيږي، چې د هغوی د اجرأتو څخه پوهه او معلومات ډير ضروري او لازمي کار دی.

د بانکونو د ودې تاريخي بهير:

د تاريخي اسنادو او شواهدو په اتکا د ۳۲۰۰ - ۳٤۰۰ د ميلاده څخه مخکې کالونو کې په بابل کې بانکونو وجود درلود، چې د اوسنی نړۍ د بانکونو سره مشابهت لري، او د هغه مشابه مؤسساتو په لرغوني يونان کې هم وجود درلود، او داسې شواهد هم وجود لري چې د سرو زرو او سپين زرو څخه د تبادلې د وسيلې په توګه کار اخيستل کيده.

په پخوا زمانو کې هم مروجه بانکي معاملې په يونان کې معمول وې، روميانو د يوناني تمدن سره په تماس کې له فلزاتو څخه د مسکوکاتو په توګه استفاده کوله، رومي بانکدارانو د يونان مروجه بانکي معاملې وسايلو ته پراختيا ورکړه. په منځينو پيړيو کې سوداګري او د مالونو تبادله خنډ سره مخامخ شوه، د پورونو تاديه نسبتاً محدوده شوه، او بانکي معموله طريقه هم له فعاليت څخه ولويده.

د سوريې او اسرائيل خلک لومړنی قومونه وو، چې عمدتاً يې پولي معاملې سرته رسولې، او وروسته پولي معاملات د انحصار په توګه د يهوديانو په لاس کې متمرکز شول.

په نهمې او لسمې پيړيو کې يواځې پولي تبادله د يوې حرفې په توګه بلل کيده، چې په اوله کې د زرګرانو له خوا سرته رسيده، هغوی خپل ميز Bamea

مارکیټ کې اینبوده ، او پولي راکړې ورکړې یې سرته رسولې ، له همدې امله یې په دولسمه پیړۍ کې د بانکدارنوم ځان ته غوره کړه ، د مسکوکاتو د تبدلۍ څخه د اماناتو معاملې منځ ته راغلې ، په لومړي سرکې په منظمه توګه صورت نیوه ، یعنې امانت اینبودونکي خپل هماغه اصلي سکې ، جنساً لاس ته راوړلې ، ددی منظمو اماناتو څخه وروسته غیر منظم اماناتو وده او انکشاف وکړ ، په دی شکل چې بانکدار مجبور نه و ، چې هماغه سکه بیرته تادیه کړي ، بلکه کولای شو د هغه معادل د هغه لرونکي کسانو ته بیرته ورکړي. په دی وخت کې د حسابدارۍ د سیستم په انکشاف سره د پیسو انتقال د حوالې او برات پواسطه رواج وموند. باید وویل شي چې د بانکي فعالیتونو چټک بدلون سره ، د بانکدارۍ چارې په ایتالیا ، فرانسه او انګلستان کې پراختیا وموندله.

لومړی بانک د وینز په ښار کې په ۱۱۵۷ میلادي کال کې تأسیس شو ، داسمتر دام په (۱٦۰۹) کال کې او دهامبورک بانک په ۱٦۱۹ کال کې تأسیس شو.

نوموړي بانکونو امانت قبلاو او د خلکو د ضرورت وړ حوالې یې سرته رسولې ، په حقیقت کې د سوداګرانو صندوق و . په اوسنۍ زمانه کې اروپایی بانکونه په صنایع ، سوداګرۍ مواصلاتو او پولي راکړه او ورکړه پخې پانګی اچوني کړي دي ، په ایتالیا ، هسپانیا ، آلمان او انګلستان کې اول بانکونه تأسیس شول. ددې بانکونو په څنګ کې ، نور متنوع بانکونه ، لکه: د قرض بانکونه ، د بیړۍ چلولو د اسنادو بانکونه ، د سپما (پس انداز) د بانګې اچونی شرکتونه او داسې نور منځ ته راغلل. له بلې خوانه دولت د بانکي مسألو په هکله خپل مسؤلیت درک کړ ، او د مرزي بانک له طریقه د پیسو خپرولو کنترول ، د قرضې په رهنمایې کې فعاله ونډه واخیستله.

په اوسني وخت کې بانک له با اهمیته اقتصادي پدیدو څخه دی ، د بانکونو

رول او اهمیت په مختلفو هیوادونو کې د هغه د اجتماعي او اقتصادي ودی له نظره متفاوت دی. په صنعتي پرمخ تللو هیوادونو کې بانکونه د هغه هیواد د اقتصاد د رهبري کوونکي عنصر په توگه منځ ته راځي. بانکونه پراخه پانگه اچونې په صنعتي او تجارتی برخو کې کړي دي. او کولای شي د صنعتي درجي وده وټاکي، او پولي سیاستونه تنظیم کړي.

د مخ په ودې هیوادونو په اقتصاد کې د بانک رول د هغوی د اقتصادي ودې د سطحی په تناسب محدودی دی.

د بانکونو ډولونه:

الف- مرکزي بانک:

مرکزي بانک، د هیواد په بانکي سیستم کې د خاص موقف لرونکی وی او د پولي سیاست له نظره ټاکلي هدفونه په غاړه لري. مثلاً د پیسو (پول) تدارک د اقتصاد له پاره، د پیسو داخلي او خارجي ارزښت ساتنه، د قرضی ورکول اقتصاد ته د استخدام او اقتصادی ودې د ساتلو په منظور، او بالاخره د تادیاتي انتقالاتو تنظیم له خارج سره او داسی نور.

د مرکزي بانک وظیفې عبارت دي له: د پیسو خپرول، د دولت بانک او د انتقالاتي تادیاتو د تصفیې د مرکز په توگه.

ب: معاملاتي بانکونه:

معاملاتي بانکونه مختلف ډولونه لري، او د هیوادو د اقتصاد او د هغوی د ضرورتونو په مطابق تأسیسیږي، د پولې پانگی ټولونه، یوې پانگی ته تغییر شکل ورکول، په ملي او بین المللی ساحه کې تادیات سرته رسول، او فردي او ټولنیزو سپماوو (پس اندازونو) وظیفی په غاړه لري.

ج: د پورونو بانک:

د قرضې یا پورونو بانکونه په عمومي توگه، هغه بانکونه دي، چې د

قرضونو او خدماتي معاملی سرته رسوي، مګر د لنډې مودې قرضې ورکوي. دغه بانکونه معبادی امانتونه لاس ته راوړي، برسېره پردې د ارزښت لرونکو پاڼو معاملې هم سرته رسوي.

د- د سپما (پس اندازونو) کسې:

د سپما او پس انداز کسې د افرادو اشخاصو د پس اندازونو په پیاوړی کولو لاس پوری کوي. د پس انداز د موندلو شبکې ته پراختیا ورکوي، د خلکو محدود صنایع ټولوي، او د ټولې شوې مبالغو څخه د اقتصادي فعالیتونو د پراختیا له پاره قرضې ورکوي.

هـ- د قرضي کوپراتیفونه:

د قرضې کوپراتیفونه دنورو کوپراتیفونو په څیر یو مشخص تعداد ته، د شخصي ګټې د دفاع پر اساس، اداري استقلال او فردي مسؤلیت په اساس قرضې ورکوي. د تجارتي قرضې د کوپراتیفونو وسایل د زراعتي قرضې کوپراتیفونه دي.

و- اختصاصي بانکونه:

اختصاصي بانکونه یو قسم فعالیت او بانکی عمل سرته رسوي او د فعالیت د ساحې له نظره سره تفکیک کیږي، لکه د بیمې شرکتونه، د عمراني پس اندازوکسې، رهنی بانکونه او سرمایوي شرکتونه.

ز- انکشافي بانکونه:

دا بانکونه زیاتره سیمه ایز شکل لري، او په ځینو پرمختیایي هیوادونو کې تأسیس شوي دي، د هغوی لومړی هدف، په اقتصادي او اجتماعي پرمختګ کې برخه اخیستل دي. دا قسم بانکونه په انفرادي او دسته جمعي توګه فعالیت کوي او د یوې منطقې د یو هیواد او یا هیوادونو وده او پرمختګ له پاره تاکلې طرحې او پروګرامونه تر اجراء لاندې نیسي، لکه د آسیایي انکشافي بانک، د افریقا د انکشاف بانک، دلاتینې امریکې انکشافي بانک او داسې نور.

ح- د امانتونو بانکونه:

دا بانکونه معمولاً سهامي شرکتونه دي، سپما شوي د نورو مؤسسی په راس او دوران کې سرمايې او شتمني اخلي، او د خپل مقررې په اساس يې په کار اچوي، دغه بانکونه مالي فعاليتونه هم سرته رسوي، مثلاً ارزښت لرونکو پاڼو پيرودل او خرڅولو کار سرته رسوي.

ط- د کار بانکونه:

د کار بانکونه هغه مؤسسې دي، چې په صنعتي چارو کې فعاليت کوي، او د هغوی پانګه د هغوی له ذخيرې څخه عبارت دی. برسيره پردې په ځينو موارد و کې د لويې تجارتي اتحاديې پانګې جذبوي او وربانديې کار او فعاليت کوي.

ی- خارجي مخصوص بانکونه:

دا بانکونه مالي چارې سرته رسوي او د سرمايې د استفادې او ګټې په خاطر په کار اچوي، او خارجي پانګې را جلبوي، او په خارجي تجارت کې سرمايه ګذاري کوي، او صادرونکي ته قرضي ورکوي.

عمومي ماليه

د عمومي ماليې د علم تعريف:

د يوې ټولنې د اداری او د چارو د انتظام له پاره د هغو سازمانونوا و مؤسسو موجوديت چې د هغوی مجموعه د هغې ټولنې د حکومت د ستګاه تشکيلوي، لازم او ضروري ده. حکومت يو شمير مسؤليتونه او وظيفې لري، او همدارنګه له هيواد څخه دفاع او اجتماعي تأمينات په غاړه لري، او مصرفونه هم په غاړه اخلي او متحمل کيږي چې (د عمومي ماليې مخارج) نوميږي.

د عمومي لګښتونو د ورکولو له پاره دولت بايد يو مقدار عوايد د خلکو، مؤسساتو او نورو څخه لاس ته راوړي، چې ددې ضرورتونو له تأمين له پاره دغه

دارائي په مصرف ورسوي. هغه عواید چې دولت یې د خلکو څخه لاس ته راوړي «عمومي عواید» نومیږي، د عمومي مخارجو تاکل او د هغه مخارجو د تأمینولو طرز او طریقه د عمومي عوایدو په وسیله، د عمومي مالیې د علم موضوع ده. په دې علم کې د دولت دستګا دخل او خرڅ تر څیړنې لاندې نیول کیږي.

د عمومي مالیې عمده(سترې)برخې دادي:

عمومي عواید، د مالي چارو اداره، د بودجه بندۍ مسایل، د هغو مبالغو څخه ساتنه او حفاظت چې د دولت په اختیار کې دي.

عمومي مالیه پخپله د اقتصاد د علم یوه برخه ده، ځکه چې د انسان د ټاکلې غوښتنې په وړاندې کولو سره تماس لري، او د ټولنې د شخصي افرادو پر تولید او ویش (توزیع) باندې تاثیر لري، او د ټولنې د شتمنۍ پر مصرف باندې هم اغیزمن دی.

په اقتصاد کې د دولت مداخلې علتونه او عوامل:

د دولت مداخلې یا نه مداخلې په هکله په اقتصاد کې، ځنې منځنی وخت متفاوتې نظر یې وړاندې کیږي. ځینی په اقتصادي چارو کې د دولت د مداخلې مخالف دي، او وائي چې په واقع کې د آزاد بازار مشخصات او عمل د ټولنې اقتصادی ستونزې او مشکلات حلوي، او د اقتصاد د غیر مرکزي شکل پلویان دي، او ځینې نور په اقتصاد کې د دولتونو مداخلې موجودیت لازمي او ضروري ګڼي. له اقتصادي نظره هم ځینې موارد وجود لري، چې دولت کولای شي تر یوه حده پورې په اقتصاد کې مداخله وکړي:

– د اقتصاد انکشاف د برنامه ریزۍ او پالانګذارۍ له پاره او د اقتصادي ودې او پرمختګ ته د رسیدو په خاطر د دولت همکاري او همګامی لازم او ضروري ده.

– د شتمنۍ او د هغه څخه حاصل شوی عاید ویش بنایي د آزاد بازار په

مشخصاتو کې غیر عادلانه صورت ونیسي. دولت کولای شي د هغه د تعدیل او تنظیم په منظور او د دې نقیصې له اصلاح له پاره، په عادلانه ویش (توزیع) اقدام وکړي.

- دولت کولای شي چې د استخدام او نفوس په هکله پر ځینو طرحو او نظریو اتکاء ولري، او په دې لاره کې مشخصې پالیسۍ په نظر کې ولري، په داسې حال کې چې په دغسې مواردو کې بازار او خصوصي مؤسسی د لازمې برنامې او نظریې څخه بې برخې دي.

- د نوې محلي صنایع څخه د حمایت په خاطر په خارجي مشابه شیانو د تعرفې او محصول وضع کول لازم او ضروري دي، او دا کار د دولتونو په صلاحیت کې دی، ترڅو په دغه اقداماتو لاس پورې کړي. خصوصي تشبث د دغسې چارو په سرته رسولو نه قادر دي او نه علاقه لري.

عمومي لګښتونه:

د دولتونو مهمه وظیفه د پخوا څخه د پردې د تجاوز په مقابل کې د هیواد ساتنه ده، نو ځکه، د هیواد د دفاع مخارج، د عمومي لګښتونو ډیر ستر شمیر تشکیلوی. د دولت بله وظیفه د نظم او داخلي امنیت، او د عدالت تأمین د افرادو تر منځ د اختلافونو د رفع کولو په خاطر دي.

د دولت بله وظیفه د حکومت د دستګاه لګښتونه تأمینول دي، له پورتنیو مصارفو برسیره، دولتونه او حکومتونه له پخوا څخه یوه بله مهمه وظیفه هم په غاړه لري، چې په تدریج سره یې د اقتصادي مؤسسو په پراختیا سره ډېر اهمیت پیدا کړی، دغه وظیفې دادي:

عمراني او ساختماني طرحې، د لارې، کانالونو، هوائي میدانونو، د بریښنا او مخابراتو شبکې ایجادول او داسې نور.

د مالیې ډولونه:

الف- مستقیمې مالیې:

مستقیمې مالیې په دوو ډولو ویشل کیږي: پر شتمنۍ مالیې او پر عوایدو مالیې. په اوسني وخت کې تقریباً په ټولو هیوادونو کې مستقیم مالیات اساساً پر عوایدو باندې دي، او مالیې پر شتمنۍ (دارائی گانو) تقریباً محدودې دي.

ب- پر ځمکو باندې مالیې:

له پخوا زمانو څخه مالیې له مختلفو شتمنیو څخه اخیستل کیده. یوه له پخوانۍ او معمولو مالیو څخه، پر ځمکې باندې مالیې دي، پر ځمکې باندې مالیې د تاریخ په اوږدو کې له زیاتو تغیراتو او بدلونونو سره مخامخ شوې دي.

پر ځمکې باندې مالیې، یا د ځمکې له عایده څخه اخیستل کیږي، یا د ځمکې له قیمته څخه اخیستل کیږي.

د ځمکې پر عایداتو باندې مالیې، هماغه د مزروعي املاکو پر عاید باندې مالیې دي. د ځمکې پر قیمت باندې مالیې هم دو شکله لري: یا پر ټول قیمت، یا پر اضافه قیمت. مالیې پر اضافه قیمت هماغه د مالیې وصول، له ناکسب شوي عایده څخه ده. د ځمکې له اضافه قیمت څخه مالیه هم کولای شي، په دوو طریقو واخیستل شي: یو د ځمکې د انتقال په وخت کې د یو مالک څخه بل مالک ته، یعنې د ځمکې د خرڅلاو په وخت کې په دې ترتیب چې: خرڅونکی مکلف کیږي چې د خپلې د ځمکې د خرید او فروش له تفاوت څخه یوه برخه د مالیې په شکل دولت ته ورکړي، بله طریقه په هغه موقع کې ده چې مالبه د ځمکې د انتقال په صورت کې د یو خاوند (مالک) څخه بل خاوند ته نه منتظر کیږي، بلکه خاوند مکلف دی چې یوه برخه د ځمکې د ارزښت تفاوت، چې ده پورې مربوطې دي په کلونو یا کال کې چې اساس نیول شوی دی، د مالیې په توگه تادیه کړي.

ج- مالیې پر ارث او بلاعوض انتقالات:

یو د مهمو او معمـــولو مالـــیو پر شـــتمنیو، مالیې پر میراث دي، او هغه داسې مالیې دي، چې د مالـــونـــو او شـــتمنیو، چې له یـــو شخـــص څـــخه د فـــوت نه وروســـته پاتـــه شـــوي دي.

د- پر عاید باندې مالیې:

د ډېـــرو اساســـي او مـــهمو مستقیمـــو مالیـــاتو څخـــه په ننیو هیوادونـــو کـــې پر عـــایـــداتو بانـــدې مالیې دي. دغه مالیې د اشخاصو د خالـــص عایـــد څخـــه لاس تـــه راځـي.

هـ- سرانه مالیې:

سرانه مالیه د مستقیمو مالیاتو څخه یو ډول مالیه ده، چې په پخوا زمانو کې معمول او اوس متروک شوې دې، یعنې له هر فرد څخه به مالیه اخیستل کېده.

و- حقوق او گمرکي عوارض:

حقـــوقـــو او گمرکـــي عـــوارض له پخوا څـــخه تر اوسه د دولتونو د عـایـد له مهمو منابعو څخه دي. د هر هیـواد حـــقـوق او گمـــرکي عوارض د هر مختلف شي (جنس) پـه نـسـبت پـه سنـــد کې درج شـــوي دي، چـــې د هغـــه هیواد د «گمرکی تعرفې» په نوم یادیږي.

د گمرکي تعرفې په تنظیم کې باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

- د اجناسو طبقه بندي
- نرخ بندي.
- د اجتماعي، اقتصادي او سیاسي اهدافو تأمینول.

ز- پر معاملاتو باندې مالیې:

پر معاملاتو باندې مالیې، هغه مالیې دي چې د پیرودلو او خرڅولو په وخت کې د معاملې د قیمت په تناسب له خرڅوونکي څخه اخیستل کیږي. خرڅوونکی

هم دغه مالیې د خرڅلاو په وخت کې د شي (جنس) پر قیمت باندې زیاتوي، پیرودونکی (خریدار) ته یې انتقالوي. پر معاملاتو باندې مالیې د هغه د پراختیا او عمومیت له مخې په لاندې توګه دي:

- د پرچون فروشی پر معاملاتو باندې عمومي مالیې.
- د توریع کوونکو څخه پر معاملاتو مالیې.
- پر معاملو باندې عمومي مالیی.
- د لاس ته راوړل شویو د مجموعي څخه مالیې.
- له خالص عاید څخه مالیې.

ح- پر لګښت باندې مالیې:

پر مصرف باندې مالیې، هغه مالیې ته ویل کیږي چې، د یو جنس د قیمت یو جزء دی او د جنس پیرودونکی (خریدار) د پیرودو په وخت کې هغه تادیه کوي.

هغه مبلغ چې هر شخص د دې ډول مالیې له پاره ورکوي، د هغه لګښت په اندازې پورې تړلې دي.

پر لګښت باندې د غیر مستقیمو مالیو ستر ډولونه:

- پر نفتو باندې مالیې.
- پر دخانیاتو باندې مالیې.
- پر تجملي او غیر ضروري شیانو باندې مالیې.

د حق ثبت مالیات.

غیر مستقیمې مالیې چې په اکثرو هیوادونو کې معمول دي، هغه مالیې دي چې، د حق ثبت په عنوان ورکول کیږي، یعنې هغه مالیې دي چې د اسنادو او املاکو او د معاملو د ثبت له بابته په رسمي دفترونو او یا نورو ادارو کې لاس ته راځي.

مآخذونه او منابع

۱ - آصفی ، محمد مهدی ، گردش ثروت در سیستم اقتصاد اسلام ، د محمد علی مقدس ، ژباړه تهران

۲ - اشرفی ، محمد نعیم ، حقوق تجارت ، د اقتصاد پوهنځي لکچر نوټ (ناچاپ) .

۳ - الزام ، ذبیح الله - محتوی و مفهوم علم اقتصاد»د اجتماعي علومو مجله کابل پوهنتون»کابل ، ۱۳۵۸ کال.

٤ - بوررویـن ، اقتـصاد نوین ، ترجمه ء احمد نامـدار ، انتـشارات اقبال ایران ، ۱۳٤۷کال.

۵ - پـورمـقیم. سـید جواد - اقتصاد بخـش عمومـي نـشرنـي ، ۱۳۷۳ کال، تهران.

٦ - پیرنیا ، دکتور حسین ، مالیه عمومی مالیاتها و بودجه‌ایران چاپ.

۷ - تـفضلی ، فـریـدون - تـاریـخ عقایـد اقتـصادی»آرمان چاپ تهران، ۱۳۷۲ کال.

۸ - جیروند ، عبدالله ، برداشتی از مالیه ء عمومی ، تهران ۱۳٦۸ کال.

۹ - دوست ، محمد انور، لکچرنوټ پول و کریدت(ناچاپ)

۱۰ - دولتـشاهی ، طهـماسـب مـحتشم ، مبـانی علـم اقـتـصاد ۱۳۷۰ کال، تهران.

۱۱ - دنیز فلوزا ، اقتصاد معاصر و اعمال اقتصادی ، د منوچهر فرهنگ ژباړه نشر سروش ، تهران ۱۳۷۰ کال.

۱۲ - سرابی عبدالواحد، تاریخ نظریات اقتصادی، کابل پوهنتون، ۱۳۵۸ کال.

۱۳ - شبان محمد انور، تئوریها، عوامل و سیاست های انکشاف، ۱۳۷۵ کال، پیښور.

۱۴ - شبان، محمد انور اسد، محمد نعیم، امکانات استفاده از نظریات و سیاست پولی و بانکداری در افغانستان، ۱۳۷۵ کال، پیښور.

۱۵ - غوثی، محمد عارف، قاموس اقتصاد، ۱۳۵۳ کال، کابل.

۱۶ - فرهنگ، منوچهر فرهنگ، بزرگ علوم اقتصادی، دویم ټوک، ایران، ۱۳۷۰ کال.

۱۷ - قره باغیان، مرتضی فرهنگ اقتصاد و بازرگانی ۱۳۷۲ کال، تهران.

۱۸ مزارعی، عدنان، اصول علم اقتصاد، ۱۳۵۲ کال، ایران.

۱۹ - منتظر ظهور، محمود اقتصاد خرد - کلان، ایران.

۲۰ - د مارکتینګ مضمون لکچرنوټ اقتصاد پوهنځی ناچاپ.

۲۱ - نیاز، غلام محمد نیاز، تصدی بانکی د اقتصاد پوهنځی لکچرنوټ.

PROPERTY ARIC

د اریک د ګرځنده کتابتونونو د اداري خپاره شوي کتابونه

١ - د افغانستان عمومي جغرافيه
٢ - جغرافیای عمومی افغانستان
٣ - د افغانستان تاریخي ودانۍ
٤ - بناهای تاریخی افغانستان
٥ - د افغانستان محلي خواړه
٦ - ورزشهای محلی افغانستان
٧ - سپینه کوتره
٨ - کسان طلایی
٩ - زده کړو چي ورزده کړو!
١٠ - بیاموزیم تا بیاموزانیم!
١١ - په افغانستان کې د چاپیریال ساتنه
١٢ - حفاظت محیط زیست در افغانستان
١٣ - په افغانستان کې د بوزغلیو او باغونو جوړونه او روزنه
١٤ - تربیه و تهیه ءِ بُزق و باغها در افغانستان
١٥ - د تمدن سوغات
١٦ - ارمغان تمدن
١٧ - زلزله در افغانستان
١٨ - په افغانستان کې زلزلې
١٩ - معیوبین و جامعه
٢٠ - معیوبین او ټولنه
٢١ - د افغانستان لنډکی تاریخ
٢٢ - تاریخ فشرده ء افغانستان
٢٣ - د چرګانو ساتنه او پالنه
٢٤ - مرغداری
٢٥ - دنیای کودک
٢٦ - د ماشوم نړۍ
٢٧ - نگاهی بر اوضاع اقتصادی افغانستان
٢٨ - د افغانستان اقتصادي حالت ته یوه کتنه
٢٩ - د شاتو مچیو روزنه
٣٠ - زنبورداری
٣١ - د افغانستان مشاهیر
٣٢ - مشاهیر افغانستان
٣٣ - د افغانستان کلک پوستي میوې
٣٤ - میوه های سخت پوست افغانستان
٣٥ - جغرافیای ولایات افغانستان
٣٦ - د افغانستان د ولایتونو جغرافیه
٣٧ - تکنالوژی بایوگاز
٣٨ - د بایوگاز تکنالوژي
٣٩ - پرخوري یا خود خوري
٤٠ - ډیر خوراکي
٤١ - بازی های عامیانه اطفال
٤٢ - د ماشومانو ولسي لوبې
٤٣ - ٤٤ - لنډۍ ها
٤٥ - رهنمای تشخیص و تداوی امراض چشم، گوش، گلو و بینی
٤٦ - د سترګو، غوږ، ستوني او پزې ناروغیو د تشخیص او درملنې لارښود.
٤٧ - سرگرمی با تجربه های علمی
٤٨ - په علمي تجربو سره وخت تیرول
٤٩ - په افغانستان کې کانې زیرمې
٥٠ - ذخایر معدنی افغانستان
٥١ - اساسات ماهی پروری
٥٢ - د کبانو د روزلو لارښونې
٥٣ - اوبه د ژوند سرچینه
٥٤ - آب سرچشمه ءِ حیات
٥٥ - تدبیر منزل
٥٦ - د کور سمبالښت
٥٧ - سبزی ها
٥٨ - سابه
٥٩ - د افغانستان مشاهیر (دویم ټوک)
٦٠ - مشاهیر افغانستان (جلد دوم)
٦١ - توصیه های مفید برای انکشاف باغداری در افغانستان
٦٢ - په افغانستان کې د باغونو د پرمختګ په هکله ګټورې لارښونې
٦٣ - شاهراه های افغانستان
٦٤ - د افغانستان لويې لارې
٦٥ - ورزش
٦٦ - ورزشي
٦٧ - تاریخ مختصر وسایل اطلاعات جمعی در افغانستان
٦٨ - په افغانستان کې د ډله ایزو اړیکو وسایلو لنډ تاریخ
٦٩ - سیمای محیط زیست افغانستان
٧٠ - د افغانستان د چاپیریال بڼه

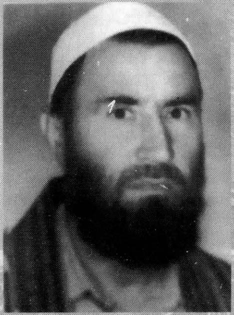

سيف الدين سيحون د زين الدين زوی
په ۱۳۳٤هـ ش کال د بدخشان ولايت په
درواز ولسوالۍ کې زيږيدلی.

زده کړې:

د بدخشان پامير ليسه، پروان
دارالمعلمين، کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځي ماستر (۱۳۷۱هـ ش).

دندې:

د بدخشان ولايت په ښوونځيو کې ښوونکی، د بلخ او کابل د
پوهنتونونو د اقتصاد په پوهنځيو کې استاد.

آثار:

تحليلي از امکانات سرمايه گذاری خارجی و اقتصاد افغانستان،
دورنمای انکشاف صنعت در پلان انکشافی، يو شمير مقالې او همدا
اثر (اقتصاد).

په بيلا بيلو سيمينارونو او ورکشاپونو کې يې ګډون کړی، او علمي
رتبه يې پوهنيار ده.

د اريک ګرځنده کتابتون
ځواکمن
د اکبر د اطلاعاتي او نشراتي منابعو مرکز

د اريک د ګرځنده کتابتونونو د خپرونو لړی
پرله پسې نومره ۷۲